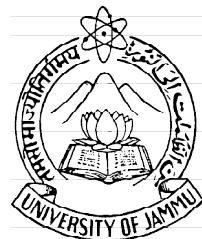

दूरस्थ एवं ऑनलाइन शिक्षा निदेशालय
DIRECTORATE OF DISTANCE & ONLINE EDUCATION
UNIVERSITY OF JAMMU
JAMMU

पाठ्य सामग्री
STUDY MATERIAL
एम.ए. डोगरी
M.A. DOGRI

पाठ्यक्रम संख्या : 401

COURSE CODE 401

सत्र-चौथा

SEMESTER-IV

ध्याः 1-5

UNIT : I-V

पाठ्क्रम शीर्षक : निबंध

**TITLE OF THE : NIBANDH
COURSE**

पाठ संख्या : 1 थमां 16 तक

LESSON NO. : 1-16

Dr. Jatinder Singh
TEACHER INCHARGE M.A. DOGRI

<http://www.distanceeducationju.in>

इस पाठ्य सामग्री का रचना स्वत्व/प्रकाशनाधिकार दूरस्थ एवं ऑनलाइन शिक्षा निदेशालय, जम्मू विश्वविद्यालय, जम्मू के पास सुरक्षित है।

Printed and Published on behalf of the Directorate of Distance & Online Education, University of Jammu, Jammu by the Director, DD&OE, University of Jammu, Jammu

NIBANDH

Lesson Writer :

* **Dr. Sunil Kumar**

Editing / Prof Reading :

Dr. Jatinder Singh

© Directorate of Distance & Online Education, University of Jammu, Jammu, 2024

- All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the DD&OE, University of Jammu.
- The script writer shall be responsible for the lesson/script submitted to the DD&OE and any plagiarism shall be his/her entire responsibility.

Printed by : A-Won Printers / 2024 / 100 Books

UNIVERSITY OF JAMMU
SYLLABUS FOR M.A. DOGRI SEMESTER - 4TH

Examinations to be held in May 2021, May 2022 & May 2023

Course No. Dogri - 401

Duration : 03 hours

Credits : 5

Title : Nibandh

Maximum Marks :100

a) Semester Examination : 80

b) Sessional Assessment : 20

سالےباس

1. ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ – ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ, ਕਮਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਕੋਟ ਭਲਵਾਲ, ਜਮ੍ਹਾਂ
2. ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ-ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ, ਮਲਹੋਤ੍ਰਾ ਸ਼ੱਗੈਹ ਬ੍ਰਦਰ੍ਜ ਪਕਾ ਝੰਗਾ, ਜਮ੍ਹਾਂ
3. ਨਿਬਨਥ ਦਿਧਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਂ, ਤਤਵ, ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬਨਥ ਦੀ ਵਿਕਾਸ-ਧਾਰਾ

سਲੇਬਸ ਦੀ ਬੰਡ

ਯੂਨਿਟ-1

ਸਲੇਬਸ ਲੋਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਦੌਨੋਂ ਨਿਬਨਥ-ਸ਼ੱਗੈਹ ਚਾ ਇਕ-ਇਕ ਗਈਆਂ ਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਵਾਖਿਆ। 8, 8

ਯੂਨਿਟ-2

‘ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ’ ਨਿਬਨਥ ਸ਼ੱਗੈਹ ਦੇ ਨਿਵਾਰਿਤ ਤੋਂ ਨਿਵਾਰਿਤ ਕਲਾ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

a) Long Answer Type Question	12
b) Short Answer Type Question	04

ਯੂਨਿਟ-3

‘ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ’ ਨਿਬਨਥ ਸ਼ੱਗੈਹ ਦੇ ਨਿਵਾਰਿਤ ਤੋਂ ਨਿਵਾਰਿਤ ਕਲਾ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

a) Long Answer Type Question	12
b) Short Answer Type Question	04

ਯੂਨਿਟ-4

ਨਿਵਾਰਿਤ ਦਿਧਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਂ, ਤਤਵ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

a) Long Answer Type Question	12
b) Short Answer Type Question	04

ਯੂਨਿਟ-5

ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ-ਯਾਤਰਾ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

a) Long Answer Type Question	12
b) Short Answer Type Question	04

ਸਹਾਯਕ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ :

1. ਡੋਗਰੀ ਸ਼ੋਧ-1981
2. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਸ਼ਿਵਨਾਥ
3. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਉਧਮਪੁਰੀ
4. ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਅਦਬ ਦੀ ਤਿਹਾਸਕ ਪਰਚੋਲ : ਦੇਸ਼ਬਨ੍ਧੁ ਡੋਗਰਾ ਨੂਤਨ
5. ਕਾਵਿ ਕੇ ਰੂਪ : ਬਾਬੂ ਗੁਲਾਬ ਰਾਧ

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - I
LESSON NO. 1**

NIBANDH

1.1.0 उद्देश्य

- क) निबंधें दे गद्यांशों दी व्याख्या गी पढ़ियै विद्यार्थी पूरे संदर्भे दी व्याख्या करी सकने च सक्षम होई सकगन।
- ख) विद्यार्थी पाठ्य क्रम आस्तै निर्धारत पुस्तक ‘खूब सम्हाले भाव छुआले’ निबंध संग्रहे दे निबंधें दी व्याख्या करने दी कुशलता हासल करी सकगन।
- ग) विद्यार्थियें च एह योग्यता विकसित होई जाहग जे ओह प्रसंग दे अंतर्गत निर्धारत गद्यांश थमां पैहले दी समग्री गी प्रस्तुत करने दी कला गी समझी सकगन।
- घ) व्याख्या करने दे सरबंधै च विद्यार्थी अपने सोच केंद्रित करने च सक्षम होई सकगन।

1.1.1 पैहले द'ऊं पाठें च ‘खूब सम्हाले भाव छुआले’ निबंध संग्रहे च संकलत निबंधें दी व्याख्या कीती गेदी ऐ।

1.1.2 पाठ प्रक्रिया :-

- क) व्याख्या आस्तै लैते गेदे गद्यांश दे संदर्भ च उस गद्यांश दे सरबंधै च जानकारी दिती गेदी ऐ।
- ख) प्रसंग दे अंतर्गत विद्यार्थियें गी निबंध दी विशे वस्तु कन्नै परिचित कराया गेदा ऐ।
- ग) गद्यांश च व्यक्त विचारें दी व्याख्या इस ढंगा कन्नै कीती गेदी ऐ जे विद्यार्थी उसी समझियै आपूं व्याख्या करने दी समर्थ हासल करी सकन।
- घ) दौनें पाठें दे अखीर च अभ्यास आस्तै किश गद्यांश दिते गेदे न।

1.1.3 “खूब सम्हाले भाव छुआलै” निबंध संग्रहे दे गद्यांशों दी सप्रसंग व्याख्या

- क) केई बारी इयै पनछान जुस्सें दे घेरें थमां अगें बधियै रुहें ते कदें-कदें अपनी सोचे च घड़े-बनाए पछानुऐ कन्नै बी जाई जुड़दी ऐ। साकार ते निराकार दा फर्क होंदे होई बी पनछानै दे उस

जज्जबे च कोई फर्क नेई औंदा। मीराबाई दा जैहर पी लैना, उस्सै भावना दी इक मुंह बोलदी तसवीर ऐ। एह नेहियां मुंह बोलदियां तसवीरां बड़ियां घट्ट सेही पर समें-समें पर कुतै-कुतै झलकी गै जन्दियां न, जेहदे करी मूल शब्द ‘पनछान’ ते एहदे दूए भेदें गी ही नमें साह श्होई जन्दे न।
(सफा न. 14)

अवतरण : केई बारी.....श्होई जन्दे न।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य पोथी ‘खूब सम्हाले भाव छुआले’ निबंध संग्रह च संकलत निबंध ‘पनछान थमां लैता गेदा ऐ। इस निबंध दे लेखक श्री नरसिंहदेव जम्बाल होर न।

प्रसंग : इस निबंध च लेखक ने ‘पनछान’ शब्द दे अर्थ ते सार्थकता गी समझाने दे कन्नै-कन्नै उसदे बक्खरे-बक्खरे रूपें दे सरबंधै च बी अपने विचार प्रस्तुत कीते दे न। उंदा आक्खना ऐ जे इस संसार च विचरण करने आस्तै हर स्थिति कन्नै पनछान होना बड़ा जरूरी ऐ। पर इस सब दे कन्नै-कन्नै गै लेखक ने इस बक्खी बी ध्यान केंद्रित कीते दा ऐ जे दुनियावी पनछान कशा पैहले इक इंसान दी अपने-आपै कन्नै पनछान होना बी बड़ा जरूरी ऐ।

व्याख्या : व्याख्या आस्तै लैती गेदी इ'नें सतरें च लेखक ने ‘पनछान’ शब्दै कन्नै पनछान करांदे होई आक्खे दा ऐ जे केई बारी किश पनछाना ऐसियां होंदियां न जेहड़ियां चेहरे दी पनछान कशा बी उपरा दियां साबत होंदियां न ते इस चाल्ली दी पनछान दा सरबंध रुहें कन्नै होंदा ऐ। जां फ्ही उ'नें पनछानें कन्नै जेहड़ियां अमूर्त रूप च साढ़े दिमाग च विद्मान रौंहियां न ते अनुकूल परिस्थितियां औने पर अपने-आप जागृत होई जंदियां न। मूर्त ते अमूर्त दा भेत पता होने दे बावजूद बी इस चाल्ली दी पनछान दे प्रति साढ़ा व्यवहार ज्यादा नेड़ा मां होंदा ऐ। मीराबाई दा उदाहरण प्रस्तुत करदे होई लेखक दा आक्खना ऐ जे जिस चाल्ली उसगी अपने गुरु दे राहें अपने आपै कन्नै पनछान होई गेदी ही ते उस्सै विश्वास दे कारण ओह जैहर गी बी अमृत समझियै पी लैंदी ऐ। इस चाल्ली दियां सच्च दा साक्षात्कार करवाने आहलियां पनछानां बशक्क घट्ट गै लब्धियां न पर फ्ही बी कुतै नां कुतै ते करें नां कदें ऐसियां मसाला बी जरूर दिक्खने गी लब्धी जंदियां न। जिस कारण स्हेर्ई मायने च पनछान शब्द दे अर्थ गी समझने च मदद जरूर मिली जंदी ऐ।

विशेश : इ'नें पक्कियें दे राहें लेखक ने असली पनछान कन्नै साढ़ा सरबंध स्थापत कीते दा ऐ। उ'यां ते समाज च पनछान दे नेकां रूप दिक्खने गी लब्धी जाडन पर असली पनछान तदूं तगर नेई होई सकदी जिसलै तगर अस अपने आपै कन्नै पनछान नेई करी लैंदे।

ख) दरासल अस सतयुग दी बड़ेआई ते कलयुग दी निंदा करदे एह भुल्ली जन्नें जे युग कोई बी होऐ, समें दा प्रवाह नां पिच्छें रुकेआ नां अगें रुकना। पर एह माहनू गै जिन्नै इक दौर च अपने बिच्चै दे भगवान गी उपर लेई आंदा जेहदे करी उस समाज दा इक अच्छा खासा वर्ग उयै आदर्श अपनांदा, उस्सै रस्तै टुरी पेआ। ओहदे इस चलन करी गै ओहदे बिच बैठा शतान, दुआस, निराश

ते बेबस होंदा चुपचाप खुंदरें जाई दड़ने पर मजबूर होआ। सच्च दी इस जितै गै उस समें गी सतयुग बनाया। पर जि 'यां-जि 'यां माहनू नै अपने अन्दर पलदे उ'नें शतानी किटानुएं गी मारने-दबाने थाहर उ'नेंगी मूँहजोर होने ते अपने पर हावी होने दे मौके प्रदान कीते जां अपने मन, सोच ते कर्म-इन्द्रियें गी उन्दे प्रति बधदी गिनतरी ते नर्मां-नर्मां कबुद्धें स्हरै कलयुग गी सतयुग दे इकदम उल्ट आई खडेरेआ। (सफा न. 23-24)

अवतरण : दरासल अस.....आई खटेरेआ।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य पोथी 'खूब सम्हाले भाव छुआले' निबंध संग्रहै च संकलत निबंध 'माहनू सारें दा सरदार' थमां लैता गेदा ऐ। इस दे लेखक श्री नरसिंह देव जम्बाल होर न।

प्रसंग : प्रस्तुत निबंध च लेखक ने ईश्वर दी सर्वश्रेष्ठ रचना माहनू दे बारै च अपने विचार प्रस्तुत कीते दे न। प्रकृति दी हर इक बस्तु मनुक्खै दे उपयोग आस्तै बनाई गेदी ऐ पर क्या माहनू उसदा स्हेई उपयोग करा करदा ऐ, क्या ओह प्रकृति आस्तै सिर्फ उपभोक्ता साबत होआ करदा ऐ। क्या अज्ज इंसान गी सब्नें कशा ज्यादा खतरा इंसान कशा ऐ। इ'नें सब्नें तत्थें पर लेखक ने इस निबंध च विस्तारपूर्वक चर्चा कीती दी ऐ।

व्याख्या : इ'नें सतरें च लेखक ने सतयुग ते कलयुग दे भेद गी स्पश्ट कीते दा ऐ। इ'नें दौनें युगें पर चर्चा करदे होई अस भुल्ली जन्ने आं जे युग कोई बी होए, समें दा प्रवाह नां कदें पैहलें रुकेआ हा ते नां गै कदें अगें रुकना ऐ। कुसै बी युग दे चंगें जां माडे प्रभाव दा कारण उस युग दे मनुक्खें पर निर्भर करदा ऐ। उस युग दे मनुक्खै अपने अंदर जिस चाल्ली दी प्रवृत्तियें दा विकास कीता, उस्सै दे अधार पर उस युग दे आदर्शें दा निर्माण होई जंदा ऐ। ते सारी खलकत अक्खीं मीटियै उस्सै लीह पर दुरी निकलदी ऐ। उस दी इस चाल्ली दी प्रवृत्ति दे कारण गै उ'नें युगें च माहनू दे अंदरै दी हैवानियत कुतै दूर जाई छप्पी ते इस्सै कारण ओह युग सतयुग खोआए। पर समें दे कन्नै-कन्नै जिस चाल्ली माहनू ने अपने अंदरै दे शैतान गी सिर सुआकने दी बिरल दित्ती उस्सै चाल्ली गै ओह स्थितियां उस पर हावी होंदियां गेझ्यां ते माहनू आपूं बी उसदे अगें बेबस होई गेआ। मनुक्खै ने अपने-आपै गी स्थितियें दे हवाले करी दिता जिसदे परिणाम सरूप समाज च दुश्ट प्रवृत्ति आहले इंसान दी गिनतरी बधदी गेर्ई ते सतयुग दे विपरीत कलयुग आई खड़ोता।

विशेष : इनें सतरें दे आधार पर लेखक ने इस बक्खी इशारा कराए दा ऐ जे समां कोई बी भैड़ा नेर्ई हुंदा। उसदे चंगें ते माडे होने दे पिच्छें म्हेशां कारण मनुक्खी प्रवृत्ति रेहा ऐ। एह इंसान दे गै अपने कर्म हुंदे न जेहडे उस आस्तै अनुकूल ते प्रतिकूल स्थितियें दा निर्धारण करदे न। जेकर मनुक्ख अपने कर्म खेतर च शालीनता गी अपनांदे होई कर्म करदा ऐ तां उयै युग सतयुग बनी जंदा ऐ ते जेकर ओह दुश्टता गी अपनांदा ऐ तां उ'यै कलयुग दा रूप धारण करी लैंदा ऐ।

ग) कु'न नेई चांहदा जे ओहदा बचपन जां जुआनी परतोई आवै ? खैर होई-बीती पर झूरना फजूल ऐ ते वर्तमान गी हत्था दा गुआना मूरखता ऐ। खासकरी ऐसा वर्तमान जेहदे च किश करी दस्सने दा आसान नुसखा ढाड़ चढ़ी गेदा होऐ। असें फही आलोचना दा लड़ फगड़ी लैता। पता नेई कुद्रा दा हवाऊ दा फनूका आया जे अस लड़ फगड़े दे गै उस फनूके बारै सोचन लगी पे। (सफा न0 39)

अवतरण : कु'न नेई.....सोचन लगी पे।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य पुस्तक 'खूब सम्हाले भाव छुआलें' निबंध संग्रह च संकलत निबंध 'जजूली' थमां लैता गेदा ऐ। इस दे लेखक नरसिंह देव जम्बाल होर न।

प्रसंग : प्रस्तुत निबंध च लेखक ने मनुक्खै दी जिज्ञासू वृत्ति पर विचार कीते दा ऐ। जेहड़ी उसगी नित नमां तपाशने ते करने प्रति चेतन करदी रौंहदी ऐ। इस निबंध च लेखक ने अपने अंदर इक आलोचक दे औने बारै विचार करदे होई आलोचना दी इक स्वेई तस्वीर साढ़े सामनै पेश कीती दी ऐ। मनक्खै दी इस्सै चाल्ली दी प्रवृत्ति पर विचार करदे होई उंदा आक्खना ऐ-

व्याख्या: इ'नें सतरें च लेखक ने इस बक्खी विचार कीते दा ऐ जे मनुक्ख म्हेशां अपने आस्तै अनुकूल वातावरण दी परिकल्पना करदा ऐ। बचपन कीजे मौज मस्ती भरोचा दौर होंदा ऐ। इस अवस्था च कुसै बी किस्म दी कोई चिंता नेई हुंदी ते जुआनी दे दिनें च इंसान हर इक कम्म आपूं करने दी समर्थ रखदा ऐ। इ'यै कारण ऐ जे ओह चांहदा ऐ जे उसदे जीवन दे एह दमैं दौर फही परतोई औन ते ओह उमंगें भरोचे वातावरण च बिना रोक-टोक विचरण करै। फही दूए गै पल लेखक इस बक्खी सचेत करदा लब्धदा ऐ जे अ'सेंगी अपने अतीत गी लेइयै झूरने दी बजाए अपने भविक्ख गी सुआरने दे जतन करने चाहिदे न। अतीत दी खातिर अपने वर्तमान गी दाड़ पर लाना निरी मुर्खता ऐ। कीजे वर्तमान च जीने आहला गै अपने भविक्ख गी सुनैहरी फंघ देई सकदा ऐ। इस निबंध च लेखक दा रुझान इक आलोचक बनने आहली बक्खी प्रवृत्त होए दा ऐ। इस करियै ओह बी उस बक्खी सोचना शुरू करी दिंदा ऐ ते कुदरत दे नियमें दे मताबक अपने-आपै गी ढालने दा यतन करदा ऐ।

विशेष : इ'नें सतरें दे आधार पर आक्खेआ जाई सकदा ऐ जे लेखक अ'सेंगी अपने अतीत दा मोह छोड़ियै भविक्ख आहले पासै बधने दी प्रेरणा देआ करदा ऐ।

घ) बैसे लोक खेडें आस्तै लौहकी बरेस इक बे-जोड़ अखाड़ा ऐ, की जे इस बरेसा च जीवका सरबंधी चिंताएं दा दखल नेई बरोबर गै होंदा ऐ। तांहगें च मस्ती ते जिंदू च अगें बधने, ते उस्सरने दी इक अंजानी हुमक हर दम छुआले लैन्दी सेही होंदी ऐ। कदम-कदम पर एह लोक खे'डां रंगली ब्हारें, रौंसली फुहारें ते मन-मोहक नज्जारें साई, उसी अपनी गोदा च तैंदियां, मिट्ठियां लोरियां सुनांदियां, पंधूड़े झुटांदियां उस अबदी सुख ते मस्ती च जाई खडेरिया न जे कुसै होरस पासै दिक्खने सोचने दी बेहल गै नेई होंदी। (सफा न: 48)

अवतरण : बैसे लोक खेड़े.....गै नेर्इ होन्दी ।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य पुस्तक ‘खूब सम्हाले भाव छुआले’ निबंध संग्रह च संकलत निबंध “दुग्गर च प्रचलत लोक खे’डां” थमां लैता गेदा ए। इस दे लेखन श्री नरसिंह देव जम्बाल होर न।

प्रसंग : प्रस्तुत निबंध च लेखक ने दुग्गर च प्रचलत लोक खेड़े दे अतीत, वर्तमान ते भविक्ष्व दे प्रति अपने विचार प्रस्तुत कीते दे न। उंदे मताबक साढ़े इस प्रदेश च प्रचलत एह लोक खेढां मनुक्खी विकास च बड़ी ऐहम भूमिका अदा करदियां रेहियां न। मनुक्ख गी स्निश्टी दा सभनें थमां श्रेष्ठ प्राणी बनाने च इ’नें खेडे दी इक म्हत्तवपूर्ण भूमिका ए। लोक खेड़े दे म्हातम पर रोशनी पांदे होई लेखक दा आक्खना ए—

व्याख्या : व्याख्या योग इ’नें पंक्तियें च लेखक ने इस बक्खी विचार कीते दा ए जे लोक खेड़े दे बाद्धे-विकास ते उंदे प्रति रूचि आस्तै इक इंसान दी लौहकी बरेस इक बे-जोड़ अखाड़ा ए। कीजे इ’यै इक ऐसी बरेस हुंदी ए जिस च मनुक्खे गी कोई चिंतना-झुरा नेर्इ होंदा ते नां गै अपनी जीवका कमाने दी कोई इच्छा गै ओहदे मन च होंदी ए। इसै कारण इस बरेसू च बचे दे मनै च सिर्फ ते सिर्फ खेढने दा गै ख्याल रौंहदा ए। उस च इक मस्ती भरोचे जोश दा संचार होंदा ए ते ओह बगैर कुसै डर-त्राह दे अपनी खेढने दी इच्छा गी छुआला दिंदा ए। एह लोक खेढा बी इस दे विकास च अपनी म्हत्तवपूर्ण भूमिका नभांदे होई उसदे जीवन च इक रौंस ते ताजगी भरी दिंदियां न। एह लोक खेढां उसगी अपने आगोश च लैंदे होई मिट्टियां लोरियां सनांदे होई इक सुरगमयी आनंद दा एहसास करोआंदियां न। जिस कारण उसगी वैर-दवेश भरोचे इस समाज च कुसै होर बक्खी दिक्खने ते उंदे बारै च सोचने-समझने दी बैहल गै नेर्इ होंदी ।

बशेश : इ’नें सतरें दे आधार पर एह आक्खेआ जाई सकदा ए जे लोक खेडें दा साढ़े जीवन च इक खास थाहर ए। कीजे इंदे राहें मनुक्ख अपने जीवन च केई चाल्ली कनै सक्षम होई सकदा ए। कीजे आखदे बी हैन जे इक स्वस्थ शरीर च गै इक स्वस्थ दमाग होंदा ए। ते इस दे उपयोग राहें ओह अपने जीवन दे केई कम्में गी पूरा करी सकदा ए ते अपने जीवन च सफलताएं गी हासल करी सकदा ए।

1.1.4 अभ्यास आस्तै किश गद्यांश

क) “माहनू देह दी म्हत्ता ते सत्ता गी पछानने जां एहदा सतकार कीते बिजन निकके-बड़ु पोथें च उमरें दी मेहनत कनै कठेरे गे ओह सारे ज्ञान ते अमृत वचन ओहदी बुछकड़ी च होंदे होई बी ओह फुंक्ताल गै रौहग, ते ओहदी हर गैं, हर जतन पानियै पर पाई गेर्इ लकीर गै रौहग, जेहदा कदें बी कोई अस्तित्व नेर्इ होंदा, ते नां गै कुसै दी नज़री चढ़दी ए।” (सफा न. 27)

ख) “उठदे-उठदे ओहदे दूए साथी दा इक नापे-तोले दा फिकरा स्हाड़े कन्नें दे परदें पर हवाऊ

ਕਨੈ ਖੇਡਦੇ ਪਾਨਿਧੈ ਦੀ ਲੈਹਰੋਂ ਸਾਈ ਸਰ-ਸਰ ਕਰੀ ਗੇਆ। ਓਹਦਾ ਗਲਾਨਾ ਹਾ-ਧਾਰ ਕੀ ਝੂਰੈ ਕਰਨਾ ਏਂ, ਅਸੇਂਗੀ ਪੁਛਾ, ਏਹ ਇਨਾਮ-ਸ਼ਨਾਮ ਛਡੀ ਭੂਮਕਾਏਂ ਪਰ ਨਿਰਭਰ ਨੇਈ, ਇਨ੍ਦੇ ਆਸਟੈ ਕੇਈ ਪਾਪਡ ਵੇਲਨੇ ਪੌਂਦੇ ਨ।'' (ਸਫਾ ਨ0 44)

ਗ) 'ਜਿਨਦਗੀ ਚ ਹਰ ਢੰਗੈ ਦੀ ਤਰਕਕੀ ਸ਼ਹਾਡੇ ਹਿਤੈ ਦੀ ਗਲਲ ਏ। ਇਸੀ ਨਕਾਰਿਧੈ ਅਪਨੇ ਅਤੀਤ ਕਨੈ ਗੈ ਜੁਡੀ ਰੈਹਨੇ ਚ ਬੀ ਕੋਈ ਦਨਾਈ ਨੇਈ ਲਬਦੀ। ਸਮਝਦਾਰੀ ਇਸੈ ਚ ਏ ਜੇ ਪਰਮਪਰਾਗਤ ਬਚਿਆਂ ਖੁਚਿਆਂ ਲੋਕ ਖੇ'ਡਾਂ ਜਦੁ ਤਕ ਜੇਹਡੇ ਬਚੇ ਸਾਂਖੈ ਸਮਾਲੈ ਕਰਦੇ ਨ ਤਨੌਂਗੀ ਤਰਕਕੀ ਦੀ ਆਡ ਚ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਪਾਬੰਦ ਨੇਈ ਕੀਤਾ ਜਾ। ਤੇ ਓਹਕਾ ਵਿਰਸਾ ਜੇਹਡਾ ਮੁਫ਼ਤੀ ਚ ਪਕਡੋਈ ਰੇਤੈ ਸਾਈ ਸ਼ਹਾਡੇ ਹਤਥਾ ਖਿਸਕਦਾ ਜਾ ਕਰਦਾ ਏ, ਤੁਸੀਂ ਕਠੇਰਿਧੈ ਹਰ ਢੰਗੈ ਸੁਰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ।'' (ਸਫਾ ਨ0 55)

000

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - I
LESSON NO. 2**

1.1.5 “ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ” ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਦੇ ਗਦਿਆਂਥੋਂ ਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ਾਂਗ ਵਾਖਾ

ਕ) ਭਲਵਾਲ ਗ੍ਰਾਂਡ ਚ ਕੁਲ ਦੇਵਤੋਂ, ਸ਼ੀਲਵੈਂਤਿਯੋਂ-ਸ਼ਕਤਿਯੋਂ ਤੇ ਲੋਕ ਦੇਵਤੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਦੇਹਰਿਧੇਂ ਦੀ ਬੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨੇਈ। ਹਰ ਸਥਾਨ ਦੀ ਇਕ ਅਪਨੀ ਕਹਾਨੀ ਏ ਤੇ ਉਸੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਲੇ ਕਿਸ਼ ਨਿਜਿ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਕੁਤੈ ਸਾਬ ਲੋਕ ਨ ਜਿ'ਧਾ ਰਾਜਾ ਮੰਡਲੀਕ, ਕਾਲੀ ਵੀਰ, ਬਾਵਾ ਸੁਰਗਲ, ਬਾਵਾ ਜਿਤੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਮਲਲ ਦੇ ਸਥਾਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ ਸਥਾਨੈ ਸ਼੍ਰਦਧਾਪੂਰਵਕ ਮਤਥਾ ਟੇਕਦੇ ਨ ਜਦਕਿ ਟ੍ਰੂਏ ਕੁਲ ਦੇਵਤੋਂ ਤੇ ਸ਼ੀਲ ਬੈਂਤਿਧੇਂ ਦਿਧੇਂ ਦੇਹਰਿਧਾਂ ਅਪਨੇ-ਅਪਨੇ ਘਰੋਂ, ਤਲਾਏਂ ਕੱਢੇ ਜਾਂ ਝੌੱਗਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਹਿਠ, ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰਦਧਾ ਤੇ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਪਰ ਨਿਰੰਭਰ ਕਰਦਿਆਂ ਨ। ਫਿਰ ਬੀ ਦਿਨਵਾਰ ਪਰ ਬੇਲ, ਧੂਫ, ਦੀਧਾਂ ਜਾਂ ਬੈਂਧਾਂ ਮੇਲ ਖਾਰਕਾ ਅਜ਼ ਬੀ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਚਾਈ ਏ।” (ਸਫਾ ਨ0 167)

ਅਵਤਰਣ : ਭਲਵਾਲ ਗ੍ਰਾਂਡ.....ਸਚਾਈ ਏ।

ਸੰਦਰਭ : ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਗਦਿਆਂ ਸਾਫ਼ੀ ਪਾਠਾਂ ਪੋਥੀ “ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ” ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਸਂਕਲਤ ਨਿਬੰਧ “ਮੇਰਾ ਗ੍ਰਾਂਡ ਭਲਵਾਲ ਇਕ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਕ ਜ਼ਾਂਕ” ਥਮਾਂ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ ਹੋਰ ਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਗ : ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਪੈਂਤਰਕ ਗ੍ਰਾਂਡ ਭਲਵਾਲ ਦੇ ਸਰਬਂਧੈ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਤਥਾਂ ਗ੍ਰਾਂਡ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਵਿਸ਼ਾ-ਪੂਰਵਕ ਚੱਚੀ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਭਲਵਾਲ ਗ੍ਰਾਂਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਸਥਾ ਦੇ ਸਰਬਂਧੈ ਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ।

ਵਾਖਾ : ਵਾਖਾ ਆਸਟੈਂ ਲੈਤੀ ਗੇਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰੋਂ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਭਲਵਾਲ ਗ੍ਰਾਂਡ ਦੇ ਬਸਨੀਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਸਥਾ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ ਜੇ ਤਤਥੁੰ ਦੇ ਬਸਨੀਕ ਅਪਨੇ ਕੁਲਦੇਵਤੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਲੋਕ ਦੇਵਤੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਬੀ ਪੂਰਾ ਸ਼੍ਰਦਧਾ ਭਾਵ ਰਕਖਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਲ ਦੇਵਤੋਂ ਤੇ ਲੋਕ ਦੇਵਤੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਸ਼੍ਰਦਧਾ ਸੁਮਨ ਅਰਧਿਤ ਕਰਨਾ ਤੇ ਹਰ ਵੈਂਡੇ ਤੱਤੇ ਦਿਨ-ਧਾਡੇ ਗੀ ਮਨਨਾ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਤਥੁੰ ਦੇ ਬਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤਿ ਗੂਢ ਆਸਥਾ ਗੀ ਦਰਸਾਦਾ ਏ। ਹਰ ਇਕ ਕੁਲ-ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪਨੇ-ਅਪਨੇ ਦੇਵਤੋਂ ਦਿਧਾਂ ਦੇਹਰਿਧਾਂ-ਦੇਹਰੇ ਤੇ ਆਸਥਾ ਸਥਲੋਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਏ ਦਾ ਏ ਤੇ ਅਜ਼ ਦੇ ਇਸ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਚ ਜਿਤੈ ਸਮਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਆਸਥਾਏਂ ਗੀ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ ਕਰਦਾ ਜਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਤਤੈ ਗੈ ਭਲਵਾਲ ਗ੍ਰਾਂਡ ਦੇ ਬਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਹਵਦਾਰ ਚ ਭਕਿਤ ਭਾਵਨਾ ਅਜ਼ ਬੀ ਹਰਿਕਾਮ ਏ।

विशेष : इ'नें सतरें दे राहें लेखक ने भलवाल ग्रांड दे बसनीकें दी धार्मिक आस्था कनै परिचित कराए दा ऐ। इत्थुं दे लोकें दी धार्मिक आस्था किन्नी निगर ऐ ते लोकें अपनी संस्कृति गी अज्ज बी जिन्दा रक्खे दा ऐ।

ख) अज्ज में चंगी चाल्ली जाननां जे नौकरी कुसै बी रैंक जां कैडर च की नेई होऐ, हून सिर्फ सफारश गै कम्म नेई औंदी, नगद नारायण ते उब्बी ठनकाई बजाइयै लैने दी पिरत जोरें-शोरें पर ऐ। आखो जे अज्जादी नेई, रिशवत स्हाड़ा जनम सिद्ध अधिकार ऐ।” (सफा नं. 188)

अवतरण : अज्ज में.....अधिकार ऐ।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य प्रस्तुत ‘खूब सम्हाले भाव छुआले’ निबंध संग्रहै च संकलत निबंध “मेरी डायरी थमां” लैता गेदा ऐ। इस निबंध दे लेखक श्री नरसिंह देव जम्बाल होर न।

प्रसंग : इस निबंध दे राहें लेखक ने अपने जीवन दे दौरान कठेरे दे अनुभवें गी पाठकें कनै सांझा कीते दा ऐ। देस दी अजादी दे दौरान स्वतंत्रा संग्राम च लेखक ने बी जेहल कट्टी दी ऐ। पर जिसलै देस अजाद होई जंदा ऐ ते ओह पाकिस्तान दी जेहला थमां रिहा होइयै भारत औंदे न तां भारत दे पैहले प्रधानमंत्री होरें फौज घटाने दे निर्देश दिते हे ते लेखक गी बी फौज दी नौकरी छोड़नी पेई ही। इस दे परैंत अपनी जीविका चलाने आस्तै उ'नें जिस चाल्ली दी मुश्कलातें दा सामना करना पेआ हा। देश च बनी दी उस स्थिति पर विचार करदे होई लेखक दा आक्खना ऐ।

व्याख्या : व्याख्या आस्तै लैती गेदी इ'नें पंक्तियें च लेखक ने अजादी दे बाद उत्पन्न होए दे हलातें पर चिंतन कीते दा ऐ। फौजा दी नौकरी थमां कढ़डी देने दे बाद ओह पुलस मैहकमें च भरथी होंदे न पर उथें उ'नेंगी उंदी कावलियत दे अनुसार नेई बल्कि सफारश दे दम पर रैंक मिलदे न। जिस दी जिन्नी बड़डी सफारश उसदा उन्ना बड़डा रैंक। इस्सै स्थिति परा पर्दा गोहाड़े होई लेखक दा गलाना ऐ जे ओह इस गल्लै गी चंगी चाल्ली समझदे न जे कोई बशक्क कनेह ते किन्ने बड़डे रैंक पर की नेई होए पर अज्ज स्थिति ऐसी बनी चुकी दी ऐ जे सिर्फ सफारश कनै बी कम्म नेई बनदा। समाज च इक आपराजी व्यापी गेदी ऐ ते रिशवत लैने ते देने दी पिरत अपने जोर पर ऐ। अज्ज रिशवत दे बगैर कोई बी कम्म होई पाना संभव गै नेई बझोंदा। पैसे दे अलाम च लोक नैतिकता दे मार्ग परा पथ भ्रश्ट होंदे जा करदे न। इस स्थिति पर व्यंग करदे होई लेखक दा आक्खना ऐ जे उस गी इ'यां बझोंदा ऐ जे मनो देस दी अजादी दे बाद लोकें दा अज्जादी साढ़ा जनम सिद्ध अधिकार दे थाहर रिशवत साढ़ा जनम सिद्ध अधिकार ऐ, नारा बुलंद होई गेदा होए।

विशेष : इ'नें सतरें दे राहें लेखक दा विचार एह प्रतीत होंदा ऐ जे ओह देस दी अजादी दे बाद फैली दी अराजकता दे कारण प्रभावत होए दे न ते इस चाल्ली दी स्थिति दे प्रति समाज गी सोहगा करने दी चेशठा रक्खदे न।

ग) “अज्जै दी जिंदगी इयां गै खिट्टें पेई दी ऐ। कुसै गी बी कुसै कनै कोई लाह-वास्ता नेई

सेही होंदा। सारें गी अपनी-अपनी गै पेर्इ दी ऐ। किश इस्सै चक्की च, फ्होंदा-पिसदा मेरा जीवन बी रिढ़ी जा करदा ऐ। ते मेरे साईं गै मेरे विचार बी चक्करै पर चढ़े दे रौह्दे न। मिगी एह जिंदगी पसंद बी ऐ, जेहड़ी मेरे विचारें गी नित नमी उड़ान बख्शादी ऐ।” (सफा न० 200)

अवतरण : अज्जै दीबख्शादी ऐ।

संदर्भ : प्रस्तुत गदांश साड़ी पाठ्य पुस्तक ‘खूब सम्हाले भाव छुआलै’ निबंध संग्रह च संकलत निबंध “मेरी नमीं रचनाएं दी मनोभूमि” थमां लैता गेदा ऐ। इस दे लेखक श्री नरसिंह देव जम्बाल होर न।

प्रसंग : प्रस्तुत निबंध च लेखक ने अपनी रचना प्रक्रिया दे सरबंधे च अपने विचार प्रस्तुत कीते दे न। अपनी कविताएं दे रुझानें बारै उ'नें अपने निजि अनुभवें गी बड़े गै भावात्मक ढंगै कन्नै व्यक्त करदे होई समें ते हालात दे प्रभाव गी म्हत्ता दित्ती दी ऐ। उंदे मताबक जिस चाल्ली दे हालात होन ओह उस्सै दे अनुरूप कलम अजमैश करने दी कोशिश करदा रौह्दा ऐ। इस्सै चाल्ली जिन्दगी दे प्रति अपने तजुरवें गी सांझे करदे होई उंदा आक्खना ऐ।

व्याख्या : व्याख्या योग इ'नें पंक्तियें च लेखक ने मजूदा समें दे समाजिक हलातें दे प्रति विचार कीते दा ऐ। उंदा आक्खना ऐ जे अज्जै दे समें दी जिंदगी इक रफतार कन्नै अगें बधा करदी ऐ। इस रफतार कारण हर कोई इक-दुए कशा अगें निकली जाना चांहदा ऐ। जिस मूजब कुसै गी कुसै कन्नै कोई बास्ता नेई ऐ। सभनें गी अपनी-अपनी पेर्इ दी ऐ। इंसान भावात्मक तौरा पर इन्ना कमजोर होई गेदा ऐ जे उसदे मनै च इक-दुए दी भावनाएं आस्तै कोई थाहर नेई ऐ। अपने संदर्भ च गल्ल करदे होई लेखक दा आक्खना ऐ जे उसदी जिन्दगी बी इस्सै चाल्ली इस इक्कल सोखी समाज दा प्रभाव ग्रैहण करदे होई अगें रिढ़ी जा करदी ऐ। समें दे इस चक्करै च उसदे विचार बी कुतै इक थाहर नेई टिकदे। पर लेखक दा आक्खना ऐ जे उसगी एह जिन्दगी पसंद बी ऐ कीजे इस चाल्ली दियां परिस्थितियां उसदे विचारें गी इक नमां मोड़ दिंदियां न। उसगी इ'नें हलातें दे बारै च सोचने ते इंदे निर्वाण आस्तै कम्म करने दी इक दिशा मिलदी ऐ।

विशेष : इ'नें सतरें दे राहें लेखक ने इस बक्खी इशारा कीते दा ऐ जे अ'सेंगी समें दी चाल कन्नै चाल मलांदे होई इस परिवर्तन गी समझने दी चेशठा करनी चाहिदी। बशक्क बदलना कुदरत दा नियम ऐ पर अ'सेंगी अपनी संस्कृति गी कायम रक्खदे होई उ'नें परिवर्तनें दे कारणें दी तपाश करनी चाहिदी ऐ।

घ) “कला इक छूई-मूई आंगर नाज्जक बूहटा ऐ। एह उस भोली-भाली कंजक आंगर ऐ जेहड़ी लड़ाई-झगड़े च झहन-परेशान, डरी-सैहमी दी, कम्म-काज ठप्पी, मूँहां च उंगली दबाए दे डेहले कड़ी खुंझा खड़ोती दी रौहदी ऐ। जिस बेलै अमन-चैन परतोऐ ते बसेंती हवा झुल्लै, इस च अपनै आप कुंगली पौंगर पौन लगी पौंदी ऐ.....कला खुशी दा फुल्ल ऐ, एहदा गर्में ते दुखें कन्नै कोई सरोकार नेई।” (सफा न. 84)

अवतरण : कला इक सरोकार नेई।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य पोथी “खूब सम्हाले भाव छुआले” निबंध संग्रहै च संकलत निबंध “पं० संसार चन्द बडू” थमां लैता गेदा ऐ। इस निबंध दे लेखक “श्री नरसिंह देव जम्बाल” होर न।

प्रसंग : प्रस्तुत निबंध च लेखक ने पं० संसार चंद बडू होंदे जीवन दे सरबंधै च म्हत्तवपूर्ण जानकारी कठेरी दी ऐ। उंदे मताबक ओह इक कलाप्रेमी व्यक्ति हे। जिस कारण लेखक उंदे कशा काफी प्रभावत हे। लेखक आपूं बी इक कलाप्रेमी न इस्सै कारण कला दे सरबंधै च अपने विचार व्यक्त करदे होई उंदा आक्खना ऐ।

व्याख्या : व्याख्या योग इ'नें सतरें च लेखक ने कला दी तुलना करदे होई आक्खे दा ऐ जे कला इक छूई-मूई जनेहा नाजक बूहटा ऐ जेहडा छूहने कनै झट्ट झनकोई जंदा ऐ। कला दी तुलना इक ज्यानी कुड़ी कनै करदे होई लेखक दा आक्खना ऐ जे जि'यां बच्चे आस्तै लड़ाई-झगड़ा अनुकूल नेई होंदा ते इस चाल्ली दी स्थिति च ओह डरी सैहमी दी सभनें थमा वेलाग होइयै दूर कुसै नुककरा च खड़ोई जंदी ऐ। बगैर कुसै कनै कुए-बोले दे ओह अक्खीं खोहली उस घटना गी दिक्खदी रौंहदी ऐ। अपने डर ते वेदना गी कुसै अगें जाहिर नेई होन दिंदी। पर जिसलै परिवार च फही अमन परतोई औंदा ऐ ते सब्बै जी उस दवेश भरोचे वातावरण गी छोड़ियै इक होई जंदे न। उंदे हिरखै रूपी बसेंती ब्हाड झुल्लन लग्गी पौंदी ऐ तां अपने आप गै उसी डरी सैहमी दी ज्याणी कुड़ी पर बी ब्हार औन लग्गी पौंदी ऐ। अर्थात् जि'यां बसंत औने पर टुंड होए दे रुक्खें पर ब्हार औंदी ते हर बूहटा खिड़ी पौंदा ऐ। इस्सै चाल्ली कला बी इक हिरख भरोचा नाजुक फुल्ल ऐ, जेहदा गमें ते दुखें कनै कोई सरोकार नेई ऐ। दुखें दी तत्ती ब्हाड लगदे गै कला रूपी एह फुल्ल कलमाई जंदा ऐ।

विशेष : कला दे प्रति इ'नें विचारें दे अधार पर आक्खेआ जाई सकदा ऐ जे लेखक ने इस बक्खी सचेत कीते दा ऐ जे कला गी समझने आस्तै मनै च शांति दा होना बड़ा जरूरी ऐ। जेकर कला गी अनुकूल परिवेश नेई मिलै तां उस दे निखार च कमी आई सकदी ऐ।

1.1.6 अभ्यास आस्तै किश गद्यांश

1. ‘कंढी दा नां०’ लैंदे गै कनक बने बांकडे ते दलेर गबरु अक्खीं अगें थरकन लगी पौंदे न। इतिहास बी साखी ऐ जे कंढी दी मती सारी बस्सोआं उ'नें लोकें दी गै जिन्दे बडके नित नर्मीं लड़ाइयें करी अपनी ते अपने बाल-बच्चे दी हफाजतै दा सोचियै इ'नें जाडे-जुआडे च आई बस्से हे। लड़ाइयें दी म्हत्ता गी सामनै रकिखयै जे इस इलाके गी जाचेआ परखेआ जां तां अज्जै दे परमानु

ਜੁਗੈ ਚ ਬੀ ਹਫਾਜਤੀ ਟੂ਷ਿਕੋਣ ਕਰੀ ਇੰਦਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨੇਈ।” (ਸਫਾ ਨ. 70)

2. “ਮੇਰਾ ਬੀ ਏਹ ਪੂਰ੍ਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਏ ਜੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਪੰਜਾਹੇਂ ਬਰੇ ਚ ਸ਼ਹਾਡੀ ਕਥਨੀ, ਕਰਨੀ ਤੇ ਚਰਿਤ ਚ ਕਿਸ਼ ਗਿਰਾਵਟ ਆਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ, ਏਹ ਦੇਸ ਅਪਨੀ ਗੋਦੈ ਚ ਅਜੇਂ ਬੀ ਓਹ ਸਾਚੇ-ਸੁਚੇ ਦੇਸ ਭਗਤ ਜ਼ਰੂਰ ਰਖਦਾ ਏ ਜਿਨ੍ਦੇ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਦੇ ਸ਼ਹਾਈ ਏਹ ਗਡੀ ਸਿਰਫ ਰਿਢਗ ਗੈ ਨੇਈ ਕੇਇਥੋਂ ਮੌਕੇ ਟੁਡਕੀ ਪੌਂਦੀ ਬੀ ਸੇਹੀ ਹੋਗ।” (ਸਫਾ ਨ0 192)

3. ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਬੀਹਮੀ ਸਦੀ ਦੀ ਕਲਾਵੇ ਚ ਲੈਂਦਾ ਤੁਗ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਛ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਗਾਥਾ ਮਾਤਰ ਗੈ ਨੇਈ ਏ, ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਚ ਪਲੀ-ਮਠੋਈ ਪਹਾੜੀ ਚਿਤ੍ਰ ਸ਼ੈਲਿਯੇਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬੀ ਬਖਾਨਦਾ ਏ ਤੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਬਧਦੇ ਪਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਣ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਚ ਅਪਨੀ ਪਰਮਪਰਾਗਤ ਆਬ-ਤਾਬ ਗੁਆਂਦੀ ਭਾਂਤ-ਸਭਾਂਤੀ ਚਿਤ੍ਰ ਸ਼ੈਲਿਯੇਂ ਥਾਹਰ ਨਮੀਂ ਤੁਭਰਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿਤ੍ਰ ਸ਼ੈਲਿਯੇਂ ਦੇ ਕਡੀ-ਵਾਰ ਸਫਰ ਦੀ ਦਾਸ਼ਤਾਨ ਬੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਏ। (ਸਫਾ ਨ0 79)

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - I
LESSON NO. 3**

1.2.0 उद्देश्य

1. विद्यार्थी पाठ्यक्रम आस्तै निर्धारत पुस्तक 'कंडियारी दे फुल्ल' दे निबंधें दी व्याख्या करने दी कुशलता हासल करी सकगन।
2. विद्यार्थी व्याख्या करने कशा पैहले प्रसंग लिखने दी योग्यता च निपुणता हासल करी सकगन।
3. व्याख्या करने दे सरबंधै च विद्यार्थी अपनी सोच केंद्रित करने दी कला हासल करी सकगन।
1.2.1 त्रिये ते चौथे पाठ च "कंडियारी दे फुल्ल" निबंध संग्रहै च संकलत निबंधें दी प्रसंग समेत व्याख्या कीती गेदी ऐ।

1.2.2 पाठ-प्रक्रिया

1. व्याख्या आस्तै लैते गेदे गद्यांशें दे संदर्भ च उस गद्यांश दे सरबंधै च जानकारी दित्ती गेदी ऐ।
2. प्रसंग लिखने दी कला कनै विद्यार्थियें गी परिचित करवाया गेदा ऐ।
3. गद्यांश च व्यक्त विचारें दी व्याख्या करियै विद्यार्थियें गी व्याख्या करने दा इक ढंग सखाया गेदा ऐ।
4. दौनें पाठें दे अखीर च अभ्यास आस्तै किश गद्यांश दित्ते गेदे न।

1.2.3 "कंडियारी दे फुल्ल" निबंध संग्रहै दे गद्यांशें दी सप्रसंग व्याख्या

क) "ऐटम बम बनाने आला लेखा टब्बर बनाने कोला पैहलें केई गल्लां सोचनियां पौंदियां न, गण्ड दिक्खनी पौंदी ऐ, रिते नातें दी सलाह लैनी पौंदी ऐ, पर कु'न सुनदा ऐ ते सुनियै कु'न समझदा ऐ? जित्थूं मर्जी आने ते जनेहा मर्जी आनो। मकान टब्बरै आस्तै ऐ ते टब्बर मकानै आस्तै।"

(सफा नं. 7)

अवतरण : ऐटम बम.....मकाने आस्तै।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य पुस्तक “कंडियारी दे फुल्ल” निबंध संग्रह च संकलत निबंध ‘छंडे दा कोटठा’ थमां लैता गेदा ए। इस निबंध संग्रह दे लेखक प्रो० लक्ष्मी नारायण होर न।

प्रसंग : इस निबंध च निबंधकार ने छड़े अर्थात् कुवारे पुरशें गी दरपेश औने आहलियें समस्याएं दा वर्णन बड़े गै अर्थपूर्ण तरीके कन्नै कीते दा ए। इसदे सरबंधै च उंदा आक्खना ए जे मजूदा समें च मनुकखै दा मनुकखै उप्परा विश्वास उठदा जा करदा ए। अज्ज कोई कुसै पर विश्वास नेई करी पांदा। हर मौके मनुकखै गी इस गल्लै दा डर रौँहदा ए जे कुशवा कदूं कोई उसदा सब किश लुटटी त्रुड़ियै उठी जा ते फही उस कश पंछताने सिवा कोई चारा नेई र'वै। ऐसी स्थिति च इक नौकरी-पेशा कुवारे पुरश आस्तै ओपरी थाहर अपने आस्तै छत दा बंदोबस्त करी पाना मुश्कल होंदा जा करदा ए। इस निबंध च बी लेखक गी अपने स्थांतरण दे दौरान इस्सै चाल्ली दी समस्या दा सामना करना पाँदा ए। जिस गी रचनाकार अभिव्यक्ति दिंदे होई लिखदा ए—

व्याख्या : व्याख्या आस्तै लैती गेदी इ'नें पक्तियें च लेखक ने ऐसे लोकें दी मानसिकता पर विचार कीते दा ए जेहड़े कुवारे पुरशें गी अपना मकान कराए पर देने दे हक्क च नेई होंदे ते मकान देने कशा पैहले उंदे टब्बरै दी पूरी पुच्छ पड़ताल करदे न। ऐसी स्थिति दे सरबंधै च निबंधकार लिखदे न जे टब्बर बनाना ऐटम बम बनाने आहले लेखा ए। जिस चाल्ली ऐटम बम बनाने कशा पैहले एह सुनिश्चित करी लैता जंदा ए जे उस कन्नै साढ़े देस गी फायदा होग जां नुकसान ते किस हद्द तगर होग। उसगी बनाने आस्तै किन्ना खर्च औग। इस्सै चाल्ली इक पुरश आस्तै बी अपने परिवार दी कल्पना करने शा पैहले अपनी गंद दा निरीक्षण करी लैना बड़ा जरूरी होंदा ए। इन्ना गै नेई अपने घर परिवार च बेइयै सलाह् करनी पाँदी ए। तां जे ओह् अपने परिवार दे भविक्ख दे बारै च पैहले गै त्यार होन पर लेखक दा आक्खना ए जे अज्ज समाज च इन्नी बेवसाही फैली गेदी ए जे चांहदे होई बी इक-दुए पर विश्वास करी पाना संभव गै नेई ए। अज्ज लोक पैहले अपना घर दिक्खदे न। कोई कुसै दी मजबूरी समझने दी कोशिश नेई करदा। बस अपनी धाँस जमांदे होई मकान कराए पर देने शा पैहलें उस कशा परिवार दी मंग करदे न। लेखक दा आक्खना ए जे एह गल्ल विचारने योग ए जे मकान टब्बरै आस्तै होंदा ए जां टब्बर मकाने आस्तै। अर्थात् इक मकान-घर उस्सलै गै बनदा ए जिसलै उस च इक परिवार रौहना शुरू करदा ए। ते इस परिवार दे बस्सने दे कारण गै एहमियत बनदी ए।

विशेश : इ'नें पक्तियें दे सरबंधै च आक्खेआ जाई सकदा ए जे निबंधकार ने इस गल्लै दी अनुभूति करोआई दी ए जे मजूदा समाजिक स्थितियें च इक इक्कलै नौकरी करने आहले पुरश आस्तै मकान कराए पर लैने दी समस्यां बड़ी पलेचदार ए। उसगी केई चाल्ली दियां समस्यां झल्लनियां पाँदियां न। पर उसगी इस अवस्था गी कोई समझने दी कोशश नेई करदा।

ਖ) “ਕਿਸਮਤ ਗਜਾਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਬਨਾਈ ਗੈ ਓਡ੍ਰੀ ਏ। ਅਸੇਂ ਸੋਚੇਆ ਭਾਮੇਂ ਬੇਕਾਰੀ ਗੈ ਏ, ਪਰ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਰੇਂ ਗੀ ਚਿਲਮ ਤੇ ਪਲੈਨੀ ਗੈ ਪੌਂਗ। ਕਿਸਮਤੀ ਖਜਾਨਾ ਖੁਲਲਨੇ ਦੀ ਦੇਰ ਏ। ਬਸ ਇਕ ਬਾਰੀ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਰੇਂ ਗੀ ਚਿਲਮ ਦੇ ਫੇਰੈ ਪਰ ਬੁਹਾਲਿਥੈ ਗੈ ਸਾਹ ਲੈਂਗੇ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਤਾਂ ਨੇਂ ਅਸੇਂਗੀ ਮਿਲਨੇ ਲੇਈ ਆਕਖੇਆ ਹਾ, ਤਉ ਦਿਨ ਕੁਸੈ ਸਜ਼ਾਨੈ ਬੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਅਸੇਂਗੀ ਤਕੀਦ ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੀ।”
(ਸਫਾ ਨ. 27)

ਅਵਤਰਣ : ਕਿਸਮਤ ਗਜਾਰੈ.....ਕੀਤੀ ਦੀ ਹੀ।

ਸੰਦਰਭ : ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਪੱਕਿਤਿਆਂ ‘ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ’ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧ ‘ਭਾਗਰੇਖਾ’ ਥਮਾਂ ਲੈਤਿਆਂ ਗੇਦਿਆਂ ਨ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਪ੍ਰੋਗ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੋਰੇ ਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ : ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਨੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਬਧਦੀ ਸਮਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਯੁਵਾ ਵਰਗ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਰ ਪੌਂਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਅਜੈ ਦੀ ਯੁਵਾ ਪੀਛੀ ਸ਼ਿਕਿਆ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਭੌਰੇ ਪੇਈ ਦੀ ਲਿਭਾ ਕਰਦੀ ਏ। ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਬੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਏਸੇ ਗੈ ਵਰਗ ਪਰ ਵਿੰਗ ਦਾ ਬਾਣ ਕਸ਼ਦੇ ਦਾ ਏ। ਇਨਾ ਗੈ ਨੇਈ ਅਜੈ ਦੀ ਯੁਵਾ ਪੀਛੀ ਅਪਨੀ ਕਿਸਮਤ ਆਪੂਂ ਅਪਨੇ ਹਤਥਾ ਚਮਕਾਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਢੋਂਗੀ ਤੇ ਫਰੇਬੀ ਬਾਬੇ ਦੇ ਹਤਥੋਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਬੀ ਬਨਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਸ਼ਕਾਰ ਯੁਵਾ ਦੇ ਸੁਹਾਂ ਇਸ ਤਥ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਂਦੇ ਹੋਈ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਨ—

ਵਾਖਾ : ਵਾਖਾ ਆਸਟੈ ਲੈਤੀ ਗੇਦੀ ਤਾਂ ਪੱਕਿਤਿਆਂ ਚ ਇਕ ਬੇਰੋਜਗਾਰ ਯੁਵਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਬੜਾ ਗੈ ਸਜੀਵ ਵਰਣਨ ਹੋਏ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਜੇਹੜਾ ਕਿਸਮਤ ਭਰੋਸੇ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੜ੍ਡੀ ਗੀ ਰੇਫਨੇ ਆਸਟੈ ਵਿਵਸ਼ ਏ। ਇਸ ਸਰਬਵਿੰਧੇ ਚ ਓਹ ਆਪੂਂ ਕਬੂਲਦਾ ਲਿਭਦਾ ਏ ਜੇ ਤਉ ਜਿਨ੍ਦਗੀ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਸ਼ਹੌਰ ਗੈ ਏ। ਏਹ ਤਉ ਕਿਸਮਤ ਗੈ ਏ ਜੇਹੜੀ ਤਉ ਗਜਾਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਕੋਈ ਸਹਿਜਾ ਕਰਦੀ ਆਵਾ ਕਰਦੀ ਏ। ਤੇ ਤਪਾ ਓਹ ਕੁਸੈ ਪਖਿੰਡੀ ਬਾਬੇ ਦੇ ਝੂਠੇ ਜਾਂਸੇ ਚ ਬੀ ਫਸੇ ਦਾ ਏ। ਆਪੂਂ ਤਾਂਗੀ-ਤੁਝੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਤੀਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਓਹ ਤਉ ਬਾਬੇ ਦੀ ਟੈਹਲ-ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ। ਤਉ ਲਗਦਾ ਏ ਜੇ ਏਸਾ ਕਰਨੇ ਕਨੈ ਤਉ ਕਿਸਮਤ ਚ ਖਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਦਰਵਾਜੇ ਖੁਲਲੀ ਜਾਡਨ ਤੇ ਓਹ ਇਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਤੀਤ ਕਰਗ। ਇਸੈ ਮੁਜਬ ਓਹ ਆਪੂਂ ਤਾਂਗੀ ਝਲਿਲਿਥੈ ਬੀ ਝੂਠੇ ਆਖਵਾਸਨ ਦੇਨੇ ਆਹਲੇ ਤਉ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਧੀ-ਚਹਿਥੈ ਅਗੁਆਈ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਨਾ ਗੈ ਨੇਈ ਤਉ ਲਗਦਾ ਏ ਜੇ ਜਿਸ ਦਿਨ ਤਉ ਮਲਾਟੀ ਇਸ ਬਾਬੇ ਕਨੈ ਹੋਈ ਹੀ ਤਾਂ ਤਉ ਦਿਨ ਕੁਸੈ ਨੇ ਤਉ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਆਖਵਾਸਨ ਬੀ ਦਿੱਤਾ ਹਾ। ਇਥੈ ਕਾਰਣ ਏ ਜੇ ਓਹ ਤਉ ਬਾਬੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਗੀ ਤਾਂ ਏ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ : ਯੁਵਾ ਪੀਛੀ ਦੀ ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਰਾ ਪਦਾ ਗੁਹਾਡੇ ਹੋਈ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤਿ ਕਰਾਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ ਜੇ ਅਜੈ ਦਾ ਯੁਵਾ ਵਰਗ ਜਾਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸੇਂ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਚ ਬਲੀਨ ਏ। ਓਹ ਸ਼ਿਕਿਆ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਆਪੂਂ ਅਪਨਾ ਰਸਤਾ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਭੌਰੇ ਪੌਨੇ ਚ ਖੁਸ਼ੀ ਬੁਜ਼ਦਾ ਏ। ਇਨਾ ਗੈ ਨੇਈ ਓਹ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਬੀ ਬਨਦਾ ਜਾ ਕਰਦਾ ਏ।

ਗ) “ਜੀਹਬਾ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਗਨੈ ਚ ਦਨਾਦਨ ਗੋਲਿਆਂ ਬੈ ਰੈ ਦਿਧਾਂ ਹਿਧਾਂ। ਤਾਂਨੇਂਗੀ ਦਿਖਦੇ ਗੈ ਲਾਡੀ ਨੈ

शमान चुककी लेआ। माऊ दी नेही फरमा बरदारी करनी ही तां मिगी कैसी आंदा हा? तोआही दा सस्सू ने बी अपना रोहब दस्सेआ “मेरा पुत्र ऐ तां कइढ इसी चडेला गी बाहर दुमडे दा फगड़ियै। एह साढे कुलै दा नास करन लगी ऐ।” (सफा न. 36)

अवतरण : जीहबा दी.....करन लगी ऐ।

संदर्भ : प्रस्तुत पक्तियां साढी पाठ्य पुस्तक ‘कंडिआरी दे फुल्ल’ निबंध संग्रह च संकलत निबंध “कलाजंग” थमां लैतियां गेदियां न। इस निबंध दे लेखक प्रो० लक्ष्मी नारायण होर न।

प्रसंग : इस निबंध च लेखक ने द'ऊं पीढ़ियें दे मानसिकता दे फर्क-भेद गी दस्सने आस्तै सस्सू-नूहें दे रिश्ते गी उदाहरण दे तौर पर पेश कीते दा ऐ। घर-परिवार च आपसी झगडे दा मूल कारण द'ऊं पीढ़ियें दे आपसी विचारें च तालमेल नेई होना गै ऐ। खास करियै इक सस्स ते नूह दे विचार ते गल्लै गी परखने दा उंदा नजरिया। विचारें दी इस्सै चाल्ली दी तकरार पर रोशनी पांदे होई निबंधकार लिखदा ऐ—

व्याख्या : व्याख्या आस्तै लैती गेदियें इ'नें सतरें दे राहें लेखक ने परिवार दे आपसी झगडे दा वर्णन कीते दा ऐ। घर-परिवार च सस्स ते नूह अपने विचार नेई मिलने दे कारण तोहमत पर तोहमत लांदियां न। लेखक ने उंदी इस क्रिया दी तुलना मशीन गन्नै कन्नै कीती दी ऐ। उंदा आक्खना ऐ जे जियां मशीन गन्नै दा ट्रैगर इक बारी दबाने पर ओह दनादन गोलियां बरहाना शुरू करी दिंदी ऐ। उ'आं गै इस निबंध च बी एह सस्स ते नूह दनादन इक दुए पर विरोधी गोलियां बरहा करदियां हियां। पर जियां गै नूहें दा पति घर पुज्जदा ऐ उसदा पास होर चढी जंदा ऐ ते ओह जनानिये दी आपसी लडाई च उसगी बी ध्रीड़ी ऐ ते व्यंग करांदे होई आखदी ऐ जे जेकर उन अपनी मां दा हेजला बनियै उस्सै दियां गल्लां मननियां हियां तां उसगी इस घरै च कीं आंदा हा। अर्थात् ओह अपने पति गी उसदा दर्जा माऊ कशा बी उपर करने आस्तै आखदी ऐ। इन्ना गै नेई उद्धर मां बी अपनी ममता दा जाल फलाने दा यतन करदे होई अपने पुत्रे गी अपने पक्ख च करने दा हीला करदी ऐ। ते उस सारी बारदात दा कसूर अपनी नूहै दे मत्थै मड़दे होई अपने पुत्रे गी उसी घरा कड़डी लाने आस्तै आखदी ऐ। उसदा आक्खना ऐ जे एह लाडी अपनी कौड़ी जबान दे कारण सारे कुलै च उंदा नां० खराब करने आहली ऐ। एह उंदी बनी-बनाई प्रतिश्ठा गी खतम करी देग।

विशेष : इ'नें पक्तियें दे राहें लेखक इस तथ्य पर रोशनी पाना चांहदा ऐ जे घर-परिवार दी गडडी गी सुचारू ढंगै कन्नै चलाने ते शांति बनाई रक्खने आस्तै सभनें सदस्यें पासेआ सहयोग दी जरूरत होंदी ऐ। आपसी मतभेद दे कारण ब्रिस्ती च कलेश गै पौंदा ऐ।

घ) “अज्ज जिसी पुच्छो खट्टे डकार आवा दे न। बाददी होई दी ऐ। लतां फित-फित करा दियां न। सब बस्सें दी मेहरबानी ऐ, कोई दौ०-चार मील चलै तां नाड़ियें च सुरत फिरै। मेरा ते ख्याल ऐ जे बल्लें-बल्लें माहनुएं दियां लतां सुककी जाडन। जे इयै हाल रेहा तां होई सकदा ऐ जे समां आबै

ਜੇਲਲੈ ਜਮਦੇ ਬੇਲਲੈ ਆਦਮੀ ਦਿਧਾਂ ਲਤਾਂ ਕਨੈ ਹੋਨ ਗੈ ਨੇਈ। ਆਦਮੀ ਦੇ ਜੇਹੜੇ ਚਾਲਲੇ ਨ ਤੁੰਦੇ ਮਤਾਬਕ ਜੀਵਨ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿਫ਼ਾਨਤ ਇਥੈ ਆਖਦਾ ਏ।”

ਅਵਤਰਣ : ਅਜ਼ ਜਿਸੀ.....ਵੱਡੈ ਆਖਦਾ ਏ।

ਸੰਦਰਭ : ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਗਵਾਂਸ਼ ਸਾਫ਼ੀ ਪਾਠ੍ਯ ਪੁਸ਼ਟਕ ‘ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ’ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਸਂਕਲਤ ਨਿਬੰਧ ਬਸ-ਸਟਾਪ ਥਮਾਂ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਗਾਧਣ ਹੋਰ ਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ : ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਅਜ਼ੈ ਦੇ ਅਰਾਮਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਮਨੁਕਖੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਤੁਨਦੇ ਜੀਵਨ ਦਿਧੇਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰਿਧੇਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਅਜ਼ੈ ਦਾ ਮਨੁਕਖ ਮੈਹਨਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ਼ਾਰਟ-ਕਟ ਰਸ਼ੇਂ ਦੀ ਤਪਾਸ਼ ਚ ਰੌਂਹਦਾ ਏ। ਤਾਂ ਜੇ ਉਸਗੀ ਮੈਹਨਤ ਨੇਈ ਕਰਨੀ ਪਵੈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਕਮਮ ਬੀ ਝਾਣ੍ਹ ਗੈ ਹੋਈ ਜਾ। ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਕ ਮਸਾਫਰ ਦੇ ਆਲਕੀਪਨ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਬਸ਼ੇਂ ਦੇ ਆਈ ਜਾਨੇ ਕਾਰਣ ਅਜ਼ ਕੋਈ ਬੀ ਚਲਿਧੈ ਜਾਨਾ ਨੇਈ ਚਾਂਹਦਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਕਸਰਤ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮਨੁਕਖੀ ਸ਼ਰੀਰ ਭੁਗੇ ਹੋਂਦੇ ਜਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਸੈ ਚਾਲਲੀ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਸਥਤਿ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ—

ਵਾਖਿਆ : ਵਾਖਿਆ ਆਸਟੈ ਲੈਤੀ ਗੇਦੀ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਤਰੋਂ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਰਾਮਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਆਹਲੇ ਮਨੁਕਖੋਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਤਿ ਤੇ ਤੁੰਦੇ ਭਵਿਕਖ ਦੇ ਸਰਬੰਧੀ ਬਿੰਗ ਕਰਾਏ ਦਾ ਏ। ਤੁੰਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਅਜ਼ੈ ਦੇ ਇੱਤਸਾਨ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਪਰਿਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਖੇਤਰ ਸੌਂਗਡਾ ਕਰੀ ਲੈਤੇ ਦਾ ਏ। ਤੇ ਛਿਡ ਲਾਏ ਬਾਗੈਰ ਤੇ ਰੁਟਟੀ ਬੀ ਨੇਈ ਪਚਦੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਜਿਸੀ ਦਿਕਖੀ ਪੇਟ ਦਿਧੇਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨਿਧੇਂ ਥਮਾਂ ਗ੍ਰਸ਼ਤ ਨਜ਼ਰੀ ਆਂਦਾ ਏ। ਰੁਟਟੀ ਦੇ ਦਮ ਪਰ ਗੈ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਚ ਲਹੁਏ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਐਸੇ ਮਨੁਕਖ ਜਿਨ੍ਹੋਂ ਨਾਂ ਟੈਮੈਂ ਸਿਰ ਖਾਨੀ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਕੋਈ ਕਮਮ-ਕਾਜ ਕਰਨਾ। ਤੁੰਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਚ ਲਹੁ ਬਨਨਾ ਘਣ੍ਹ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ ਤੇ ਨੌਬਤ ਇਤਥੁੰ ਤਗਰ ਆਈ ਜਂਦੀ ਏ ਜੇ ਬਿੰਦ ਸਾਰਾ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਜਾਂ ਫ੍ਰੋਡ-ਭਜ ਕਰਨੇ ਪਰ ਤੁੰਦਿਆਂ ਲਤਾਂ ਫਿਤ-ਫਿਤ ਕਰਨ ਲਗਦੀ ਪੌਂਦਿਆਂ ਨ। ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਇਸ ਸਥਤਿ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਬਸ਼ੇਂ ਦੇ ਮਤਥੇਂ ਮਫ਼ਦਾ ਏ ਜੇ ਤੁੰਦੇ ਔਨੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮਨੁਕਖ ਨਕਾਰਾ ਹੋਈ ਗੇਦਾ ਏ। ਉਸਗੀ ਲਗਦਾ ਏ ਜੇ ਜੇਕਰ ਇਸੈ ਚਾਲਲੀ ਚਲਦਾ ਰੇਹਾ ਤਾਂ ਕੁਝਵਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਦੀ ਬਜਾ ਕਨੈ ਇਕ ਦਿਨ ਮਨੁਕਖ ਦਿਧਾਂ ਲਤਾਂ ਗੈ ਸੁਕਕੀ ਜਾਨ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਡਰ ਤੇ ਇਤਥੁੰ ਤਗਰ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਕੁਤੈ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਗੈ ਨੇਈ ਤਠੀ ਆਵੈ ਜੇ ਮਨੁਕਖ ਪੈਦਾ ਗੈ ਬਾਗੈਰ ਲੱਤੋਂ ਦੇ ਹੋਨ ਲਗਦੀ ਪੈਂਨ। ਕੀਂਤੇ ਉਸ ਗੀ ਲਗਦਾ ਏ ਜੇ ਜਿਸ ਚਾਲਲੀ ਦਾ ਚਾਲਾ ਅਜ਼ੈ ਦੇ ਇੱਤਸਾਨ ਨੇ ਪਕਡੀ ਲੈਤੇ ਦਾ ਏ ਭਵਿਕਖ ਚ ਐਸਾ ਹੋਨਾ ਸੰਭਵ ਬੀ ਏ। ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਅਜ਼ੈ ਦੇ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁਗੈ ਚ ਇਕ ਦਿਨ ਮਨਕਖੈ ਦਾ ਥਾਹਰ ਬੀ ਮਸ਼ੀਨ ਗੈ ਲੇਈ ਲੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ : ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਤਰੋਂ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਜੇਹੜੀ ਇਕ ਖਾਸ ਗਲਲ ਬਾਂਦੈ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਓਹ ਏਹ ਏ ਜੇ ਲੇਖਕ ਇਸ ਬਕਖੀ ਇਸਾਰਾ ਕਰਾ ਕਰਦਾ ਏ ਜੇ ਕੋਈ ਬੀ ਚੀਜ ਚਲਦੀ ਰਵੈ ਤਾਂ ਗੈ ਓਹ ਖਰੀ ਰੌਂਹਦੀ ਏ। ਖਡੁਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਗੀ ਤੇ ਜਾਂਗ ਲਗਨਾ ਗੈ ਲਗਨਾ। ਇਥੈ ਸ਼ਹਾਬ ਮਨੁਕਖੀ ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਬੀ ਏ। ਇਸਤੇਮਾਲ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਦੀ ਬਜਾ ਕਨੈ ਏਹ ਸ਼ਰੀਰ ਇਕ ਦਿਨ ਨੇਕਾਂ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਘਰ ਬਨਿਧੈ ਰੇਹੀ ਜਂਦਾ ਏ।

1.2.4 अभ्यास आस्तै किश गद्यांश

1. “गડ्डी अजें अस अपनी कल्लें गै चलाने आं। नां कंडक्टर ऐ ते नां गै सोआरियां। मतलब एह जे अस छड़े आं। कुतै बेल्लै जे साढ़ी गड्डी रुकी जा तां थुआड़े नेह सज्जनै दी खशामद करियै उसी दौ-चार धिक्के दोआइयै बी ढेल्ली लैन्ने आं। पर हून असेंगी बड़ा डर एह हा जे साढ़ी इस गड्डी गी, जेहड़ी बखले रुटा पर जा करदी ही, कुसै अड्डै पर बिन्द खड़ोने दी थाहर थ्होग जां नेई।” (सफा नं. 7)
2. “अजै दा माहनू बड़ा कृतघ्न ऐ। हुंदे सुन्दे बी कक्ख नीं कक्ख नीं करदा रौंहदा ऐ। एह दुनिया सम्पने पर आई दी ऐ। बच्चा सब लोक अपने भाग लेइयै औंदे न। कोई कुसै गी निं दिंदा। दानें-दानें पर मोहर ऐ, परमात्मा दी लीला ऐ। मनुक्ख छड़ा नमित मात्र ऐ ?” (सफा न. 25)
3. “परतक्ख गी परमाण निं लोड़दा, लाड़ी ने आखेआ। कदें मर्द-माहनू ही इ'यां मुंहै च झूठा पाइयै बौंहदा ऐ? पर धर्मपुत्र निशक्खता दी नीति पर डटे दे हे। उ'नेंगी समझेआ नेहा करदा जे ओह कुसै दे पुत्तर मते न जां पति, इस लेई बफरस्टेट आला लेखा दौनें बकिखयें दे हमले चुपचाप स्हारा दे हे।” (सफा न. 35)
4. “सीट उ'नेंगी दिंदे होई उसी इ'यां बझोआ जि'यां कोई परियें दा राजा ब्हादरी कन्नै कुसै राजकुमारी गी मानस गंध, मानस गंध आक्खने आहले राक्षसा दी कैदी कोला छड़काइयै लोई आया होऐ, पर एह सुखना अजें अद्वा हा। उन मर्द-माहनू आला लेखा सीटा दी कुबानी देइयै अपना फर्ज नभाया हा। हून दिक्खदा हा जे ओह बी कीती दी बुझदियां न जां नेई।” (सफा न. 39)

M.A. DOGRI

COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV

UNIT - I
LESSON NO. 4

1.2.5 “ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ” ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਦੇ ਗਿਆਂਥੋਂ ਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਵਾਖਾ

ਕ) ਹਾਂ-ਹਾਂ ਬਗਾਨੇ ਘਰ ਸਲੀ ਦੀ ਏ ਨਾਂ, ਅਪਨੇ ਸਲੈਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗੈ, ਏਹ ਪੈਸੇ ਕੋਈ ਹਰਾਮ ਨਿੰ ਆਏ। ਥੁਆਡੇ ਬਿੜੇ ਤੇ ਗਪਫਾ ਛੋਡੀ ਗੇਦੇ ਨ ਨਾਂ, ਅਸੇਂ ਛੋਡੀ ਅਪਨੇ ਸਿਰੈ ਪਰ ਗੈ ਦੜਲੀ ਪੇਦੀ ਏ। ਅਸੇਂਗੀ ਝੂਠੀ ਸ਼ਾਨ ਨਿੰ ਭਾਖੀ ਜੇ ਜਿਨ੍ਹੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗੇ ਦੇਈ ਓਡੇ, ਭਾਨ ਬਿਨਾ ਗਿਨੇ ਬੋਹੜੇ ਚ ਪਾਈ ਲੇਆ ਤੇ ਜਨੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਕੁਸੈ ਨੇ ਮਢੀ ਲੋਈ। ਥੁਆਡਿਆਂ ਸ਼ਕੀਨਿਆਂ ਬੀ ਤਧਾਂ ਅਸੇਂਗੀ ਪਤਾ ਨ। ਛੱਡਾ ਦੁਏ ਦੇ ਸਿਰੈ ਪਰ ਗੈ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਓ ਅਪਨੇ ਪਰ ਪਵੈ ਤਾ ਚਨ ਚੜੀ ਜਾ।” (ਸਫਾ ਨ. 51)

ਅਵਤਰਣ : ਹਾਂ-ਹਾਂ ਬਗਾਨੇ.....ਚਨ ਚੜੀ ਜਾ।

ਸੰਦਰਭ : ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਗਿਆਂਸਾਡੀ ਪਾਠ ਪੋਥੀ ‘ਕੰਡੇਯਾਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ’ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧ ‘ਜਕਕੋ-ਤਕਕੇ’ ਥਮਾਂ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੋਰ ਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ : ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਏਸੇ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਰ ਵਧਾਂਗ ਕਰਾਏ ਦਾ ਏ ਜੇਹੜੇ ਮੇਂਹਾਂ ਅਪਨੇ ਸੁਹੰ-ਮਿਧਾਂ ਮਿਟ੍ਠੂ ਬਨਨੇ ਚ ਲੀਨ ਰੱਹਦੇ ਨ। ਏਸੇ ਲੋਕ ਮੇਂਹਾਂ ਅਪਨੀ ਦਬਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਦੂਏ ਦੀ ਸੁਨਨੇ ਗਿਰ੍ਹੈ ਤਾਹਾਂ ਨੇਈ ਹੋਂਦੇ। ਏਹ ਦੁਏ ਕਥਾ ਅਪਨਾ ਲਾਡ ਤੇ ਚਾਂਹਦੇ ਨ ਪਰ ਆਪੂਰ੍ਵ ਕੁਸੈ ਗੀ ਰਤੀ ਮਾਸਾਂ ਬੀ ਲਾਹ ਨੇਈ ਦੇਨਾ ਚਾਂਹਦੇ। ਜੇਕਰ ਭੁਲਲ-ਭਲੇਖੇ ਤੰਦਾ ਕੁਤੈ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਈ ਬੀ ਜੰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਝਾਣੂ ਸ਼ਮਾਨ ਸਿਰੈ ਪਰ ਚੁਕਕੀ ਲੈਂਦੇ ਨ। ਨੇਹ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਗੀ ਬੰਦੇਰਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ—

ਵਾਖਾ : ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਕਿਤਿਧੀਨੇ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਬਕਖੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਅਪਨੀ ਮੈਂਹਾਂ ਗੀ ਲੇਝੈਂਧੈ ਜੀਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕ ਮੇਂਹਾਂ ਅਪਨੇ ਬਾਰੈ ਚ ਗੈ ਸੋਚਦੇ ਨ। ਜਿਧੀਆਂ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰੀ ਪਾਤਰ ਕਰਦਾ ਏ। ਓਹ ਲੇਖਕ ਗੀ ਅਪਨੇ ਹੋਏ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਰੈ ਝਾਣੂ ਜਤਲਾਨ ਲਗਗੀ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਤਉਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੇ ਤਉਦਾ ਹੋਆ ਏ ਨਾਂ ਇਸਦੇ ਕਾਰਿਅਤ ਓਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬੀ ਫਿਕਰਮੰਦ ਨੇਈ ਹੈਨ। ਅਪਨੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਮੈਹਨਤੂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਸ਼ਦੇ ਹੋਈ ਓਹ ਆਕਖਦਾ ਏ ਜੇ ਤੰਦੇ ਬਿੜੇ ਕੇ ਤੰਦੇ ਆਸਤੀ ਬੱਡਾ ਕਿਸ਼ ਛੋਡੇ ਦਾ ਏ ਪਰ ਤਨ੍ਹੋਂਗੀ ਤੇ ਮੈਹਨਤ ਕਾਰਿਅਤ ਕਮਾਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਕਾਰਣ ਅਸ ਪੈਸੇ-ਪੈਸੇ ਦਾ ਸ਼ਹਾਬ ਰਕਖਨੇ ਆਂ। ਅਪਨੀ ਜਿਨ੍ਦ ਮਾਰਿਅਤ ਕਮਾਏ ਦੇ ਪੈਸੇ ਗੀ ਅਸ ਇਧੀਆਂ ਬੇਗੈਰਾ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦੇ। ਅਗੇਂ ਲੇਖਕ ਪਰ ਵਧਾਂਗ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਓਹ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਅਸੇਂਗੀ ਥੁਆਡੀ ਸ਼ਕੀਨਿਆਂ ਦਾ ਬੀ ਪਤਾ ਏ। ਅਰਥਾਤ ਮੈਂਹਾਂ ਥੁਆਡੀ ਸਾਗਰੀ ਗੀ ਬੀ ਪੱਛਾਨਨਾ। ਤੁਸ ਛੱਡਾ ਦੁਏ ਦੇ ਘਰ ਗੈ ਰੌਲਾ ਪਾਨਾ ਜਾਨਦੇ ਓ। ਜੇਕਰ ਥੁਆਡੇ ਅਪਨੇ ਪਰ ਇਧੀ ਨੇਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਨੀ ਜਾ ਤਾਂ ਫਹੀ ਮੈਂਹਾਂ ਦਿਕਖਾਂਦੇ ਓ।

विशेष : इ'नें सतरें दे राहें लेखक ने एह समझाने दी कोशिश कीती दी ऐ जे असेंगी म्हेशां सतर्क होइयै कोई बी कम्म करना चाहिदा ऐ। साढे इस समाज च ऐसी नेकां प्रवृत्तियें आहले इंसान रौँहदे न जेहडे अपनी झूठी शान दस्सने आस्तै कुसै बी हद्द तगर जाई सकदे न। ऐसी प्रवृत्ति आहले लोक अपनी झूठी शान दस्सने खातर कदूं ते कुत्थें कुसै दा कुर्ता चुकिक्यै ढिड्ड नंगा करी टकान कोई पता नेई।

ख) अस कलक्टर साहब गी केह जानने आं, घडी-घडी कुसै दे फेरे नेई पाई सकदे, जेहका इक दौं बारी गेआ ओह बी छडा तुसाढे मुजब। होर कोई हुंदा तां अस सिर बी नेहे फूकदे। अपने घर अस बी कलक्टर साहब आं। कुसै दे खान ते निं जारदे। साढा स्भाड तुसेंगी सेही गै। जे बिन्द कलक्टर साहब ने बेरुखी दस्सी तां अस कदूं स्हारे आले आं धडनें गै दूबटू होई जाग। अस कोई उंदे मतैहत निं है। (सफा न. 56)

अवतरण : अस कलक्टर साहब.....मतैहत निं है।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढी पाठ्य पुस्तक 'कंडियारी दे फुल्ल' निबंध संग्रह च संकलत निबंध "टरुनन्द" थमां लैता गेदा ऐ। इस दे लेखक प्रो० लक्ष्मी नारायण होर न।

प्रसंग : प्रस्तुत निबंध च लेखक ने झूठी शेखी मारने आहले लोकें पर व्यंग दे बाण चलाए दे न। ऐसी प्रवृत्ति आहले मनुक्खें गी उ'नें 'टरुनन्द' दी संज्ञा दित्ती दी ऐ। इ'यां ते एह लोक अपनी बडी बडे आई दस्सदे न पर जेकर इ'नेंगी किश कम्म दस्सी दित्ता जा तां झट्ट लारें दा जाल जन बछाई दिंदे न। ते जेकर कोई कम्म करोआने दा झूठा आश्वासन बी दिंदे न तां उस च बी अपनी टरू उच्ची गै रखदे न। निबंध दे केंद्री पात्र दी इस्सै चाल्ली दी मानसिकता पर विचार करदे होई लेखक दा आक्खना ऐ-

व्याख्या : व्याख्या आस्तै लैती गेदी इ'नें पक्तियें च लेखक ने ऐसे फन्ने खां बनने आहले लोकें दे बारै च अपनी विचाराभिव्यक्ति करदे होई आक्खे दा ऐ जे इक बारी असेंगी कुसै कलक्टर कन्नै कोई कम्म पेई गेआ तां असें अपने इक ऐसे गै मित्र गी सफारश करने आस्तै गलाया तां ओह अपनी बडे आई च आक्खन लगे जे अस उस कलक्टर गी केह जानने आं। साढे अगंते ते ओह किश बी नेई, हां पर अस थुआढे आस्तै उंदे कोल जागे। कोई होर हुंदा तां ओहदे आस्तै अपने स्वाभिमान गी कदं बी नेई छोड्दे। आक्खने दा भाव ऐ जे ऐसी टरकाऊ प्रवृत्ति आहले लोक इक ते दुए दा कम्म करना नेई चांहदे ते जे करने आस्तै मन्नगन बी तां ऐसे गै एहसान जतलान लग्गी पौडन। इन्ना गै नेई ओह अपने स्वाभिमान गी ठैह पुज्जदे दिक्खियै चुप्प नेई रौँहन ते जेकर उ'नें ऐसा कीता तां ओह बी दपासा जवाब देने आस्तै मजूबर होई जाडन। अस कोई उंदे नौकर नेई आं जे चुप्प-चाप रेहियै अपना अपमान स्हारदे रौह्ये। अर्थात् एह लोक कम्म करने कशा पैह्लें गै ऐसा पैंतरा छुटदे न जे अगला उंदे शा कम्म कराने कशा आपूं गै इंकारी होई जा। कुशबा ऐसे लोक उंदा कम्म बनाने दी बजाए बगाडी गै नेई देन।

विशेष : मनुक्खी प्रवृत्ति दे ऐसे रूप दे आधार पर आक्खेआ जाई सकदा ऐ जे अज्ज समाज च नीजिपन इन्ना ब्यापी चुके दा ऐ जे लोक दुए दा कम्म करने कशा पैहलें गै कन्नी कतराना शुरू करी दिंदे न। पर साफ-साफ मना बी नेई करगन। अपने एहसाने दा इन्ना भार चाढ़ी देडन जे चुक्कने आहला पैहले गै टेई पौग। ऐसे दमुहें लोकें थमां लेखक ने सौहगे रौहने आस्तै प्रेरित कीते दा ऐ।

ग) रवारा केह निं करी सकदा ? ओह चाह तां बतोए दा सज्जर ते सज्जर बतोए दा करी दसदा ऐ। थुआड़ी अक्खियें च नेही सलाई पा जे किश ओह चाह सोई लब्बै। ओह तली पर सरेयां जमांदा ऐ। मजमेबाज आला लेखा सोआही पुड़ी दी टानक करियै बेचदा ऐ। डोवी सकदा ऐ। तारी सकदा ऐ। दुनियां दियां रस्मां ते रवाज, बूटै दी टो ते पैन्चा दी मोरी, बालें दा कट्ट ते ब्लाऊज दी बनावट, फिल्में दे गीत ते प्रेमियें दा प्यार सब पराने होई जंदे न पर रवारा कर्दें बी पराना नेई हुंदा। ओह जमाने दे शीशे दा अक्स ऐ, जमाने दे मताबक ढली जंदा ऐ। (सफा न. 63)

अवतरण : रवारा केह निं.....ढली जंदा ऐ।

संदर्भ : प्रस्तुत गद्यांश साढ़ी पाठ्य पुस्तक 'कंडियारी दे फुल्ल' निबंध संग्रह च संकलत निबंध 'रवारे' थमां लैता गेदा ऐ। इस निबंध संग्रह दे रचनाकार प्रो० लक्ष्मी नारायण होर न।

प्रसंग : इस निबंध च लेखक ने समाज च रवारें दी अहमियत पर विचार विश्लेशन कीते दा ऐ। रवारें दी बक्ख-बक्ख किस्में गी व्यंग दा नशाना बनांदे होई उंदा आक्खना ऐ जे किश लोकें इसगी अपनी आजीविका दा साधन बनाई लैते दा ऐ। ते किश लोक अबने निजि सुआर्थे दी पूर्ति आस्तै बी लोकें दे कम्में गी बगाड़ने ते बनाने आस्तै नेह कम्में दी आड़ लैंदे न। अज्ज दे इस समाज च कुसै बी कम्मै दे होने आस्तै रवारे दा होना उन्ना गै जरूरी ऐ जिन्ना इक सूफी आस्तै ब्रह्म दा मिलना। रवारें दी चरित्रगत विशेशताएं गी गोहाड़े होई उंदा आक्खना ऐ-

व्याख्या : व्याख्या आस्तै लैती गेदी इ'नें सतरें च निबंधकार ने समाज च रवारें दे गुणें दा बखान कीते दा ऐ। उंदा आक्खना ऐ जे रवारा केह नेई करी सकदा ओह चाह तां इक बतोए दे इंसान गी सर्वगुण सम्पूर्ण दस्सी सकदा ऐ ते इक सर्वगुण ते सर्वकला च निपुण इंसान बी बतोए दा साबत करी सकदा ऐ। रवारा नेह-नेह शब्द जाल बुनदा ऐ जे तुस अपने-आप उ'नें शब्दें दे घेरे च फसदे चली जंदे ओ। ओहदे कश नेई सलाई हुंदी ऐ, जिस कारण तुस सिर्फ उ'यै दिक्खी पांदे ओ जो किश ओह तुसेंगी दस्सना चांहदा ऐ। बाकी सब किश ओह झुरलु फेरियै मदारी साई थुआड़ी अक्खें शा ओझल करी सकदा ऐ। थुआड़े बनदे कम्मै गी बगाड़ना ते बिगड़े दे गी सवारनां अगर कुसै दे हत्थ बस्स च ऐ तां ओह ऐ रवारा। आखदे ने जे बदलना प्रकृति दा नियम ऐ। अपने समें दे कनै हर चीज बदली जंदी ऐ। फही चाहे ओह साढ़ी संस्कृति कनै सरबंधत होन ते भाएं सभ्यता कनै। हर इक चीज समें दे कनै-कनै परानी होई जंदी ऐ। इत्थूं तगर जे मनुक्खी रिश्तें ते उंदा आपसी हिरख-समोध बी बदली जंदा ऐ पर रवारे कर्दें बी पराने नेई हुंदे। अर्थात उंदी कार्यप्रणाली च कर्दें बी कोई

ਫਰਕ ਨੇਈ ਆਂਦਾ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਤਾਨੇਂਗੀ ਜਮਾਨੇ ਦੇ ਸ਼ੀਸੇ ਦਾ ਅਕਸ ਤਗਰ ਗਲਾਈ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ। ਜੇਹੜੇ ਜਮਾਨੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤੋਂ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਗੈਹੁਣ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਰਖਦੇ ਨ। ਤਾਂ ਜੇ ਤੰਦਾ ਹੁਕਕਾ-ਪਾਨੀ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੇ ਸਮਾਜ ਚ ਤੰਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਵੇਲ ਹਰਿਕਾਮ ਰਿਹਾ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ : ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਤਰੋਂ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਬਕਬੀ ਝਸਾਰਾ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਜਿਥੈ ਪੈਹਲੇ ਸਮੇਂ ਚ ਸਿਰਫ਼ ਦ'ਤੱਕ ਪਰਿਵਾਰੋਂ ਦੇ ਰਿਖਤੋਂ ਗੀ ਗੱਢਨੇ ਆਸਟੈ ਰਖਾਰੇ ਦੀ ਲੋਡ ਪੌਂਦੀ ਹੀ ਤਥੈ ਅਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਮਨੁਕਖੈ ਦਾ ਕੋਈ ਬੀ ਕਮਮ ਰਖਾਰੇ ਦੇ ਬਾਗੈ ਸਥਭਵ ਗੈ ਨੇਈ ਏ। ਅਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਕੋਈ ਬੀ ਕਮਮ ਕਰਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਵਿਚ ਕੁਸੈ ਐਸੇ ਦੀ ਲੋਡ ਮਸੂਸ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜੇਹਡਾ ਤਸ ਕਮਮੈ ਦੇ ਦੌਨੇਂ ਸਿਰੋਂ ਗੀ ਪਕਿਡਿਧੈ ਜੋਡਨੇ ਦੀ ਸਮਰਥ ਰਕਖਦਾ ਹੋਏ। ਅਰਥਾਤਾਂ ਅਜ ਦੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਚ ਜੀਵਨ ਗੀ ਸੁਚਾਰੂ ਫੁੰਗੈ ਕਨੈ ਚਲਾਨੇ ਆਸਟੈ ਰਖਾਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਾਂਸਤਰ ਦਾ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਹਤਵ ਰਕਖਦੇ ਨ।

ध) एह दोऐ शब्द साढ़ी सभ्यता दे 'नारायण अस्त्र' न ते इन्दे सामनै साढ़ा बरोध ठण्डा पेर्ह जन्दा ऐ। एहदे अगे गोड़डे टेकने च गै भला ऐ ते जे इस अस्त्र गी नेई मन्नेआ जा तां माहनू कसूर करने आले कोला बी बड़डा कसूरबार ते मुजरम बनी जन्दा ऐ।" (सफा नं. 84)

अवतरण : एह दोऐ शब्द.....मुजरम बनी जंदा ऐ।

संदर्भ : प्रस्तुत पक्षियां साढ़ी पाठ्य पोथी ‘कंडियारी दे फुल्ल’ निबंध संग्रहै च संकलत निबंध “क्षमा करना, धनवाद” थमां लैतियां गेदियां न। इस दे रचनाकार प्रो० लक्ष्मी नारायण होर न।

प्रसंग : इस निबंध च लेखक ने मनुकखी जीवन दे रोजर्मा दे कार्य विहार च क्षमा करना ते धनवाद जनेह आम शिश्टाचारी शब्दें दे म्हत्तव पर विचार कीते दा ऐ। इ'नें दौनें शब्दें दे कारण साढे जीवन च किनी सैहजता औंदी ऐ। इस दा वर्णन लेखक ने बडे गै भावपूर्ण ढंग कन्नै कीते दा ऐ। इ'नें दौनें शब्दें दा इस्तेमाल करिये अस अपने केई अड़के दे कम्म कडाई सकनेआं ते केई बारी अपनी गलती आस्तै माफी बी मंगी लैने आं ते झट्ट अपने-आपै गी उस गुनाह थमां वरी कराई लैने आं। इ'नें दौनें शब्दें दे बारै च विचार मंथन करदे होई लेखक दा आक्खना ऐ—

व्याख्या : व्याख्या आस्तै लैती गेदी इन्हें पक्तियें च लेखक ने 'क्षमा करना' ते 'धनवाद' इन्हें दोनें शब्दें गी अपनी सभ्यता दे 'नारायण अस्त्र' गलाए दा ऐ। जि 'यां ब्रह्म अस्त्र दे सामनै बाकी सब शक्तियां खत्म होई जंदियां न। उ'आं गै इन्हें दौनें शब्दें दे प्रयोग दे राहें साढे बडे बड़डे-बड़डे मसले हल होई जंदे न। जि 'यां-जियां समाज सभ्यता दे रस्ते पर अगड़ा बधा करदा ऐ उ'आं-उ'आं गै साढे बोलचाल दे व्यवहार च इन्हें दौनें शब्दें दा चलन बी बधदा जा करदा ऐ। अपनी गलती पर झट्ट दुए कशा माफी मंगी लैनी ते दुए दे एहसान गी झट्ट धनवाद आक्खियै तोआरी देना साढे आस्तै मामूली जनेही गल्ल बनदी जा करदी ऐ। दुए पासै इन्हें दौनें शब्दें गी मन्नना साढे आस्तै इक लाचारी दा सब्ब बी बनी चुके दा ऐ। गलती होने पर जेकर अस क्षमा दे पात्र नेई बनचे तां बी गजारा नेई ते जेकर कुसै दा एहसान नेई मनचै तां बी एहसान फरामोश जनेही तौहमत सैहनी पेई सकदी ऐ। मनुक्ख

बेकसूर हुंदे होई बी मुजरम बनी जंदा ऐ।

विशेष : इ'नें सतरें दे राहें लेखक ने मनुकछी समाज दे इ'नें द'ऊं प्रचलत शब्दें दी सार्थकता समझाने दी कोशिश कीती दी ऐ। तां जे अस समें अनुसार ते जचदे मौके पर गै इ'नें दौनें शब्दें दा इस्तेमाल करी सकचै ते बेबजाह कुसै दी हास्सो-हानी ते व्यंग दा मूजब बनने कशा बची रौहचे।

1.2.6 अभ्यास आस्तै किश गद्यांश

1. “कुसै दफ्तर जाओ रवारें अगें गै थुआड़ी ताड़ा च हुन्दे न। परमट लोड़दा ऐ? बजीफे दा फारम चाहिदा ऐ? लसेंस बनाना ऐ कोई तस्दीक करानी ऐ, मिसल कढानी ऐ? सर्टिफिकेट लैना ऐ? झूठी गोआही देनी ऐ? कोई फाइल गुम्म करनी ऐ? जाली रसीद लैनी ऐ? किश ब्लैक लैना ऐ जां देना ऐ? बड्डे साहबा कोल डाल्ली पजानी ऐ? हर कमा लेई रवारें तेआर न। नौकरियां दोआने दे दफ्तर ते अखबारें दे इश्तेहार रवारें दे नमें रूप न। (सफा न. 64)

2. “आदमी किन्ना बी रकड़ ते तडुंग की निं होऐ धन्वाद उसी गालियै इ'यां गै नरम करी ओड़दा ऐ जि'यां राजमाहें गी सोहड़ा। धन्वाद मना दी खुराक ऐ ते एहदे बगैर मन भुक्खा रौंहदा ऐ, ते जे भुक्ख होऐ तां चिड़चिड़ापन कुतै लैन नेई जाना पाँदा। जे थुआड़ा कुसै कक्मै ताई धन्वाद नेई कीता तां तुसेंगी चण्ण चढ़ी गेई।” (सफा न. 81)

3. “एह ज्यादातर चाह आलियें हटिट्यें पर मिलडन। कपड़े मैले, दाढ़ी, बधी दी, बाल रुक्खे ते अस्त-व्यस्त। उन्दा रोना ऐ जे ओह इन्ने बड्डे लेखक न, पुश्कन न, सातरे न, कामोन पर एह देश उंदी कदर निं करदा। केह ऐ देश जित्थे उन्दे नेह, चोटी दे कलाकार भुक्खे मरदे न। बस ओह लिखी-लिखी लोकें गी सनांदे रौहन ते उ'नेंगी सारियां सुबधा मिलदियां रौहन।” (सफा न 90)

M.A. DOGRI

COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV

UNIT - II
LESSON NO. 5

2.1.0 उद्देश्य

1. इस पाठ दे अंतर्गत “खूब सम्हाले भाव छुआले” निबंध संग्रह दा मुल्यांकन कीता गेदा ऐ। इस पाठ दा उद्देश्य एह ऐ जे विद्यार्थी सपूरे निबंध संग्रह च संकलत निबंधें दी विशेषस्तु गी समझने च सक्षम होई सकडन।
2. विद्यार्थी निबंध साहित्य दी आलोचना पढ़ति गी समझदे होई निबंधें दा मुल्यांकन करी पाने च निपुणता हासल करी सकडन।

2.1.1 पाठ-प्रक्रिया

1. “खूब सम्हाले भाव छुआले” निबंध संग्रह कन्नै पंछान।
2. संग्रह च संकलत निबंधें दा विशेषरक मुल्यांकन।

2.1.2 “खूब सम्हाले भाव छुआले” निबंध संग्रह दा मुल्यांकन

श्री नरसिंह देव जम्बाल हुंदा निबंध साहित्य दे खेतरै च पैहला निबंध संग्रह “खूब सम्हाले भाव छुआले” नां॑ कन्नै सन् 2011 बरै च प्रकाशत होआ। इस च कुल सतारां निबंध संकलत न। इस संग्रह च प्रकाशत निबंधें गी त्र॑ऊ वर्गे च वर्गीकृत कीता जाई सकदा ऐ। संग्रह दे पैहले हिस्से च किश ललित निबंध शामल न जि'यां-पनछान, माहनू सारे दा सरदार, चाँ जजूली ते त्रै निबंध डुगर दी संस्कृति गी वंदेरदे न जिंदे च डुगर च प्रचल्लत लोक खेढां, छिंजां ते लोकगीतै च कंदी का जन जीवन शामल न।

संग्रह दे दूए हिस्से च शामल निबंध लेख दे शोध परक नजरियै गी बांदै करदे न जिस च लेखक ने डोगरी भाशा ते साहित्य गी सग्गोसार करने आहले किश नामवर लेखकें दी साहित्यक साधना दे बारै च अपने विचार प्रस्तुत कीते दे न। इस कोटि च शामल निबंध-पं० संसारचंद बडू, मधुकर-इक निरमैल व्यक्तित्व, प्रो० मदन मोहन शर्मा, बंधु शर्मा-मेरा दोस्त, मेरा नायक, गजलें गीतैं दा रसिया-पद्मदेव सिंह ‘निर्दोष’ ते ओ० पी० शर्मा ‘सारथी’ इक असाधारण व्यक्तित्व शामल न।

ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਤ੍ਰਿਯੈ ਹਿੱਸੇ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਨਿਜਿ ਜੀਵਨ ਕਨੈ ਸਰਬਨਧ ਕਿਸਾ ਨਿਬਨਧ ਸ਼ੁਭਲਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਨਿਜਿ ਅਨੁਭਵੋਂ ਗੀ ਕਠੇਰਾਨੇ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਅਪਨੇ ਅਤੀਤ ਕਨੈ ਤੇ ਅਪਨੇ ਚੇਤੋਂ ਕਨੈ ਜੋਡਨੇ ਦੀ ਕੋਥਿਸ਼ਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਨਿਬਨਧੋਂ ਦੀ ਕੋਟਿ ਚ “ਮੇਰਾ ਅਦਬੀ ਸਫਰ”, “ਮੇਰਾ ਗ੍ਰਾਂਡ ਭਲਵਾਲ” ਇਕ ਸਾਂਸਕ੃ਤਕ ਝਾਂਕ, “ਮੇਰੀ ਡਾਯਰੀ ਥਮਾਂ” ਤੇ “ਮੇਰੀ ਨਮੀ ਰਚਨਾਏਂ ਦੀ ਮਨੋਭੂਮਿ” ਰਖਿਆ ਜਾਈ ਸਕਦੇ ਨ।

ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬਨਧ ‘ਪਨਛਾਨ’ ਇਕ ਤਚ ਕੋਟਿ ਦਾ ਵਿਚਾਰਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਬਨਧ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਜਨੇਹ ਲਾਗਨੇ ਆਹਲੇ ਸ਼ਬਦ ਪਨਛਾਨ ਦੇ ਸਰਬਨਧੈ ਚ ਕੇਈ ਗ੍ਰੂਡ ਅਰਥ ਰਖਿਆ ਆਹਲੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਗੀ ਬਾਂਦੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਤੰਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਕਖਨੇ ਚ ਇਹ ਲੌਹਕਾ ਜਨੇਹਾ ਸ਼ਬਦ ਇੜਨਾ ਪਲੇਚਦਾਰ ਏ ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪੋਂ ਗੀ ਸਮਝੀ ਪਾਨਾ ਸੌਖਾ ਨੇਈ ਏ। ਤੰਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਅਜ਼ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਚ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਪਨਛਾਨ ਦਾ ਹੋਨਾ ਬਡਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਏ। ਜਿਤਥੈ ਤਨੋਂ ਇਕ ਪਾਸੋਂ ਦੁਨਿਆਕੀ ਪਨਛਾਨ ਗੀ ਮਹਤਾ ਦਸ਼ੀ ਦੀ ਏ। ਤਥੈ ਗੈ ਇਕ ਇੱਸਾਨ ਆਸਤੈ ਅਪਨੇ-ਆਪ ਦੀ ਪਨਛਾਨ ਹੋਨਾ ਬੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਨੀ ਦੀ ਏ। ਜੇਕਰ ਇੱਸਾਨ ਗੀ ਅਪਨੀ ਸਮਰਥ ਦਾ ਜਾਨ ਨੇਈ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਹੋਰ ਕੁਸੈ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਸ਼ਹੇਈ ਜਾਨ ਹਾਸਲ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦਾ।

‘ਮਾਹਨੂ ਸਾਰੋਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ’ ਨਿਬਨਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸ਼ਿਖਟੀ ਦੀ ਸਾਰੋਂ ਕਥਾ ਤਚਤਮ ਰਚਨਾ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਸਰਬਨਧੋਂ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਸ਼ਿਖਟੀ ਦੇ ਤਢ਼ਾਰ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਪੂਰਨਾ ਜਿਸੰਵਾਰ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਮਾਹਨੂ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਹ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਗੈ ਕਰਮ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜੇਹਡੇ ਇਕ ਸਮੇਂ ਗੀ ਸਤਯੁਗ ਜਾਂ ਕਲਿਯੁਗ ਬਨਾਂਦੇ ਨ। ਓਹ ਭਾਏ ਕੁਸੈ ਬੀ ਜਾਤਿ, ਧਰਮ, ਖਿਤੇ ਜਾਂ ਪੇਸ਼ੇ ਕਨੈ ਸਰਬਨਧ ਕੀ ਨੇਈ ਰਖਿਆ ਹੋਏ। ਜੇਕਰ ਓਹ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਗੀ ਪਂਛਾਨਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਹਰ ਕੁਸੈ ਪਰ ਜਿਤ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਏ। ਤੇ ਜੇਕਰ ਓਹ ਇਸ ਸਚ ਗੀ ਪਂਛਾਨੇ ਚ ਨਾਕਾਮਧਾਬ ਰੌਂਹਦਾ ਏ ਤਾਂ ਇਥੈ ਤਥਾਂ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬੀ ਬਨਦਾ ਏ।

‘ਚਾਡ’ ਨਿਬਨਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇੱਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਅਵਸਥਾਏਂ ਚ ਔਨੇ ਆਹਲੇ ਬਕਖੇ-ਬਕਖੇ ਚਾਏਂ ਦੇ ਸਰਬਨਧੈ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਕਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਤੰਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਡ ਤੇ ਮਾਹਨੂ ਦਮੋਂ ਆਪੂ ਬਿਚੋਂ ਬਜੜੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਤਮਰੀ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਹਰ ਮਨੁਕਖ ਦੇ ਕਿਸਾ ਅਪਨੇ ਚਾਡ ਹੋਂਦੇ ਨ ਤੇ ਓਹ ਤਨੋਂਗੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਥਿਸ਼ਾ ਬੀ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਿਬਨਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਬੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਾਏਂ ਗੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਗਲਲ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਅਪਨੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਏ ਦਾ ਏ।

“ਜਜੂਲੀ” ਨਿਬਨਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਤੁਠਨੇ ਆਹਲੀ ਤਸ ਤਲੋਮਸੀ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇਹਡੀ ਤਸ ਗੀ ਹਰ ਦਮ ਕਿਸਾ ਨਮਾਂ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਤਕਸਾਂਦੀ ਰੌਂਹਦੀ ਏ। ਇਸ ਨਿਬਨਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਕਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਮਚਨੇ ਆਹਲੀ ਤਲੋਮਸੀ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਤੰਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗਲਲ ਸੁਨੀ ਸੁਨਿਧੈ ਜੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਕਮ ਬਡਾ ਘਟ੍ਹ ਹੋਆ ਕਰਦਾ ਏ ਸੁਨਿਧੈ ਤੰਦਾ ਮਨ ਕਾਹਲਾ ਪੇਈ ਜਂਦਾ ਏ। ਇਥੈ ਕਾਰਣ ਏ ਜੇ ਓਹ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਲੇਇਧੈ ਮੇਂਹਾਂ ਸੋਹਗੇ ਰੇਹ ਨ ਤੇ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਚ ਨਿਤ ਨਮੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਤਤਪਰ ਰੌਂਹਦੇ ਨ।

“‘ਡੁਗਗਰ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਲੋਕ ਖੇਡਾਂ’” “‘ਛਿੰਜਾਂ’” ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤੋਂ ਚ “‘ਕੰਢੀ ਦਾ ਜਨਜੀਵਨ’” ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਲੋਕ ਖੇਡੇ, ਛਿੰਜਾਂ, ਤੇ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਜਨੇਹ ਬਿਰਸੇ ਦੇ ਲੁਪਤ ਹਾਂਦੇ ਅਸ਼ਟਿਤਵ ਪਰ ਚਿੰਤਾ ਬੁਜ਼ਡੀ ਦੀ ਏ। ਤੁਂਦੇ ਮਤਾਬਕ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪੋਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਇੰਦੇ ਅਭਾਵ ਚ ਕੁਤੈ ਅਸ ਅਪਨੇ ਮੂਲ ਕਥਾ ਖਿੰਡੀ ਨੇਈ ਜਾਚੈ। ਏਹ ਲੋਕ ਖੇਡਾਂ, ਛਿੰਜਾਂ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਮਨੁਕਖੀ ਸਾਂਝਤਿ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਵਰਕਾ ਨ ਜਿੰਦੇ ਕਾਰਣ ਮਨੁਕਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਤੇ ਤਥਾਂ ਸਾਂਝੇਸਾਰ ਸਮਾਂਦਾ ਦਾ ਲਾਨਾ ਲਾਯਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ।

‘ਪੰਠੀ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਬੁਡੀ’ ਇਕ ਮੋਨੋਗ੍ਰਾਫ ਰੂਪੈ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਲੇਖ ਏ ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਤੁਂਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਪੈਹਲੂ ਗੀ ਬੁਡੀ ਗੈ ਵਿਸ਼ਾਰਪੂਰਵਕ ਢੰਗ ਕਨੈ ਖੋਲ੍ਹਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਤੁਂਦੇ ਨਿਜਿ ਜੀਵਨ ਗੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹੇ ਨੇਡੇ ਰੇਹਿਯੈ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਪਾਠਕ ਦਾ ਅਪਨੇ-ਆਪ ਤੁਂਦੇ ਕਨੈ ਇਕ ਆਤਮਿਧਤ ਸਰਬਂਧ ਜੁਡ੍ਹਦਾ ਚਲੀ ਜਾਂਦਾ ਏ।

“‘ਮਧੁਕਰ-ਇਕ ਨਿਰਮੈਲ ਵਿਕਿਤਤਵ’” ਇਕ ਸੰਸਾਰਾਤਮਕ ਕਿਸਮੈ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਵਿ ਕੇਹਾਰ ਸਿੱਹ ਮਧੁਕਰ ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਨੇ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਤੁਂਦੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਬੀ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਮਧੁਕਰ ਹੁਂਦੇ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੇ ਸਾਫਰ ਗੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਚੇਤੋਂ ਚ ਸੰਜਾਂਦੇ ਤੇ ਪਰੋਂਦੇ ਹੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

‘ਪ੍ਰੋਠੀ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਾਰਮਾ’ ਨਾਂਡ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇਕ ਖੋਜਪੂਰਣ ਨਿਬੰਧ ਏ ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪ੍ਰੋਠੀ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਾਰਮਾ ਹੁਂਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਸਰਬਂਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਕਠੇਰਨੇ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਤੁਂਦੀ ਹਰ ਇਕ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਵਿਚਾਰ ਜਿਥਾਂ ਕਹਾਨੀ, ਤਪਨਿਆਸ, ਨਾਟਕ, ਏਕਾਂਕੀ, ਰੇਡਿਯਾਈ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਰਬਂਧੀ ਚ ਸ਼ੋਧਪਰਕ ਜਾਧਿਆ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਤੁਂਦੇ ਰੁਜ਼ਾਨੇਂ ਬਾਰੋਂ ਬੀ ਚੱਚਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

ਸ਼ਵਾਂ ਬੰਧੁ ਸ਼ਾਰਮਾ-ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ, ਮੇਰਾ ਨਾਟਕ, ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਕ ਚਤੇਰੇ ਕਹਾਨੀਕਾਰ ਬੰਧੁ ਸ਼ਾਰਮਾ ਹੁਂਦਾ ਇਕ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਸ ਸ਼ਾਖੀਧਿਆਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜਾ ਲਾਨਾ ਸੈਹਜ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਤੁਂਦੀ ਚਰਿਤ੍ਰਿਗਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਗੀ ਬੁਡੀ ਗੈ ਭਾਵਾਤਮਕ ਤਰੀਕੇ ਕਨੈ ਵਿਕਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਚ ਔਨੈ ਆਹਲੀ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ-ਗਮੀ ਗੀ ਲੇਇਧੈ ਬੰਧੁ ਸ਼ਾਰਮਾ ਹੁਂਦੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਧਿਆ ਕਨੇਹੀ ਹੁਂਦੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬੁਡੀ ਗੈ ਸਜੀਵਤਾ ਕਨੈ ਚਿਤ੍ਰੇ ਦਾ ਏ।

‘ਗਜ਼ਲੋਂ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਰਸਿਆ-ਪਦਮਦੇਵ ਸਿੱਹ ‘ਨਿਰੰਦੇ਷’ ਇਕ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਏ ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ‘ਨਿਰੰਦੇ਷’ ਹੁਂਦੇ ਗੀਤੋਂ ਤੇ ਗਜ਼ਲੋਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਤੁਂਦੇ ਭਾਵਪਕਖ ਦਾ ਨਿਰੀਕ਷ਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਤੁਂਦੇ ਮਤਾਬਕ ‘ਨਿਰੰਦੇ਷’ ਹੁਂਦੇ ਗੀਤੋਂ ਤੇ ਗਜ਼ਲੋਂ ਚ ਲਗਭਗ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵਰਤੂਨ ਹੋਈ ਦੀ ਲਬਦੀ ਏ। ਅਪਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਭੂਮਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰੇਮ, ਦ੍ਰਾਏ ਦੇ ਦਰਦ ਗੀ ਅਪਨੀ ਝੋਲੀ ਚ ਸਮੇਟੀ ਲੈਨੇ ਦੀ ਤਾਂਹਡ, ਸ਼ੱਗਾਰ ਰਸ ਦੇ ਭਾਵ, ਭਾਸ਼ਾ-ਪ੍ਰੇਮ, ਵੇਦਨਾ ਆਦਿ ਭਾਵ ਤੁਂਦੇ ਗੀਤੋਂ ਤੇ ਗਜ਼ਲੋਂ ਚ ਆਮ ਸੁਖਰਤ ਹੋਏ ਦੇ ਲਬਦੇ ਨ।

“‘ਸ਼ਵਾਂ ਓਠੀ ਪੀਠੀ ਸਾਰਥੀ-ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਵਿਕਿਤਤਵ’” ਨਿਬੰਧ ਚ ਜਿਥੈ ਲੇਖਕ ਨੇ ਤੁਂਦੇ ਪਰਿਚੇ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਤੁਂਦੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪੋਥਿਧੇਂ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਗਲਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ, ਤਥੈ ਗੈ ਤੁਂਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਬਕਖ-ਬਕਖ

लेखके दे विचारें ते द्रिश्यीकोणें गी बी अंकित कीते दा ऐ।

“मेरा अदबीसफर” नां० दे निबंध च लेखक ने अपने साहित्य सफर गी बक्ख-बक्ख विशें दे तैहत वर्गीकृत करियै इक खोजपूर्ण ते मौकले फलक पर जानकारी प्रस्तुत कीती दी ऐ।

अपने जन्म स्थान भलवाल दे बारै च ‘भलवाल ग्रां० इक सांस्कृतक झलक’ नां० दे निबंध च उ’नें विस्तृत जानकारी प्रस्तुत कीती दी ऐ। एह निबंध जित्थै भलवाल नां० दे थाहरे दी भगौलिक ते सांस्कृतिक झांकी प्रस्तुत करने च सक्षम ऐ। उत्थै गै लेखक ने उत्थूं दी सभ्यता ते विकास दी नशानदेही करने दे कन्नै-कन्नै उत्थूं दे जन-जीवन ते इतिहास दे बारै च बी वर्णनात्मक पद्धति दे राहें विचार प्रस्तुत कीते दे न।

‘मेरी डायरी थमां’ इक इतिहासक निबंध ऐ जिस च लेखक ने अपने जीवन च कठेरे दे अनुभवें गी बाँदै कीते दा ऐ। देसै दी अजादी कशा पैह्लें ते अजादी कशा बाद उसने केह किश मसूस कीता ते भोगेआ ऐ। इस दा वर्णन करदे होई लेखक ने अपने ते अपने देसै आस्तै इक उज्जवल भविक्ख दी कामना कीती दी ऐ।

“मेरी नमीं रचनाएं दी मनोभूमि” नां० दे निबंध च लेखक ने अपने कविता साहित्य दे बारे च जानकारी प्रस्तुत कीती दी ऐ। अपने कविता साहित्य दी शुरूआत कशा लेइयै हुनै तगर दे समें तगर उस च कु’नें-कु’नें विशें दी शुमारियत होई ऐ। इस दा वर्णन लेखक ने बड़े विस्तार कन्नै दित्ते दा ऐ। अजै दे इस तरक्की याप्ता समाज च जित्थै इक दौड़ जन लगगी दी ऐ। उसगी दिक्खियै लेखक गी लगदा ऐ जे इस मूजब उसदे विचारें गी नित नमी उड़ान थोआ करदी ऐ।

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - II
LESSON NO. 6**

2.2.0 ਉਦੇਸ਼

1. ਵਿਦਾਰੀ ਗੀ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਸਮੀਕਾ ਤੇ ਸਾਰ ਲਿਖਨੇ ਦੀ ਕਲਾ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਨਾ ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਏ।
 2. ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਾਠੋਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਵਿਦਾਰੀ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਸਮੀਕਾ ਤੇ ਸਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰੀ ਪਾਨੇ ਦੀ ਯੋਗਯਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ।
- 2.2.1 ਛੇਮੋਂ ਤੇ ਸਤਮੋਂ ਪਾਠ ਚ 'ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ' ਨਿਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਦੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ।

2.2.2 ਪਾਠ-ਪ੍ਰਕਿਤਿਆ

- 2.2.2.1 "ਜਜੂਲੀ" ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਸਮੀਕਾ
- 2.2.2.2 'ਪਨਛਾਨ' ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ
- 2.2.2.3 'ਛਿੰਜਾਂ' ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ
- 2.2.2.4 'ਚਾਡ' ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ

2.2.2.1

ਸੋਆਲ : "ਜਜੂਲੀ" ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਸਮੀਕਾ ਕਰੋ।

ਜਵਾਬ : "ਜਜੂਲੀ" ਨਿਬੰਧ ਸ਼੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ ਹੁਂਦਾ ਇਕ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧ ਏ। 'ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ' ਨਿਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਲੋਚਨਾ ਦੇ ਸਰਬਥੈ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਖੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਆਪੂਰਵੀ ਇਕ ਅਲੋਚਕ ਬਨਨੇ ਬਾਰੈ ਅਪਨੀ ਇਚਛਾ ਦੇ ਪਨਪਨੇ ਬਾਰੈ ਗਲਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨੇ ਪੈਰੈਨਟ ਏਹ ਗਲਾਵਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਅਪਨੇ ਗੂਢ ਅਨੁਭਵ, ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਾਖਾਂ ਕਰਿਧੈ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੌਢ ਜਾਨ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ।

इस निबंध दे शुरू च लेखक ने आलोचना दे सरबंधै च ते खास करियै डोगरी च अलोचना दी अक्खरदी कमी दे बारै च गलाए दा ऐ—

“डोगरी च आलोचना अजें नाम-मात्र गै.....।

नाम-मात्र बी कुत्थें, नेई दे बराबर गै समझो.....।

नेई दे बराबर बी केह, आखो ऐ गै नेई.....।”

डोगरी भाशा च आलोचना गी लेइयै बनी दी इस अवधारणा गी सुनी-सुनियै लेखक जिच्च पौंदा बझोंदा ऐ। जिस कारण उंदे अंदर अलोचक बनने दी इक तड़प जनेही लग्गी दी रौहंदी ऐ। इस्सै तड़फनी गी लेखक ने जजूली दी संज्ञा दित्ती दी ऐ। लेखक दा आक्खना ऐ जे डोगरी साहित्य च अलोचना सरबंधी अक्खरदी कमी दे कारण गै उसदे अंदर अलोचक बनने दी इक ललक उत्पन्न होन लगी पेई। कुतै न कुतै इस ललक दे पिच्छे इब्बी धारणा ऐ ही जे इस चाल्ली दे कम्मै च पैहल करियै ओह अलोचना दे खेतरै च ‘प्रथम लेखक’ दी पदवी हासल करी सकदा ऐ। कीजे उस गी लगदा ऐ जे बाकी दियें साहित्यक पुस्तकें दे लेखन च ते पैहले न बैरै च औना कोई सौखी गल्ल नेई ऐ। इस्सै कारण लेखक दे विचारें रूपी घोड़े उसगी कुतै इक थाहर टकाई नेई करन दिंदे ते ओह हर मौके इक कशमकश च फसे दे रौहंदे न। इक पास्सै लेखक गी अलोचना करना साहित्यक साधना दे खेतरै च इक नमीं गैं बझोंदा ऐ ते दूए पास्सै ओह इस गी इक खरा बिजनस बी समझदे न। लेखक इस गल्लै दा बी खरा पन्छानू ऐ जे अलोचना करना कोई सौखा कम्म नेई ऐ। इस आस्तै गुढ़ ज्ञान ते तजुर्बे दी लोड़ पौंदी ऐ। अपने आपै गी केन्द्र च लैंदे होई लेखक ने इस बक्खी इशारा कीते दा ऐ जे जिसलै असेंगी सिक्खने दा मौका मिलदा ऐ तां अस उस समें गी इक मजबूरी समझन लग्गी पौने आं ते समें दा सदृउपयोग नेई करदे पर बक्त निकली जाने पैरन्त अस फही उस समें दे परतोने दी चेशठा करन लग्गी पौने आं। खैर लेखक दा आक्खना ऐ जे बीते दे समें गी लेइयै झूरना फजूल ऐ ते वर्तमान गी हत्था दा गुआना मूरखता ऐ। जिस मूजब लेखक बी अपने आलोचक बनने आहली मनशां गी लेइयै अपना ध्यान केंद्रित करने दी कोशिश करदा ऐ ते अलोचना दे असली ध्रुवें गी समझने दी कोशश करदा ऐ। फही उस पर अलोचना आस्तै समग्री निर्धारण दी समस्या हावी होई जंदी ऐ ते अलोच्य समग्री अलोच्य लेखक दे प्रति ओ-अपना इक न्यायपूर्ण फैसला करी पाने च अपने आपै गी समर्थ मसूस नेई करदा। निबंध दे खीर च लेखक इस कम्मै गी करने च अपने-आपै गी सम्पूर्ण नेई मिथदा ते कुसै होर साहित्यक कृति दी सिरजना बक्खी अपना ध्यान केंद्रित करने दी कोशिश करदा ऐ। ते अपने-आपै गी ते अपनी सोच गी आपमुहारा होइयै साहित्य रचना दी बत्ता पर अगड़ा बधने आस्तै छोड़ियै आपूं निश्चिन्त होई जंदा ऐ। निबंध दे शुरू थमां लेइयै अखीर तगर रोचकता दा तत्व बशकार रौहंदा ऐ ते पाठक अपने आपै गी बज्जे दा मसूस करदा ऐ। अलोचना ते इक सफल अलोचक बनने दे प्रति लेखक दे विचार जिज्ञासा गी बधाने आहले न। लेखक दी परिपक्ष अनुभूति, गुढ़ ज्ञान तजरबें ते अनुभवें दी झलक इस निबंध च दिक्खने गी लब्धदी ऐ।

ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸੈਲੀ ਬਡੀ ਸਿੜ੍ਹੀ-ਸਾਦੀ ਤੇ ਰੋਚਕ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਭਾਵੇਂ-ਵਿਚਾਰੋਂ ਗੀ ਸ਼ੱ਷ਟ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਮੁਹਾਵਰੋਂ, ਖੋਆਨੋਂ ਤੇ ਅਲਾਂਕਾਰੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੀ ਯਥਾਸਥਾਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਕੁਤੈ-ਕੁਤੈ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਚ ਦੂਰੀ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਸ਼ਟੇਮਾਲ ਬੀ ਹੋਏ ਦਾ ਲਭਦਾ ਏ।

ਮੁਹਾਵਰਾ ਪ੍ਰਯੋਗ :-

1. ਚਮਡੀ ਰੋਗ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਕਨ ਪਕਕੀ ਜਾਨ।
2. ਇਸ ਕਰੀ ਝਖ ਮਾਰਿਏ ਅਸ ਬੀ ਉਸੇ ਭੇਟਾ ਪਰਤੋਈ ਆਏ।
3. ਅਪਨੇ ਪੈਰੋਂ ਪਰ ਆਪੂਰ੍ਣ ਗੈ ਕੁਹਾਡੀ ਮਾਰੀ ਲੈਤੀ ਏ।
4. ਸੁਨਿਯੈ ਸ਼ਹਾਡੇ ਕਨ ਚਕੋਏ।
5. ਕਿਥ ਇਕ ਕਨਥਾਂ ਸਿਰ ਸੋਆਕਦਿਯਾਂ ਲਭਿਯਾਂ।
6. ਇੰਦੇ ਆਸਟੈ ਕੋਈ ਪਾਪਡ ਬੇਲਨੇ ਪੌਂਦੇ ਨ।
7. ਤਲੀ ਪਰ ਸਰੇਆਂ ਜਮਾਨੇ ਆਲੀ ਗਲਲ ਹੋਗ।

ਖੋਆਨ

1. ਮਰਦਾ ਕੇਹ ਨੇਈ ਕਰਦਾ ?
2. ਦਿਲੈ ਗੀ ਦਿਲੈ ਕਨੈ ਰਾਹ ਹੋਂਦੀ ਏ।
3. ਸਾਂਡੇਂ ਦਾ ਭੇਡ ਦੇ ਜੂਡੇਂ ਦਾ ਨਾਸ।
4. ਕਨੈ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਨੈ ਆਮਲੋਂ ਦਾ ਫੇਰਾ।

ਸੂਕਿਤ

1. ਸਾਨੇ ਗਲਾਂਦੇ ਨ ਕੁਸੈ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜੈ ਆਸਟੈ ਸਜਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਠੀਕ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ।

ਉਤਪ੍ਰੇਕਾ ਅਲਾਂਕਾਰ

1. ਦਮਾਗ ਬੇ-ਲਗਾਮ ਘੋਡੇ ਸਾਈ ਤਾਂਹ-ਤੁਆਂਹ ਦੁਡਕਿਯਾਂ ਭਰਨ ਲਗੀ ਪੇਆ।

ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ-ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ-ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ, ਨਿਰਭਰ, ਆਦਿ।

ਉਦੂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ-

ਮੁਸ਼ਕਿਲ, ਇੱਤਕਾਲ, ਏਲਾਨ, ਸਰਕਾਰੀ, ਬਾਜ਼ਬ, ਮੁਕਮਲ, ਦਸਤਖਤ, ਰਸੂਖ, ਮੋਹਲਤ ਆਦਿ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ-

ਕ੍ਰਪਸ਼ਨ, ਐਣਟੀਕ੍ਰਪਸ਼ਨ, ਰੀਵ੍ਯੁਅਰ, ਆਦਿ।

ਸ਼ਕ਼ੇਪ ਚ ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਰੋਚਕਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਦੇ ਹੋਈ ਅਲੋਚਨਾ ਸਰਬਂਧੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਗੀ ਪੂਰ੍ਣਤਾ ਦੇਨੇ ਆਹਲਾ ਏ। ਅਲੋਚਨਾ ਤੇ ਅਲੋਚਕ ਆਸਟੈ ਜੁਲ੍ਸੀ ਤਤਵਾਂ ਗੀ ਸ਼ੱ਷ਟ ਕਰਦਾ ਏ। ਨਿਬੰਧ ਚ ਵਰਿਂਤ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਪੁਖ਼ਾਗੀ ਲੇਖਕ ਦੇ ਸਰੋਖਡ ਜਾਨ ਤੇ ਤਜਰਬੇਂ ਦਾ ਸਬੂਤ ਏ।

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - II
LESSON NO. 7**

2.2.2.2 “ਪਨਛਾਨ” ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ

ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ “ਪਨਛਾਨ” ਦੀ ਗਲਲ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਦਸ਼ੇਦਾ ਏ ਜੇ ਸਿਰਫ ਪਨਛਾਨ ਹੋਨੇ ਕਨੈ ਅਸ ਕੁਸੈ ਗੀ ਪੂਰੀ ਚਾਲਲੀ ਜਾਨੀ ਨੇਈ ਸਕਨੇਆਂ। ਜਿ'ਧਾਂ-ਜਿ'ਧਾਂ ਕੁਸੈ ਵਾਕਿਤ ਕਨੈ ਸਾਫ਼ੀ ਪਨਛਾਨ ਬਦਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਅ'ਸੇਂਗੀ ਤਸਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਪਨਛਾਨ ਦੇ ਬੀ ਕੇਈ ਰੂਪ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਨਜ਼ਰੀ ਪਨਛਾਨ, ਸਰਸਰੀ ਪਨਛਾਨ, ਮਤਲਬੀ ਪਨਛਾਨ ਜਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਪਨਛਾਨ, ਬਕਤੀ ਪਨਛਾਨ, ਇਕ ਤਰਫਾ ਪਨਛਾਨ ਤੇ ਜੀਗਰੀ ਪਨਛਾਨ ਬਗੈਰਾ-ਬਗੈਰਾ। ਅਗਰ ਅਸ ਇ'ਨੇਂ ਸਾਰੋਂ ਰੂਪੋਂ ਦੇ ਪਰਖਪਡਤਾਲ ਚ ਜਕੀਨ ਰਕਖਨੇ ਆਂ ਤਾਂ ਮਾਹੌਨ੍ਹ ਗੀ ਅਪਨੇ ਆਪੈ ਦੇ, ਅਪਨੇ ਸਮਾਜੈ ਦੇ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਰਤਕਥ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਾਣਨ। ਲੇਖਕ ਸਰਸਰੀ ਪਨਛਾਨ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਗਲਲ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਇਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕਰਦਾ ਏ। ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਰੇਲ ਦਾ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ ਤਾਂ ਇਕ ਮੁੰਹਚਿਤ ਲਗਦਾ ਗਬਰੂ ਆਇਥੈ ਤੁੰਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਤਸ ਕਨੈ ਗਲਲ-ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਗੀ ਓਹ ਗਬਰੂ ਬਡਾ ਗੈ ਸ਼ਾਰੀਫ ਲਗਦਾ ਏ ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਤੁੰਦੇ ਕੋਲਾ ਤਢ੍ਹਿਥੈ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਤੁਥੈ ਬੈਠੇ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਦਾ ਬਟੂਆ ਗੋਆਚੀ ਗੇਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਾਫ਼ੀ ਰਾਜਨੀਤਿ ਬੀ ਪਨਛਾਨ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਜਿਸਲੈ ਚੁਨਾਵ ਆਂਦੇ ਨ ਤਾਂ ਰਾਜਨੇਤਾ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਪਨਛਾਨ ਦਾ ਇਸ਼ਟੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਮਨ੍ਹ ਬਨਾਂਦੇ ਨ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਤਾਂਨੇ ਰਾਜਨੇਤੇਂ ਗੀ ਅਪਨਾ ਪਨਛਾਨ੍ਹ ਸਮਝਿਥੈ ਤਾਂਨੇਂਗੀ ਬੋਟ ਦਿੱਦੇ ਨ ਪਰ ਤੁੰਦੀ ਅਸਲਿਧਤ ਚੁਨਾ ਜਿਤਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਗੈ ਸਾਮਨੈ ਆਂਦੀ ਏ।

ਅਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਚ ਜਯਾਦਾਤਰ ਮਤਲਬੀ ਪਨਛਾਨ ਗੈ ਰੇਹੀ ਗੇਦੀ ਏ। ਲੇਖਕ ਅਪਨੇ ਇਕ ਦੋਸ਼ਟ ਦੀ ਗਲਲ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਦਸਦਾ ਏ ਜੇ ਤੁੰਦਾ ਦੋਸ਼ਟ ਜਨਰਲ ਕਾਊਂਸਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਨਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਹਾ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਓਹ ਲੇਖਕ ਗੀ ਕਮੇਟੀ ਚ ਤਸਦੇ ਹਕਕ ਚ ਬੋਲਨੇ ਆਸਤੈ ਆਕਖਦਾ ਏ ਕਿ ਜੇ ਲੇਖਕ ਤਸਦਾ ਪਨਛਾਨ੍ਹ ਹਾ ਤੇ ਓਹ ਇਸ ਪਨਛਾਨ ਪਰ ਫਾਯਦਾ ਲੈਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਹਾ। ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਪਨਛਾਨ ਇਕ ਬਕਖਰੀ ਕਿਸਮਾ ਦੀ ਪਨਛਾਨ ਏ। ਇਸ ਚ ਲੋਕ ਅਪਨੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਗੀ ਬਧਾਨੇ ਆਸਤੈ ਬੜ੍ਹੇ ਲੋਕੋਂ ਕਨੈ ਪਨਛਾਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਨ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਸਾਰੋਂ ਕੋਲਾ ਮਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਪਨਛਾਨ ਜਿਗਰੀ ਪਨਛਾਨ ਏ। ਇਸ ਪਨਛਾਨ ਚ ਕੋਈ ਖੂਨੀ ਰਿਖਤੇ ਦੀ ਪਨਛਾਨ ਹੋਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੇਈ ਏ। ਇਸ ਚ ਲੋਕ ਇਕ-ਦੂਏ ਕਨੈ ਦਿਲੈ ਕਨੈ ਹਮਦਰੀ ਰਕਖਦੇ ਨ ਤੇ ਤੁੰਦੇ ਖਾਤਰ ਜਾਨ ਤਕ ਦੇਨੇ ਗੀ ਤਧਾਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਪਰ ਸਚ ਤੇ ਏਹ ਏ ਜੇ ਅਜ ਤਗਰ ਅਸ ਅਪਨੇਂ ਆਪ ਗੀ ਨੇਈ ਪਨਛਾਨੀ ਸਕੇਅਾ। ਕੁਤੈ ਨਾਂ ਕੁਤੈ ਅਸੇਂਗੀ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਬੀ ਖੋਟ ਲਬਦੀ ਏ। ਸਚੀ ਪਨਛਾਨ ਦੀ ਗਲਲ ਕਬੀਰ-ਜਨੇਹ ਸੂਫੀ ਗੈ

ਕਰੀ ਸਕਦੇ ਨ ਕਿ ਜੇ ਤੁਨਦੀ ਪਨਛਾਨ ਅਪਨੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਓਹਾਂਦੇ ਚ ਬੈਠੇ ਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤਗਰ ਜਾਈ ਪੁਜੀ ਵੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।

2.2.2.3 “ਛਿੰਜਾ” ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ

‘ਛਿੰਜਾ’ ਨਾਂਡ ਦਾ ਏਹ ਨਿਬੰਧ “ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ” ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਏ। ਇਸ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨਰਸਿੰਘ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ ਹੋਰ ਨ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਛਿੰਜ ਤੇ ਛਿੰਜਾ ਬਾਰੈ ਗਲਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਛਿੰਜ ਦਾ ਮਤਲਬ ਬੁਲਨਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਪਰ ‘ਛਿੰਜਾ’ ਇਸ ਕੋਹਲਾ ਬਿਲਕੁਲ ਬਕਖ ਏ। ਛਿੰਜਾਂ ਚ ਬੁਲਨੇ ਦੇ ਥਾਹਰ ਗਾਨਾ ਬਜਾਨਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਛਿੰਜਾਂ ਦੇ ਬਾਰੈ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਕੋਈ ਬੀ ਸੁਕਖਨ ਜਾ ਮਨਤ ਪੂਰੀ ਹੋਨੇ ਪਰ ਸਾਰੀ-ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਛਿੰਜਾਂ ਗਾਇਆਂ ਜਦਿਆਂ ਨ।

ਡੱਠ ਬਾਲ ਕ੃਷ਣ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦਾ ਗਲਾਨਾ ਏ ਜੇ “ਮੋਸਮੀ ਗੀਤੋਂ ਗੀ ਛਿੰਜਾ ਬੀ ਗਲਾਯਾ ਜਂਦਾ ਏ।”

ਤੁਨਦੇ ਮਤਾਬਕ ਮੋਸਮੀ ਗੀਤੋਂ ਦੀ ਬੰਡ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ-

1. ਬਸਂਤ 2. ਸੋਆ 3. ਬਰਸਾਂਤ 4. ਸ਼ਾਲਾ 5. ਰਿਤਡਿਆਂ 6. ਢੋਲਡੂ 7. ਛਿੰਜਾਂ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ।

ਡੱਠ ਜਿਤੇਨਕ ਉਥਮਪੁਰੀ ਹੁਨ੍ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਗਾਰਡੀ ਬਦਲੋਂਦੀ ਰੁਤੈ ਮੌਕੇ ਘਰ ਜਾਇਥੈ ਛਿੰਜਾਂ ਤੇ ਢੋਲਡੂ ਗਾਂਦੇ ਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨੋਂ ਅਪਨੇ ਮਤ ਗੀ ਸਪਥਟ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਜੇਹੜੇ ਉਦਾਹਰਣ ਚੁਨੇ ਦੇ ਨ, ਲੇਖਕ ਗੀ ਓਹ ਕਿਸਾ ਭਲਖੇਰਮੇ ਜਨ ਲਗਦੇ ਨ। ਡੱਠ ਬਾਲ ਕ੃਷ਣ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੁਨਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਏ :-

ਮਨੈ ਦੇਆ ਮੈਹਰਮਾਂ ਘਰ ਪਾਧਾਂ ਫੇਰਾ

ਰੁਤਾਂ ਆਇਆਂ ਬਾਂਦਿਆਂ, ਮਨ ਕਲਪਾਂਦਿਆਂ

ਏ ਪਾਧਾਂ ਫੇਰਾ.....।

ਜਦਕਿ ਇਥੈ ਗੀਤ ਡੱਠ ਜਿਤੇਨਕ ਉਥਮਪੁਰੀ ਛਿੰਜਾਂ ਜਾਂ ਢੋਲਡੂ ਸ਼ਾ ਹਟਿਥੈ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਗੀਤ ਦੇ ਕਿਰਹਾ ਪਕਖ ਚ ਰਕਖੈ ਕਰਦੇ ਨ। ਪਰ ਲੇਖਕ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਛਿੰਜਾਂ ਚ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਗੀਤ ਪੈਹਲੋਂ-ਪੈਹਲੋਂ ਗਾਏ ਜਂਦੇ ਹੋ, ਅਜਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤੇ ਥਾਹਰ ਕੁਸੈ ਕੁਲ ਦੇਵਤੋਂ ਜਾਂ ਦੇਵੀ ਪਾਸੇਆ ਮੇਹਰ ਤੇ ਘਰੈ ਦੀ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤਿ ਬਨਾਏ ਰਕਖਨੇ ਆਹਲੇ ਗੀਤੋਂ ਚ ਬਦਲੀ ਗੇਂਦੇ ਨ।

ਅਪਨੀ ਸੁਕਖਨ ਪੂਰੀ ਹੋਨੇ ਪਰ ਲੋਕ ਛਿੰਜਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪਰ ਜਗਰਾਤੇ ਕਰਵਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਜਗਰਾਤੇ ਚ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੋਂ ਦੇ ਭਜਨ ਬਗੈਰਾ ਗੈ ਗਾਏ ਜਂਦੇ ਨ। ਲੇਖਕ ਗੀ ਕੁਤੈ ਬੀ ਛਿੰਜਾਂ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਕੋਈ ਪੁਖਤਾ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਨੇਈ ਹੋਈ ਸਕੀ ਏ। ਅਜ ਸਾਫ਼ੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ‘ਛਿੰਜਾਂ’ ਲੁਪਤ ਹੋਨੇ ਦੀ ਕਗਾਰ ਪਰ ਏ ਜਿਸਦਾ ਜਿਮੇਵਾਰ ਲੋਕਮਾਨਸ ਏ ਕਿ ਜੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲੋਕਮਾਨਸ ਕਨੈ ਜੁਡੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਉਪਲਬਧ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਛਿੰਜਾਂ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਸਾਫ਼ੇ ਸਾਮਨੇ ਆਂਦੇ ਨ। ਇਕ ਘਰ-ਘਰ ਜਾਇਥੈ ਗਾਨੇ ਆਲਾ, ਜਿਸ ਚ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸੁਖ ਤੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਗੀਤ ਹੋਂਦੇ ਨ ਤੇ ਟੂਆ ਏ ਜਗਰਾਤਾ ਜਿਸ ਚ ਗੀਤੇ-ਭਜਨੇ ਦੇ ਕਨੈ ਕਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬੀ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਖੀਰ ਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ‘ਛਿੰਜਾ’ ਦਾ ਸਰਬੰਧ ਲੋਕ

गीत विधा कनै ऐ। ते लोक गीतें गी गाने दा अपना पर परागत ढंग होंदा ऐ। पर अज्ज इ'नें लोक गीतें च ओह ढंग बदलोआ करदा ऐ। लोक सिर्फ मनोरंजन आस्तै इ'नें लोकगीत च मलावट करियै इसी खत्म करा करदे न।

2.2.2.4 “चाड” निबंध दा सार :-

प्रस्तुत निबंध च निबंधकार ने मनुकखें दे चाएं पर रोशनी पांदे होई मनुकखी जीवन दी बकख-बकख अवस्थाएं च चाएं दे रूप दस्से दे न। हर मनुकख दे चाड बकखरे-बकखरे होंदे न। केई मनुकखे दे चाड पूरे होई जंदे न ते केइयें दे अधूरे रई जंदे न इस चाल्ली निबंधकार होरें गी बी कताबा छपाने दा बड़ा चाड पर इंदा चाड जल्लू दोखियै कारण चिरै रम्भ होआ। उंदी लेखनी किश-किश पत्र-पत्रिकाएं च छपन लगी ते जिस मूजब उनेंगी लगा उंदे चाड छापने आहले दे चाएं कनै मेल नेई खंदे। फही अखवारें च छापने दा चाड अजें पूरा नेई हा होए दा इस करी उ'नें अखबारें आस्तै लिखने दी सोची। पर चाड इंदा इत्थै बी पूरा नेई होआ। फही उ'नें दूआ आसान तरीका एह तुप्पेआ जे पढ़े दे लेखें दी समीक्षा कीती जा। डोगरी टाईम्स आफ पत्रिका आसेआ लेख छपवाने दी पूरी छूट दित्ती जाने मूजब सारें लेखक अपनी पत्रिका छपवाने च लगे दे हे ते उंदी नेई छप्पदे दिक्खियै उ'नेंगी अपने पिछड़ी जाने दा डर लगे दा हा। इस आस्तै उनें त्रीआ तरीका तुप्पेआ। कुसै बी लेखक दी कताब पढ़े ते इक लेख च उंदी कताब दी आलोचना करी टकाओ। उंदे सामने नमीं छपी दियां त्रै कताबां आइयां। सुदर्शन रत्नपुरी होंदी “सिंघासन”, वीरेन्द्र केसर हुंदी “सीरां” ते धर्मचंद प्रशांत हुंदी “बाहवै दी राजकुमारी” उ'नें इ'नें त्रैवे कताबै च बाहवै दी राजकुमारी गी चुनेआ। उ'नें गी इस कताब दे शीर्षक “बाहवै” पर गै भाशा विज्ञानक बनना पेई गेआ ते परतियै उंदा चाड उत्थै गै रई गेआ। फही उ'नें ‘मधुकर’ हुंदे आक्खे दे मताबक अपने आप गी ‘शब्द ब्रह्म’ तगर गै सीमत रखेआ।

000

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - II
LESSON NO. 8**

2.3.0 उद्देश्य

इस यूनिट दे इस पाठ गी पढ़ने परैन्त विद्यार्थियें गी श्री नरसिंह देव जम्बाल हुंदे जीवन परिचे, रचनाएं ते निबंध साहित्य गी योगदान बारै जानकारी मिली सकग।

2.3.1 पाठ-प्रक्रिया :

1. श्री नरसिंह देव जम्बाल हुंदा व्यक्तित्व ते कृतित्व
2. श्री नरसिंह देव जम्बाल हुंदा रचनां संसार
3. श्री नरसिंह देव जम्बाल हुंदा निबंध साहित्य गी योगदान
4. अभ्यास आस्तै सुआल

2.3.1.1 व्यक्तित्व :- -डोगरी साहित्य दे सच्चे साधक श्री नरसिंह देव जम्बाल हुंदा जन्म 28 फरवरी 1931 ई0 गी भलबाल नांड दे ग्रांड च होआ। इंदे पिता जी दा नांड श्री श्याम सिंह ते माता दा नांड श्रीमति धरमदेवी ऐ। जम्बाल होर अजें मसा च'ऊं बरे दे हे जे इंदी माता हुंदा काल होई गेआ ते फही इंदी दिक्ख-रिक्ख इंदे पिता होरें गै कीती।

नरसिंह देव जम्बाल हुंदी पंजमी तगर दी शिक्षा अपने ग्रांड दे प्राइमरी स्कूलै थमां गै रम्भ होई। जदूं जम्बाल होरें पंजमी पास कीती तां उंदे पिता पुलसै दी नौकरी छोड़ी चुके दे हे। सीमित आमदनी दे कारण अगें पढ़ाई दा खरचा चुककना उंदी समर्थ दे बाहर हा। इस करी उ'नें जम्बाल हुंदी पढ़ाई दी इच्छा दिक्खदे होई उ'नेंगी अपने बड़डे भ्राऊ दे जागते कोल छेमीं पढ़ाने आस्तै रियासी भेजी दित्ता। अठमीं करने परैन्त जम्बाल होरें हरिसिंह हाई स्कूल च दाखल होए। सन् 1945 ई0 च इ'नें पंजाब विश्वविद्यालय ल्हौर थमां मैट्रिक पास कीती। नौकरी दौरान बी इ'नें अपने पढ़ाई दे शौक गी जारी रखेआ। अपनी उच्च शिक्षा गी साकार करदे होई इ'नें बी0 ए0 कश्मीर विश्वविद्यालय थमां कीती।

कृतित्व :- नरसिंह देव जम्बाल होरें गी साहित्य सिरजना दी प्रेरणा सन् 1945 च मिली।

ਤ'ਨੇਂ ਦਿਨੋਂ ਕਲਕਤਾ ਬਗੈਰ ਦਾ ਕਲਾਕਾਰੇਂ ਦਿਯਾਂ ਮੰਡਲਿਆਂ ਤਥਾਂ ਪੁਰ ਆਂਦਿਆਂ ਹਿਧਾਂ। ਇਤਥੁੰ ਗੈ ਜਮਵਾਲ ਹੋਰੇਂ ਗੀ ਲਿਖਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਜੀਵਨ ਤਦੂ ਭਾਸਾ ਰਾਹੋਂ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਕਹਾਨਿਆਂ ਲਿਖਿਥਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਕਤਾ ਦੀ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨਿਆ ਕਨੈ ਲਿਖਿਤ ਖਾਤਾ ਕਾਧਮ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਪਾਸੋਂ ਏਹ ਜਮਮੂ ਚ ਪਟਵਾਰੀ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਜੇਹਦੇ ਕਨੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਪਕਕੀ ਨੌਕਰੀ ਥਹਨੀ ਹੀ ਤੇ ਦੁਏ ਪਾਸੋਂ ਕਲਕਤਾ ਦੀ ਫਿਲਮੀ ਕਮਿਓਨੀ ਆਸਟੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਗੀਤ ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਕੰਟ੍ਰੈਕਟ ਥਹੋਈ ਗੇਆ। ਸਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਥੈ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜੇ ਨੌਕਰੀ ਗੈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਪਰ ਜਮਵਾਲ ਹੋਰੇਂ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਗੀ ਅਛਾ ਮਝਾਟੈ ਛੋਡੀ ਓਡੇਆ ਤੇ ਕਲਕਤਾ ਚਲੀ ਗੇ। ਤਥੇਂ ਫਿਲਮੋਂ ਆਸਟੈ ਕਿਸ ਗੀਤ ਬੀ ਲਿਖੇ ਪਰ ਕਲਕਤਾ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਸ ਨੇਈ ਆਯਾ ਤੇ ਜਮਵਾਲ ਹੋਰ ਬਾਪਸ ਜਮਮੂ ਪਰਤੋਈ ਆਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਸਾਰ ਚਨਦ ਬਡੂ ਹੁੰਦੇ ਸਮਾਂ ਚ ਔਨੇ ਪਰ ਇਨਦਾ ਪਰਿਚੇ ਡੋਗਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮੈਮਬਰੇ ਕਨੈ ਹੋਆ ਤੇ ਏਹਦੇ ਬਾਦ ਤਨ੍ਹੇ ਡੋਗਰੀ ਚ ਸਾਹਿਤਿ ਲਿਖਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ।

2.3.1.2 ਰਚਨਾਂ ਸੰਸਾਰ :- ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਜਗਤ ਚ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਬਾਊਰਾ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਐ—

1. ਨਮੀਂ ਕਵਿਤਾ ਨਮੇਂ ਰਸਤੇ (ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ) 1965
2. ਧੁਖਦੇ ਗੋਹਟੇ (ਕਹਾਨੀ ਸੰਗ੍ਰੈਹ) 1966
3. ਠਾਹਰਮਾਂ ਰੋਜ (ਕਵਿਤਾ-ਕਹਾਨੀ ਸੰਗ੍ਰੈਹ) 1967
4. ਸ਼ਮਾ ਜਲੈ ਕੀ ਧੜਕੀ-ਧੜਕੀ (ਗਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰੈਹ) 1968
5. ਕੋਰਜ (ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰੈਹ) 1971
6. ਮੰਡਲੀਕ (ਨਾਟਕ) 1972
7. ਆਨ ਮਰਾਦਾ (ਨਾਟਕ) 1975
8. ਸਾਂਝੀ ਧਰਤੀ ਬਖਲੇ ਮਾਹਨੂ (ਉਪਨਿਆਸ) 1976
9. ਅਲਲਾਢ, ਗੋਲਲੀ ਕੀਰ ਸਪਾਈ (ਨਾਟਕ) 1976
10. ਚਾਨਨੀ ਦਾ ਸੇਕ (ਕਹਾਨੀ ਸੰਗ੍ਰੈਹ) 1979-
11. ਚੌਸਰ (ਏਕਾਂਕੀ ਸੰਗ੍ਰੈਹ) 1980
12. ਪਿੰਜਰਾ (ਨਾਟਕ) 1984
13. ਕੈਡੇ ਘੁਣ੍ਹ (ਨਾਟਕ) 1985
14. ਸਰਕਾਰ (ਨਾਟਕ) 1985
15. ਬਿਨ ਕੰਧੋਂ ਕੋਠਾ (ਉਪਨਿਆਸ) 1985

16. सगात (कविता संग्रह) 1987
17. राम लीला (नाटक) 1987
18. मोतियां खलारै खुशबू (गीत संग्रह) 1988
19. मेरा देस मेरे लोक (कहानी संग्रह) 1989
20. क'न्नी बरसांत (उपन्यास) 1991
21. पंजतारा (रेडियो नाटक) 1992
22. बुनतर (गज्जल संग्रह) 1997
23. देव पुत्तर (रेडियो नाटक) 2001
24. चरखड़ी (उपन्यास) 2001
25. देवयानी (रेडियो नाटक) 2002
26. धारा गूंजी पेइयां (रेडियो नाटक) 2002
27. समां कुसमां (नाटक संग्रह) 2004
28. युगवाणी (कहानी संग्रह) 2006
29. विसियर (नाटक) 2006
30. भगवान परशुराम (नाटक) 2006
31. त्रिफला (नाटक संग्रह) 2010
32. खूब सम्हाले भाव छुआले (निबंध संग्रह) 2011

मान-सम्मान :

1. इ'नेंगी ‘कोरज’ कविता संग्रह पर सन् 1972 ब'रे दा कल्चरल अकादमी पुरस्कार मिली चुके दा ऐ।
2. ‘सांझी धरती बखले माहनू’ उपन्यास पर इ'नेंगी सन् 1977 ब'रे दा कल्चरल अकादमी ते सन् 1978 ब'रे दा साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त होई चुके दा ऐ।
3. “‘रामलीला’” नाटक पर इ'नेंगी सन् 1989 ब'रे दा कल्चरल अकादमी पुरस्कार हासल होआ।
4. ‘त्रिफला’ नाटक संग्रह पर इ'नेंगी 2011 ब'रे दा कल्चरल अकादमी पुरस्कार प्राप्त होआ।

2.3.1.3 ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ ਹੁੰਦਾ ਯੋਗਦਾਨ :-

ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਖੇਤਰੈ ਚ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ ਹੁੰਦਾ 'ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ' "ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ" ਅਪਨਾ ਇਕ ਨੁਮਾਯਾ ਥਾਹਰ ਰਖਦਾ ਏ। ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਸੱਨ 2011 ਬ'ਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਕੁਲ 17 ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਨਿਜਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਗੀ ਕਿਥਾ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧੋਂ, ਕਿਥਾ ਲੇਖਿਆਂ ਤੇ ਕਿਥਾ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਿਧੇਂ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਖ਼ਸਿਧਾਤਮਕ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸਾਧਨਾ ਬਾਰੈ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ।

ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ 'ਪਨਛਾਨ' ਇਕ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਪਨਛਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮਹਤਵ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਈ ਦੀ ਏ। ਤੰਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਬਸ਼ਕਕ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਬਡਾ ਸਿੜਾ-ਸਾਦਾ ਏ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਸਦੀ ਗੈਹਰਾਈ ਕਨੈ ਤਫ਼ਤੀਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਏਹ ਸ਼ਬਦ ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਗੁੰਝਲ ਛਪੈਲੀ ਬੈਠੇ ਦਾ ਏ। 'ਪਨਛਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਤ'ਨੋਂ ਜਿਤੈ ਸਮਾਜ ਚ ਵਿਚਾਰਣ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਇਸ ਦੀ ਐਹਮਿਤ ਪਰ ਗਲਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ ਤੱਥੈ ਗੈ ਪੈਹਲੇ ਅਪਨੇ-ਆਪੈ ਕਨੈ ਪਨਛਾਨ ਹੋਨੇ ਬਾਰੈ ਬੀ ਜੋਰ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ।

'ਮਾਹਨੂ ਸਾਰੋਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸ਼ਿਖਿਟੀ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਰਚਨਾ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਸਰਬਂਧੈ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਮਾਹਨੂ ਗੈ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਵਿਘਟਨ ਆਸਤੈ ਜਿਮੰਵਾਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਅਪਨੇ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਗੀ ਅਪਨਾਂਦੇ ਹੋਈ ਕਾਰਧ ਕਰਗ ਤਾਂ ਤ'ਥੈ ਯੁਗ ਸਤਯੁਗ ਬਨੀ ਜੰਦਾ ਏ ਤੇ ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਡਗਰ ਪਰ ਚਲਦੇ ਹੋਈ ਕਾਰਧ ਕਰਨ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਗੀ ਕਲਿਅਗ ਚ ਬਦਲਦੇ ਚਿਰ ਨੇਈ ਲਗਗ।

"ਚਾਡ" ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਕ ਇੰਸਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਚ ਮਨੈ ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਚਾਡ ਦੇ ਬਾਰੈ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ।

'ਜਜੂਲੀ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਮਨੈ ਦੀ ਤਸ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇਹਦੇ ਚ ਨਿੱਜ ਕਿਥਾ ਨਮਾਂ ਕਰਨੇ ਦੀ ਤਾਂਹਗ ਤੁਸ਼ਟਾਦੀ ਰੌਂਹਦੀ ਏ। ਤੁਸਗੀ ਕੁਤੈ ਬੀ ਟਕਾਈ ਨੇਈ ਕਰਨ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਇਕ ਕਾਹਲੀ ਜਨ ਪਾਈ ਰਖਦੀ ਏ ਜਿਸਗੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਜਜੂਲੀ ਨਾਂਡ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧ 'ਡੁਗਰ ਚ ਪ੍ਰਚਲਲਤ ਲੋਕ ਖੇ'ਡਾ, ਛਿੰਜਾਂ ਤੇ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਕੰਢੀ ਦਾ ਜਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ੋਧਪਰਕ ਨਜ਼ਿਰੀ ਦਾ ਪਰਿਚੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਲੋਕ ਖੇਡੇ, ਛਿੰਜਾਂ ਤੇ ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਦੇ ਮਹਤਵ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਨੇ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਤੁੰਦੇ ਲੁਪਤ ਹੋਂਦੇ ਅਸ਼ਿਤਤ ਪਰ ਬੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ।

ਪੰ ਸੰਸਾਰ ਚਨਦ ਬਡੂ, ਮਧੁਕਰ-ਇਕ ਨਿਰਮੈਲ ਵਿਕਿਤਤਵ, ਪ੍ਰੋਠੀ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਾਰਮਾ, ਬੰਧੁ ਸ਼ਾਰਮਾ-ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ, ਮੇਰਾ ਨਾਯਕ, ਗਜ਼ਲਾਂ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਰਸਿਆ-ਪਦਮਦੇਵ ਸਿੰਹ, ਨਿਦੋ਷, ਓਠੀ ਪੀਠੀ ਸ਼ਾਰਮਾ 'ਸਾਰਥੀ'-ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਵਿਕਿਤਤਵ ਆਦਿ ਲੇਖੇ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਖੇਤਰੈ ਚ ਅਪਨਾ ਇਕ ਨੁਮਾਯਾ ਥਾਹਰ ਰਖਦੇ ਆਹਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਿਕਾਂ ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਅਦਬੀ ਸਫਰ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਲੋਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸੰਗੈਹ ਦੇ ਖੀਰਲੇ ਚਾਰ ਨਿਬੰਧ-ਮੇਰਾ ਅਦਬੀ ਸਫਰ, ਮੇਰਾ ਗ੍ਰਾਂਡ 'ਭਲਵਾਲ' ਇਕ ਸਾਂਸਕ੃ਤਕ ਝਾਂਕ, ਮੇਰੀ ਢਾਯਰੀ ਥਮਾਂ, ਮੇਰੀ ਨਮ੍ਰਾਂ ਰਚਨਾਏਂ ਦੀ ਮਨੋਭੂਮਿ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਨਿਜਿ ਜੀਵਨ ਦਿਯਾਂ ਸੁੰਦਰ ਝਾਂਕਿਆਂ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੀ ਦਿਯਾਂ ਨ। ਜੇਹਡਿਆਂ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਸਰਬਾਂਧੀ ਸਪੂਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਨੇ ਚ ਸਕਿਸ ਨ।

2.3.1.4 ਅਭਿਆਸ ਆਸਟੈ ਸੁਆਲ

ਕ) ਬਿੱਡੇ ਜਬਾਬ ਆਹਲੇ ਸੁਆਲ

1. “ਖੂਬ ਸਮਾਲੇ ਭਾਵ ਛੁਆਲੇ” ਨਿਬੰਧ ਸੰਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਪਰਕ ਮੁਲਧਾਂਕਨ ਕਰੋ।
2. ‘ਪਨਛਾਨ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਿਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਅਭਿਵਧਿਕਤ ਕਰੋਆਈ ਦੀ ਏ। ਵਿਸ਼ਾਰਪੂਰਵਕ ਲਿਖੋ।
3. “ਲੋਕਗੀਤੋਂ ਚ ਕੰਢੀ ਦਾ ਜਨ ਜੀਵਨ” ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਨਿਬੰਧ ਕਲਾ ਦਾ ਮੁਲਧਾਂਕਨ ਕਰੋ।
4. “ਮੇਰਾ ਅਦਬੀ ਸਫਰ” ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਤਾਤਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰੋ।
5. “ਪ੍ਰੋਠ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਸ਼ਰਮਾ” ਨਾਂਡ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਗੁਣਬਤਾ ਦਾ ਮੁਲਧਾਂਕਨ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੁ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਕਰੋ।
6. “ਪੰਥ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਬਡੂ” ਜਾਂ “ਬੰਧੁ ਸ਼ਰਮਾ-ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ-ਮੇਰਾ ਨਾਯਕ” ਰੇਖਾ ਚਿਤ੍ਰੋਂ ਪਰ ਵਿਸ਼ਾਰਪੂਰਵਕ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
7. ‘ਮੇਰੀ ਢਾਯਰੀ ਥਮਾਂ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਦੇ ਨਿਜਿ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦੀ ਏ, ਟਿੱਧਣੀ ਕਰੋ।
8. ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਂਦੇ ਹੋਈ ਤੁੰਦੇ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਗੀ ਧੋਗਦਾਨ ਪਰ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਖ) ਲੋਹਕੇ ਜਬਾਬ ਆਹਲੇ ਸੁਆਲ

1. “ਮੇਰਾ ਗ੍ਰਾਂਡ” “ਭਲਵਾਲ” ਇਕ ਸਾਂਸਕ੃ਤਕ ਝਾਂਕ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੁ ਪਰ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।
2. ‘ਮਾਹਨੂ ਸਾਰੋਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ’ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
3. ‘ਚਾਠ’ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਲਿਖੋ।
4. ‘ਛਿੰਜਾਂ’ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਾਰੈ ਸੰਕੋਚ ਚ ਲਿਖੋ।

M.A. DOGRI

COURSE CODE : 401

SEMESTER-IV

UNIT - III

LESSON NO. 9

3.10 उद्देश्य

- ਕ) ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਤੈਹਤ “ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ” ਨਿਬੰਧ ਸਂਗ੍ਰੈਹ ਦਾ ਮੁਲਧਾਂਕਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਸਂਗ੍ਰੈਹ ਚ ਸੱਕਲਤ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਨਾ ਏ।

ਖ) ਵਿਦ्यਾਰਥੀ ਸਮੂਲਚੇ ਸਂਗ੍ਰੈਹ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਅਪਨੀ ਯੋਗਯਤਾ ਚ ਨਿਖਾਰ ਆਹਨੀ ਸਕਾਗਨ।

3.11 पाठ-प्रक्रिया

- ਕ) “ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਾਂ” ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗ੍ਰੈਹ ਕਨੈ ਪੱਛਾਨ
ਖ) ਸ਼ੱਗ੍ਰੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਪਰਕ ਮੁਲਾਂਕਨ

3.1.2 “ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਾਂ” ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਦਾ ਮੂਲਧਾਰਕ

ਪ੍ਰੋਤੋਲ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦਾ ਹਾਸ਼ਿਆ ਵਿਖੇਂ ਦੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦਾ ਸੱਗ੍ਰੈਹ- 'ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ' ਸਨ् 1968 ਈ0 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਕੁਲ 11 ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨ ਦਿਯੇ ਬਿੰਸਗਤਿਯੋਂ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਮਨੁਕਖੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰਿਆਂ ਤੇ ਕਿਥ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਇਆਂ ਗੀ ਲੇਇਆ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਬਾਂਧੋਂ ਚ ਪੁਸ਼ਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ, "ਵਧਾ ਦਾ ਛਾਂਟਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰੁਟਿਆਂ ਦੀ ਲਤਾਡ਼ਦਾ ਏ ਤੇ ਜੇਲਲੈ ਓਹ ਏਹਦੀ ਤ੍ਰਿਕਖੀ ਮਾਰਾ ਕਨੈ ਤ੍ਰਿਕਦਿਆਂ ਨ ਤਾਂ ਗਡ਼ਾਕਾ ਮਾਰੇ ਬਿਜਨ ਨੇਈ ਰੌਹਨ ਹੋਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇ-ਥਵਿਆਂ ਗਲਲੋਂ ਦਾ ਇਧੈ ਲਾਜ ਏ ਜੇ ਹਰ ਦਵਾ ਬਿਨਦ ਕੌਡੀ ਤੇ ਹੋਂਦੀ ਗੈ, ਇਸ ਕਰਿਯੈ ਏਹ ਗਡ਼ਾਕਾ ਸਾਫ਼ੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੇਈ ਸਗਾਅਾਂ ਸਾਫ਼ੀ ਹਮਦਰੀ ਤੇ ਖੈਰਖਾਹੀ ਦਾ ਸ਼ਬਤ ਏ।"

ਵਾਂਗ ਦਾ ਏਹ ਗੜਾਕਾ ਅ'ਸੰਗੀ ਹੁਨ ਕਿਥ ਹੋਸ਼ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਐ। 'ਛੰਡੇਂ ਦਾ ਕੋਠਾ' ਇਸ ਪੁਸ਼ਟਕ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ ਐ। ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੁਆਰਾਪਨ ਤੇ ਮਤੀ ਟਬਰਦਾਰੀ ਦੋਨੋਂ ਗੀ ਸਮਾਜੀ ਬਿਸ਼ੰਗਤਿਆਂ ਗਲਾਏ ਦਾ ਐ। ਤੰਦਾ ਗਲਾਨਾ ਐ ਜੇ ਛੱਡੇ ਭਾਮੇਂ ਕਿਨ੍ਹੋਂ ਬੀ ਝੜਜਤਦਾਰ ਤੇ ਸ਼ਰੀਫ ਕੌਂ ਨੇਈ ਹੋਨ, ਪਰ ਸਮਾਜ ਚ ਤੰਦੀ ਸਿਥਤਿ ਪਰ ਇਕ ਸੁਆਲਿਆ ਨਥਾਨ ਲਗੇ ਦਾ ਗੈ ਰੌਂਹਦਾ ਐ। ਕੋਈ ਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਛੱਡੇ ਵਕਤਿ ਗੀ ਅਪਨੇ ਘਰ-ਕਮਰਾ ਕਰਾਏ ਪਰ ਦੇਨੇ ਗੀ ਤਥਾਰ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦੇਈ ਬੀ ਓਡੇ ਤਾਂ ਤਥੇਂ ਤੰਦਾ ਜੀਨਾ ਸੁਹਾਲ

ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਜਂਦਾ ਏ। ਮਨੁਕਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮਤੀ ਟਬ਼ਰਦਾਰੀ ਗੀ ਇਕ ਅਭਿਆਪ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ।

‘ਹੋਟਲੈ ਆਹਲਾ ਪਂਤ’ ਨਿਬੰਧ ਪੰਤ ਨਾਂਡ ਦੇ ਚਰਿਤ ਦਾ ਅੰਕਨ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਏ। ਏਹ ਇਕ ਐਸਾ ਚਰਿਤ ਏ ਜਿਸ ਗੀ ਅਪਨੇ ਸਾਮ੍ਨੇ ਬਾਕੀ ਸਥ ਹੋਲੇ ਮਸੂਸ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਗੀ ਬਡੀ ਗੈ ਰਮਜੀ ਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਰਾਹੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

‘ਭਾਗ ਰੇਖਾ’ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪਖਿੰਡੀ ਮਾਤਮਾਏਂ ਦੇ ਚਰਿਤ ਪਰ ਵਧਾਂਦੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਾਦੇ ਦਾ ਏ। ਐਸੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਆਹਲੇ ਲੋਕ ਸਾਧੁ ਨੇਈ ਹੋਇਥੈ ਸੋਆਦੂ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜੇਹੜੇ ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਲ ਚ ਫਸਾਇਥੈ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਮੂਰਖ ਬਨਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਤਾਂਨੇਂਗੀ ਠਗਦੇ ਨ। ਸਚਾਈ ਗੀ ਜਾਨਨੇ ਸਮਝਾਨੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੀ ਲੋਕ ਇਦੇ ਝਾਂਸੇ ਚ ਫਸਿਥੈ ਧੋਖਾ ਖਾਈ ਛਹੋਂਦੇ ਨ।

‘ਕਲਾ ਜਾਂਗ’ ਨਿਬੰਧ ਇਕ ਪਾਰਿਵਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਗੀ ਲੇਇਥੈ ਲਿਖੇਅਾ ਗੇਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਘਰ-ਪਾਰਿਵਾਰ ਚ ਸਸ਼੍ਵਰ ਤੇ ਨੂਹੋਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਚ ਫਰਕ-ਭੇਦ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਕਸਰ ਤਕਰਾਰ ਹੋਂਦੀ ਗੈ ਰੌਂਹਦੀ ਏ। ਪੀਛਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਫਰਕ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਜ਼ ਸਮਾਜ ਦਿਯਾਂ ਕਦਰਾਂ ਬਦਲੋਂਦਿਯਾਂ ਲਾਭਾ ਕਰਦਿਯਾਂ ਨ। ਤੁੰਦੇ ਸਭਾਤ-ਸੁਆਤਮ, ਪਸ਼ਦ ਨਾਂ-ਪਸ਼ਦ ਚ ਫਰਕ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਕਸਰ ਤੁੰਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਖਤਾਵਾਂ ਚ ਮਨਮੁਟਾਵ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਨੀ ਦੀ ਰੌਂਹਦੀ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਘਰੈ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਚਕਕੀ ਦੇ ਦਾਂਤ ਪੁੱਡੇ ਦੇ ਬਕਾਰ ਫਸੇ ਦੇ ਗਾਲਾ ਬਨੇ ਦੇ ਰੌਂਹਦੇ ਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸੁਖ ਸੁਵਿਧਾਏਂ ਜਿਤੈ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਇਕ ਸ ਪੂਰਿਤਾ ਆਂਹਦੀ ਏ। ਤਾਂਤੈ ਗੈ ਉਸ ਚ ਵਿਕਾਰ ਬੀ ਬਧੇ ਨ। ‘ਨਿਬੰਧ’ ਚ ਬਸ ਸਰਵਿਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਕਾਰਣ ਮਨੁਕਖ ਦੇ ਵਿਕਲਾਂਗ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਬਾਰੈ ਵਧਾਂਦੀ ਗੇਦਾ ਏ। ‘ਬਸ ਸਟਾਪ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਅਰਾਮ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੀ ਇਸ ਦੁਨਿਆਂ ਚ ਲੋਕ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਕਸਰਤ ਭੁਲਲਦੇ ਜਾ ਕਰਦੇ ਨ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਕ ਦਿਨ ਤੁੰਦਾ ਸ਼ਾਰੀਰ ਅਪਾਹਿਜ ਬਨਿਯੈ ਰੇਹੀ ਜਾਨਾ ਏ।

ਜਿਤੈ ਅਜੈ ਦਾ ਇੱਤਾਨ ਇਕ ਪਾਸੈ ਅੰਤਰਿਕਾ ਚ ਪੁੱਜਨੈ ਤੇ ਚਨੈ ਪਰ ਕੋਠਿਆਂ ਚਾਢਨੇ ਦੀ ਗਲਲ ਕਰਦਾ ਏ ਤੁਥੈ ਗੈ ਕਿਸ ਲੋਕ ਅਜੇਂ ਬੀ ਜਕਕੋ-ਤਕਕੋ ਕਰਨੇ ਚ ਲਾਗੇ ਦੇ ਨ। ਨਿਤ ਹੋਆ ਕਰਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਤੁੰਦੇ ਜੀਵਨ ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨੇਈ ਪੌੰਦਾ। “ਜਕਕੋ-ਤਕਕੋ” ਨਾਂਡ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਇਸੈ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ ਏ।

ਇਧਾਂ ਗੈ ‘ਟਰਨਨਦ’ ਇਕ ਐਸਾ ਰੇਖਾ ਚਿਤ੍ਰ ਏ ਜਿਸ ਚ ਵਧਾਂਦੀ ਚੁਬਾਂ ਗੈ ਚੁਬਾਂ ਨ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਗੈ ਬਾਰਾਂ ਨ। ਇਸ ਚ ਨੇਹ ਵਧਿ ਦਾ ਰੇਖਾ ਚਿਤ੍ਰ ਏ ਜੇਹਦੇ ਸੁਆਤਮ ਚ ਟਰਾਂ ਮਾਰਨੇ ਦਾ ਗੁਣ ਖੰਡ-ਖੀਰ ਆਹਲੇ ਲੇਖਾ ਘੁਲੀ ਮਿਲੀ ਗੇਦਾ ਏ।

‘ਰਾਬਾਰੋਂ’ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਦਾ ਬਡਾ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਇਸ ਚ ਰਾਬਾਰੋਂ ਜਾਂ ‘ਬਚੋਲੇ’ ਦਾ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਚਰਿਤ ਬਡੀ ਸੂਖਮਤਾ ਤੇ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਕਨੈ ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਰਵਾਰਾ ਕੇਹ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦਾ, ਓਹ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਬਤੋਏ ਦਾ ਸਜ਼ਾਰ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਏ। ਤੁੰਦਿਆਂ ਅਕਿਖਿਆਂ ਚ ਨੇਈ ਸਲਾਈ ਪਾਗ ਜੇਹੜਾ ਓਹ ਚਾਹ ਤਾਂਏ ਲਾਭਗ। ਅਜੈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਸਿਰਫ ਬਾਹ ਦੇ ਸਰਬਾਂਧੀ ਚ ਗੈ ਨੇਈ

बलਕੇ ਹਰ ਲੌਹਕੇ-ਮੁਟਟੇ ਕਮੰਨੇ ਲੇਈ ਰਥਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੈਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ।

ਸ਼ਾਹੜੀ ਚ ਸੰਕਲਤ ‘ਸ਼ਾਹ ਜੰਨ’ ਨਾਂਡ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਇਕ ਐਸੇ ਕੰਜੂਸ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਯੋਖਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਏ ਜੇਹੜਾ ਪੈਸੇ ਕਮਾਨੇ ਦੇ ਚਕਕਰੈ ਚ ਇਨਾ ਲੀਨ ਏ ਜੇ ਤਸ ਆਸਤੈ ਖਾਨਾ-ਲਾਨਾ ਤੇ ਬੋਹਨਾ-ਬਸੋਨਾ ਬੀ ਇਕ ਸੁਖਨਾ ਗੈ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ।

‘ਕਿਸਾਨ ਕਰਨਾ, ਧਨਬਾਦ’ ਭਾਏਂ ਆਮ ਜੀਵਨ ਚ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸਾ ਚ ਬਰਤੋਨੇ ਆਹਲੇ ਆਮ ਜਨੇਹ ਸ਼ਬਦ ਨ ਪਰ ਇਨ੍ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਕਿਨੀ ਏ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਗੀ ਪਢਨੇ ਪਰੈਨਤ ਸੈਹਜੇ ਗੈ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ।

ਭਾਸਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਬੀ ‘ਕੰਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ’ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ਾਹੜੀ ਇਕ ਤਵ ਕੋਟਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਏ। ਇਸ ਸ਼ਾਹੜੀ ਦੀ ਭਾਸਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਮੁਹਾਵਰੇਂ, ਖੁਆਨੇ ਤੇ ਅਲਕਾਰੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੀ ਧਥਾ-ਸਥਾਨ ਹੋਏ ਦਾ ਲਭਦਾ ਏ।

ਮੁਹਾਵਰਾ ਪ੍ਰਯੋਗ

1. ਏਹ ਮਹੰਗਾਈ ਛਡੇਂਗੀ ਤਾਰੀ ਓਡ਼ਗ।
2. ਇਸ ਮਹੰਗਾਈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਟਬਰੈ ਲੇਈ ਨੌਕਰੀ ਗੀ ਲੜ ਮਾਰੀ ਓਡ਼ਗ।
3. ਜਿ'ਧਾਂ ਕੁਸੈ ਮੁਸ਼ੈਹਰੇ ਚ ਦਾਦ ਦੇਆ ਕਰਦਿਧਾਂ ਹੋਨ।
4. ਮਕਾਨ ਤੇ ਖਾਲੀ ਕਰੀ ਗੇ ਨ, ਪਰ ਭੂਤ ਨਸ਼ਾਨੀ ਦੇਈ ਗੇ ਨ।
5. ਅਸੋਂਗੀ ਅਗੇਂ ਬੀ ਹਤਥ ਲਗੇ ਦੇ ਨ।
6. ਸਾਫ਼ੀ ਕਲਪਨਾ ਤਸ ਅਰਡਾ ਚ ਤ੍ਰਾਹਿਧੈ ਹਵਾ ਹੋਈ ਗੇਈ।
7. ਮੇਰਾ ਖੂਨ ਜਮੰਨ ਲਗਾ।
8. ਢਾਸਨਾ ਲਾਂਦੇ ਨ ਤਾਂ ਦੂਰਾ ਅੰਘਰ ਚਖਾ ਗੈ ਡਾਹੇ ਦਾ ਲਭਦਾ ਏ।
9. ਕਿਸਮਤ ਜਗਾਨੇ ਲੇਈ ਬਿਨਦ ਜਤਨੇਂ ਦੇ ਪਾਨੀ ਦਾ ਛਟਾ ਮਾਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ।
10. ਤਲੀ ਪਰ ਸਰੇਧਾਂ ਜਮਾਈ ਹੀ।
11. ਕੁਸੈ ਦੇ ਸੱਜ ਨੇਈ ਹੀ ਮਾਰੀ ਦੀ।
12. ਹਰ ਆਦਮੀ ਕਨੈ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰਿਧੈ ਤਸੀ ਦਬਾਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ।
13. ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੁਨਦਾ ਤਾਂ ਅਸ ਸਿਰ ਬੀ ਨੇਹੇ ਫੂਕਦੇ।
14. ਉਤੇ ਤੇ ਜਿ'ਧਾਂ ਮੁੱਹੈ ਚ ਧੁਡਨਿਧਾਂ ਤੁਸੇਂ ਪਾਈ ਦਿਧਾਂ ਹਿਧਾਂ।
15. ਰਵਾਰਾ ਪਡਾਊ ਪਿਦਦਾ ਏ।

16. ਓਹ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਬੇਲਲੈ ਤ੍ਰਿਝੜੀ ਚਾਢਦੇ ਨ।

17. ਅਸੋਂ ਤਮਰਾਂ ਗਾਲੀ ਓਡਿਆਂ ਨ।

18. ਮਤਲਬ ਪੁਛਣੇ ਆਸਟੈ ਸਿਰ ਖਪਾਧਾ ਹਾ।

ਖੁਆਨੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ :

1. ਸੁਂਭਲ ਬੈਠ ਸੁਆ ਪਛਤਾਧਾ।

2. ਲਾਗ, ਦਸ, ਮਿਟੇ ਗਮ, ਕਮਾਏ ਗੀ ਦੁਨਿਆ ਖਾਏਂਗੇ ਹਮ।

3. ਨ ਜਾਨੇ ਕਿਸ ਵੇਖ ਮੌਂ ਮਿਲ ਜਾਏ ਭਗਵਾਨ।

4. ਪਰਤਕਖ ਗੀ ਪਰਮਾਨ ਨਿੰ ਲੋਡਦਾ।

5. ਅਖੋਂ ਘੋ ਚਢੀ ਪਲਾਹੋਂ ਤੇ ਤਰੋਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ਮਾਹੋਂ।

6. ਤਰਕਕੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬਸ਼ਰੀ ਦੇ ਬੇਹੜੇ ਚਾ ਲਾਂਘਦਾ ਏ।

7. ਢਾਈ ਅਕਸਰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਪਢੇ ਸੋ ਪਣਿਡਤ ਹੋਏ।

ਅਲਾਂਕਾਰ-ਪ੍ਰਯੋਗ :

ਉਪਮਾ ਅਤਾਂਕਾਰ

1. ਜਿ 'ਧਾਂ ਕੂੰਦਾ-ਕੂੰਦਾ ਤਲਾਵ ਭਰੋਂਦਾ ਏ ਇਧਾਂ ਗੈ ਨਿਕਕੀ-ਨਿਕਕੀ ਚੀਜ ਕਨੈ ਬੁਝਕਾ ਭਰੋਈ ਜਨਦਾ ਏ।

2. ਸਾਰੋਂ ਗੀ ਪਤਾ ਏ ਜੇ ਪਨਤ ਹੁੰਦੀ ਦਾਲ ਇ'ਧਾਂ ਏ ਜਿ 'ਧਾਂ ਮਨਿਆਦੀ ਤਾਪੈ ਪਰਾ ਤਦਤੇ ਦੇਂ ਗੀ ਪਥ ਦੇਨਾ ਹੋਏ।

3. ਜੇਲਲੈ ਓਹ ਚੂੰਡੀਦਾਰ ਪਜਾਮਾ ਤੇ ਪਲੇਸਦਾਰ ਪਗ ਸਿਰੈ ਪਰ ਰਕਿਖਿਯੈ ਰੰਗਬਰਾਂਗੀ ਮੁਚੱਡੇ ਗੀ ਮਰੋਡੇ ਦਿਨਦੇ ਬਜਾਰਾ ਚਾ ਲਾਂਘਦੇ ਨ ਤਾਂ ਦੂਰਾ ਦਾ ਇ'ਧਾਂ ਬੜੀਂਦਾ ਏ ਜਿ 'ਧਾਂ ਬੜੀਂਦਾ ਦਾ ਗੋਲਾ ਗੜ੍ਹਾ ਫੁੱਲੀ ਫੁੱਲੀ ਦੀ ਹੋਏ।

4. ਅਸੇਂਗੀ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਰ ਇ'ਧਾਂ ਲਾਭੈ ਜਿਧਾਂ ਸਿਰ ਪੀਡ ਆਹਲੇ ਗੀ ਏਨਾਸੀਨ ਦੀ ਗੋਲੀ ਲਾਭੀ ਜਾ।

5. ਰਖਾਰੇ ਦੀ ਤੁਸੇਂਗੀ ਇਧਾਂ ਤਲਾਸ ਰੋਂਹਦੀ ਏ, ਜਿ 'ਧਾਂ ਸੂਫਿਯੇਂ ਗੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ।

6. ਇਨਦੇ ਚ ਰਕਖੀ ਦੀ ਚੀਜ ਇ'ਧਾਂ ਛਪਨ ਹੁੰਦੀ ਏ ਜਿ 'ਧਾਂ ਜਾਗਤ ਮੇਲੇ ਚ ਗੋਆਚੇ ਦਾ ਹੋਏ।

7. ਆਦਮੀ ਕਿਨਾ ਬੀ ਰਕਕਡ ਤੇ ਤਡੁੰਗ ਕੀ ਨਿੰ ਹੋਏ ਧਨਵਾਦ ਤਸੀ ਗਾਲਿਯੈ ਇ'ਧਾਂ ਗੈ ਨਰਮ ਕਰੀ ਓਡਦਾ ਏ ਜਿ 'ਧਾਂ ਰਾਜਮਾਹੋਂ ਗੀ ਸੋਹਡਾ।

8. 'ਕਥਮਾ ਕਰਨਾ' ਆਕਖੋ ਤੇ ਤੁਸ ਸਾਰੇ ਕਸੂਰੋਂ ਥਮਾਂ ਇ'ਧਾਂ ਬਰੀ ਹੋਈ ਜਾਗੇਓ ਜਿ 'ਧਾਂ ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕਦਦਮੇ ਚਾ ਮੁਖਬਰ ਬਰੀ ਹੋਈ ਜਨਦਾ ਏ।

रूपक अलंकार

1. सुत्ती दी किस्मत जगाने लेर्इ बिन्द जतनें दे पानी दा छट्टा मारना पाँदा ऐ।
2. जीहबा दी मसीन गनै च दनादन गोलियां बरै दियां हियां।

व्यंग :

1. व्याह गै जिन्दगी दी गड्डी दा लसैंस ऐ।
2. नौकरी ते टब्बर दोए साकनां न ते दोऐ किटिठयां नेर्इ रेही सकदियां।
3. औं आखो जे कोपरेटिव बैंक आं।
4. लंगड़ा गधा तोड़ पुज्जी सकदा ऐ, पर अर्बी घोड़ा खुशबा रस्ते च गै रेही जा।
5. अज्जा कल्ला दी नौकरी नै ते कन्धा दुग्गा बी नेर्इ लगदा।
6. सन्ते रन्ते आलेआ नौकरी नेर्इ जायां (व्यांगात्मक लोक गीत)

शब्दावली -

इस संग्रहे दे निबंधें गी प्रभावशाली बनाने आस्तै लेखक ने डोगरी भाशा दे कन्नै-कन्नै आम बोलचाल च प्रयोग होने आहले दुई भाशा दे शब्दे ते वाक्ये दा प्रयोग बी कीते दा ऐ। जियां-

वाक्य : 1. हम सब भाई-भाई हैं।

2. पड़े रहे सब अंगले बंगले।

3. न जाने किस वेष में मिल जाएं भगवान।

अंग्रेजी शब्द : ट्रैंक, कंडक्टर, लसैंस, वार्निंग, कोपरेटिव, कमैंट्री, ऐडवरटाइजमेंट, मशीन, परमट, हैंडस अप।

हिंदी शब्द : पागलपन, दुर्लभ, शेखी, अस्त्र, नियम

संस्कृत शब्द : सज्जन, छौनी, स्थिष्टी, पंचशील, कृतघ्न, परमात्मा, सभ्यता।

उर्दू शब्द : खशामद, जरासीम, मुशैहरा, अर्दली, असूल, मोहर, तजुरब, तरक्की।

संक्षेप च आक्खेआ जाई सकदा ऐ जे “कंडियारी दे फुल्ल” निबंध लेखक दी पैनी सोच, गूढ़ ज्ञान ते अनुभव दी सरोखड़ तस्वीर पेश करदा ऐ। अपने निबंधें दे राहें लेखक जिस गल्लै दी अनुभूति कराना चांहदा ऐ ओह पक्ख बड़ी सफलता कन्नै प्रगटोए दा ऐ।

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - III
LESSON NO. 10**

3.2.0 उद्देश्य

1. विद्यार्थियें गी निबंधें दी तात्त्विक अलोचना करने ते सार लिखने दी विधा च निपुण करना
इस पाठ दा उद्देश्य ऐ।
 2. इ'नें पाठें दे अधार पर विद्यार्थी निबंधें दी आलोचना ते सार लिखने दी कला च सक्षम होई
सकड़न।
- 3.2.1 दसमें ते ज्यारमें पाठ च ‘कंडियारी दे फुल्ल’ निबंध संग्रैह दे निबंधें दा अध्ययन ते विश्लेशन
कीता गेदा ऐ।

3.2.2 पाठ प्रक्रिया

- 3.2.2.1 “छंडे दा कोठा” निबंध दी तात्त्विक अलोचना
- 3.2.2.2 “बस-स्टाप” निबंध दी तात्त्विक अलोचना
- 3.2.2.3 “कला जंग” निबंध दा सार
- 3.2.2.4 “टरूनंद” निबंध दा सार

भूमिका : निबंध-जीवनी, इतिहास अंश ते आलोचना बारै खोखली वैहस कशा बक्खरी गै
साहित्यक विधा ऐ। ते साहित्य दी इस विधा च प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदी खासी सगगोसारी ऐ। उंदे आसेआ
लिखे गेदे व्यंगात्मक निबंध डोगरी निबंध साहित्य च खास थाहर रखदे न। “कंडियारी दे फुल्ल” निबंध
संग्रैह च बी लेखक ने अपने व्यंगात्मक नजरियें दा परिचे दिते दा ऐ। इस संग्रैह च संकलत लगभग
हर निबंध दे राहें लेखक ने समाजी जीवन दियें बिसंगतियें दे कन्नै-कन्नै मनुकखी स्भाव दी कमजोरियें
ते किश समाजक बुराइयें गी लेइयै तन्जो-मिजाह दी नशानी ने रलाइयै पेश कीते दा ऐ। निबंध लेखन
दे बक्ख-बक्ख तत्वें दे आधार पर इ'नें निबंधें दी तात्त्विक आलोचना प्रस्तुत ऐ-

3.2.2.1 : “छंडे दा कोठा” निबंध दी तात्त्विक आलोचना

“छंडे दा कोठा” निबंध च लेखक ने कुआरापन ते मती टब्बरदारी दौनें गी समाजी बिसंगतियां

ਮਨੇ ਦਾ ਏ। ਤੰਦਾ ਗਲਾਨਾ ਏ ਜੇ ਛਡੇ ਭਾਏ ਕਿਨੇ ਬੀ ਸ਼ਾਰੀਫ ਤੇ ਇੜਤਮਾਨ ਆਹਲੇ ਕੀ ਨੇਈ ਹੋਨ ਪਰ ਤੰਦੀ ਸ਼ਰਾਫਤ ਪਰ ਸੁਆਲਿਆ ਨਸ਼ਾਨ ਲਗੇ ਦਾ ਗੈ ਰੌਂਹਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਤਤਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਆਲੋਚਨਾ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ-

1. ਭਾਵ : ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ ਸਮਾਜ ਚ ਨੋਜੁਆਨ ਕੁਆਰੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਗੀ ਦਰਪੇਸ਼ ਔਨੇ ਆਹਲੀ ਸਮਸਥਾਏਂ ਕਨੈ ਅਵਗਤ ਕਰਾਨਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਮੁਕਖ ਸਮਸਥਾ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਇਕ ਛਡੇ ਅਰਥਾਤ् ਕੁਆਰੇ ਆਸਟੈਂ ਕਰਾਏ ਦਾ ਮਕਾਨ ਲੈਨੇ ਦੀ ਦਸ਼ੀ ਦੀ ਏ। ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਕਨੈ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਡੇ ਗੈ ਭਾਵਾਤਮਕ ਢੰਗ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਏ ਦਾ ਏ।

2. ਵਿਚਾਰ : ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਿਬੰਧ ਚ ਅਪਨੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਗੀ ਅਭਿਵਧਕਿ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੇਈ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੈਤੇ ਦਾ ਏ। ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟ ਆਸਟੈਂ ਤ'ਨੇਂ ਛਡੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਕਖਰੋਂ-ਬਕਖਰੋਂ ਰੂਪਾਂ ਪਰ ਵਿਸ਼ਾਰ ਕਨੈ ਚੱਚਾ ਕੀਤੀ ਏ। ਕੁਆਰੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਗੀ ਸਮਾਜ ਚ ਜਿਸ ਨਜ਼ਿਰਿਆਂ ਕਨੈ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤਥਾ ਚ ਇਕ ਓਹ ਲੋਕ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਨ ਜਿੰਦੇ, ਘਰ ਓਹ ਕਮਰਾ ਕਰਾਏ ਪਰ ਲੈਨੇ ਆਸਟੈਂ ਜਾਂਦੇ ਨ, ਤਤ੍ਵੈ ਤ'ਨੇਂਗੀ ਤੰਦੇ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਡੀ ਸ਼ਭਾਵਕਤਾ ਕਨੈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਨਾ ਗੈ ਨੇਈ ਮਕਾਨ ਕਰਾਏ ਪਰ ਮਿਲਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਬੀ ਤੰਦੀ ਸਮਸਥਾਏਂ ਦਾ ਅੜ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਤੰਦੇ ਕੇਈ ਤਰੀਕੇਂ ਕਨੈ ਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਨ ਤੇ ਤ'ਨੇਂਗੀ ਏਹ ਸਥਾਨ ਕਿਸ ਸ਼ਹਾਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਅਭਿਵਧਕਿ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

3. ਕਲਪਨਾ : ਕਲਪਨਾ ਰੂਪੀ ਡੋਰੀ ਦੇ ਬਗੈਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਮਨਕੇਂ ਗੀ ਪਰੋਨਾ ਸੁਸ਼ਕਲ ਗੈ ਨੇਈ ਅਸ ਭਵ ਏ। ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਛਡੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਦੇ ਸਰਬਂਧੀ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਗੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਸ਼ਭਾਵਕਤਾ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਤੰਦੇ ਭਾਵੋਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਚ ਕੁਸੈ ਕਿਸਮੈ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਸਥਾ ਆਡੇ ਨੇਈ ਔਂਦੀ। ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੁ ਚ ਕੁਸੈ ਬੀ ਘਟਨਾ ਚ ਔਪਚਾਰਿਕਤਾ ਨੇਈ ਬੜ੍ਹਾਂਦੀ ਬਲਿਕ ਤੰਦੇ ਭਾਵੋਂ ਦਾ ਮੂਰਤ ਰੂਪ ਸਾਮਨੈ ਔਂਦਾ ਏ।

4. ਸ਼ੈਲੀ : ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਿਬੰਧ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਕਿਸਮਾ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਇਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮਾਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਗੀ ਬੰਦੇਰੇ ਦਾ ਏ। ਛਡੇ ਦਾ ਘਰ-ਮਕਾਨ ਕਨੇਹਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ਜਾਂ ਤੰਦੀ ਰੈਨ ਕਨੇਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਇਸ ਦੇ ਸਰਬਂਧੀ ਚ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਜ਼ਿਰਿਆ ਅਖ਼ਾਯਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਗਲਲ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਏ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਖਨਾ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਚ ਇਕ ਪਰਾਏ ਪੁਰਸ਼ ਗੀ ਘਰ ਕਮਰਾ ਕਰਾਏ ਪਰ ਦੇਨੇ ਕਥਾ ਪੈਹਲੇ ਲੋਕ ਸੌ ਬਾਰੀ ਸੋਚਦੇ ਨ। ਤੰਦੀ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਮਾਜ ਚ ਬਧਦਾ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਏ।

5. ਅਨੁਭੂਤਿ : ਅਨੁਭੂਤਿ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਤਤਵ ਏ। ਲੇਖਕ ਅਪਨੇ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਕੇਹ ਦਸ਼ਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ। ਜਿਸਲੈ ਤਗਰ ਏਹ ਗਲਲ ਪਾਠਕੋਂ ਤਗਰ ਪੁਜੇ ਨੇਈ ਤਨੈ ਤਗਰ ਨਿਬੰਧ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਪ੍ਰਮਾਣਤ ਨੇਈ ਹੁੰਦੀ। ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਮੁਕਖ ਵਿਚਾਰ ਪਾਠਕੋਂ ਗੀ ਇਕ ਇਕਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਿਧੋਂ ਜੀਵਨ ਦੁਸ਼ਵਾਰਿਆਂ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਵਾਨਾ ਏ। ਅਪਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੂਰ੍ਣਤਾ: ਅਭਿਵਧਕਿ ਕਰਵਾਨੇ ਚ ਓਹ ਸਫਲ ਬੀ ਰੇਹ ਦੇ ਨ।

मुख्यसर च आकबेआ जाई सकदा ऐ जे इस निबंध च लेखक ने छंडे दे जीवन गी लेइयै व्यंगात्मक शैली च सच्च दा साक्षात्कार करवाए दा ऐ।

3.2.2 ‘बस-स्टाप’ निबंध दी तात्त्विक आलोचना : ‘बस-स्टाप’ निबंध दे राहें लेखक ने आधुनिक समाज च अरामप्रस्त होंदे इंसान दी मानसिकता गी अंकित कीते दा ऐ। निबंध लेखन-कला दे तत्वें दे अधार पर इस निबंध दी तात्त्विक अलोचना प्रस्तुत ऐ।

1. भाव : प्रस्तुत निबंध गी लिखने पिच्छे लेखक दा मूलभाव मजूदा समें च लोकें दी मानसिकता च आवा करदे बदलाऽ पर पर्दा गुहाड़ना ऐ। मजूदा समें दे आरामप्रस्त जीवन च मनुक्ख कि’यां आलसी होंदा जा करदा ऐ। ओह् अपने लोहके मुट्ठे कम्में आस्तै बी मशीनें पर निर्भर हुंदा जा करदा ऐ। लेखक ने अजै दी द्रौड़-भज्ज दी जिन्दगी च बरसें दी अहमियत ते उसदे कारण लोकें च प्रवृत्त हुंदी भैड़ी खोऽ दे प्रति अपने भावें गी अभिव्यक्ति दित्ती दी ऐ।

2. विचार : रोजमर्गा दे जीवन च सफर दे तौरा पर बस्सें पर निर्भर रौहने आहले लोकें दी मानसिकता दे सरबंधै च अपने मनोभावें गी अभिव्यक्ति दिंदे होई लेखक ने केर्द चाल्ली दे विचारें दा स्हारा लैते दा ऐ। एह् निबंध उत्तम-पुरश दी शैली च लिखेआ गेदा ऐ जिस च लेखक ने अपने आपै गी केन्द्र च रक्खियै अपने जीवन च घटी दी घटना दा जिकर कीते दा ऐ जे कि’यां ओह् बस्सै दे लग्गी जाने कारण इन्ना आलसी होई गेआ जे अपने रोजमर्गा दे सफर आस्तै ओह् इंदे पर गै निर्भर होई गेआ ते मेरे आंगर गै केर्द लोक इस चाल्ली दे आलसीपन दा शकार होई अपने शरीर गी बमारियें दा घर बनाने पर उतारू न।

3. कल्पना : प्रस्तुत निबंध च लेखक ने कल्पना दा समावेश बड़ी रोचकता कन्नै कीते दा ऐ। निबंध गी रोचक ते स्भावक बनाने आस्तै उ’नें अपने कन्नै बीती दियें केर्द घटनाएं गी कल्पना दे मिश्रण राएं होर बी रोचक ते दिलचस्प बनाई दित्ते दा ऐ। जिस कारण सपूरे निबंध च कुतै बी अरोचकता नेर्द बझोंदी ते निबंध अपने संगठन आहले गुण गी कायम रक्खदे होई चरम सीमा पर पुज्जदा ऐ।

4. शैली : इस निबंध गी लिखने आस्तै लेखक ने वर्णनात्मक शैली दा प्रयोग कीते दा ऐ। वर्णन पद्धति दे राहें लेखक ने अपने विचारें गी बड़े गै भावपूर्ण ते अर्थपूर्ण तरीके कन्नै प्रस्तुत कीते दा ऐ। लेखक दी लेखन शैली इन्नी प्रभावपूर्ण ते अर्थपूर्ण ऐ जे निबंध च वर्णित कुसै बी घटना दे प्रति अस्भावकता नेर्द बझोंदी। इक-इक घटना गी लेखक ने इस चाल्ली कन्नै प्रस्तुत कीते दा ऐ जे मनुक्ख अपने-आप इस बक्खी सोचने पर मजबूर होई जंदा ऐ जे क्या वाक्या ही ओह्-अपने भविक्ख च मनुक्खै दे केन्द्रिय स्थान गी खत्म करने आहली दिशा च अग्गें बधा करदा ऐ।

5. अनुभूति : इस निबंध दे राहें लेखक इस गल्लै दी अनुभूति कराना चांहदा ऐ जे आधुनिक सुख-सुविधाएं गी हासल करने आहली दिशा च लीन अजै दा माहनू भविक्ख च कुतै आपूं इक मशीन

ਬਨਿਯੈ ਨੇਈ ਰੇਹੀ ਜਾ। ਜਿਸ ਚ ਮਨੁਕਖੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਫੂਰ-ਫੂਰ ਤਗਰ ਨਜ਼ਰੀ ਨੇਈ ਔਡਨ। ਬਸੋਂ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਸਫਰ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਮਨੁਕਖਿਆਂ ਦੇ ਆਲਸੀਪਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੁਤੈ ਭਵਿਕਖ ਚ ਮਨੁਕਖ ਹਫ਼ਤ ਮਾਸ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਬਨਿਯੈ ਗੈ ਪੈਦਾ ਨੇਈ ਹੋਏ ਜੇਹਡਾ ਇਕ ਅਪਾਹਿਜ ਦੀ ਜਿਨਦਗੀ ਜੀਨੇ ਆਸਟੈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਏ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਥੈ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਸਰਬਂਧੈ ਚ ਆਕਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਲਸੀ ਹੋਆ ਕਰਦੇ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਵਕਿਤਤਵ ਪਰ ਵਧਾਂਗ ਦਾ ਛਾਨਾ ਚਲਾਂਦੇ ਹੋਈ ਤਥਾਂ ਸੋਹਗਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਣਿਕਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਤਾਂ ਜੇ ਕਵਤ ਰੱਹਦੇ ਇਸਾਨ ਇਸ ਆਲਸੀਪਨ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਗੀ ਸਮਝਨ ਲਗਾਈ ਪਵੈ ਤੇ ਭਵਿਕਖ ਚ ਤਥਾਂ ਅਪਨੇ ਕੀਤੇ ਪਰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਨੇਈ ਹੋਨਾ ਪਵੈ।

000

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - III
LESSON NO. 11**

3.2.2.3 'ਕਲਾ ਜੰਗ' ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ।

ਭੂਮਿਕਾ : 'ਕਲਾ ਜੰਗ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਨੇ ਦ'ਊ ਪੀਛਿਯੋਂ ਦੇ ਅੰਤਰਾਲ ਗੀ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਕਰਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਚ ਸਸ਼੍ਵ-ਨੁਹੈ ਦੀ ਮਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਸਸ਼੍ਵ-ਨੁਹੈ ਦੇ ਬਸ਼ਕਾਰ ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਆਮਤੌਰਾ ਪਰ ਦ'ਊ ਪੀਛਿਯੋਂ ਦੇ ਬਚਾਰੋਂ ਚ ਤਾਲਮੇਲ ਨੇਈ ਹੋਨਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਸ਼੍ਵ ਜਿਸਲੈ ਆਪੂਂ ਨੂੰ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਤਥਾਦਾ ਨਜ਼ਿਰਿਆਂ ਕਕਖ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਸਸ਼੍ਵ ਬਨਦੇ ਗੈ ਤਥਾਦਾ ਨਜ਼ਿਰਿਆ ਬਦਲੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਸਸ਼੍ਵ-ਨੁਹੈ ਦੀ ਇਸ ਤਕਾਰਾ ਦੀ ਚਕਕੀ ਦੇ ਦ'ਊ ਪੁੱਡੇ ਹੇਠ ਬਾਰੇ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰੀ ਗੀ ਫ਼ਹੋਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਤਥਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਗੀ ਨਾਂ ਗੈ ਮਾਂ ਸਮਝਨੇ ਦੀ ਕੋਥਿਅਤ ਕਰਦੀ ਏ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਪਲੀ। ਦਮੈ ਅਪਨੇ-ਅਪਨੇ ਬਾਰੈ ਸੋਚਦਿਧਿਆਂ ਨ। ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਭਾਵੋਂ-ਵਿਚਾਰੋਂ ਗੀ ਜਿਸ ਚਾਲਲੀ ਕਨੈ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਤਥਾਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਏ-

ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਗੀ ਅਭਿਵਧਕਤ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਜਾਨਕੀ ਦੇਈ ਨਾਂਡ ਦੀ ਪਾਤ੍ਰ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਓਹ ਨਮੋਂ ਖਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਅਪਨੀ ਨੂੰ ਦੇ ਬਰਤਾਵ ਕਾਰਣ ਢੁਖੀ ਏ ਤੇ ਗਲੀ-ਮਹਲਲੇ ਚ ਤਥਾਦਿਆਂ ਪਰੋਖਾਂ ਕਰਦੀ ਏ। ਤਥਾਦੀ ਅਪਨੇ ਫੈਸਲੇ ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਤਨ ਅਪਨੇ ਹਤਥੋਂ ਅਪਨੇ ਘਰ ਆਸਤੈ ਏਸੀ ਨੂੰ ਆਂਦੀ। ਤਥਾਦਾ ਪੁਤਰ ਬੀ ਤਥਾਦੀ ਘਰੈਆਹਲੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬੜੋਂਦਾ ਏ। ਨੂੰ ਦੇ ਕਰਤਾਬ ਦਿਕਖੀ-ਦਿਕਖੀ ਓਹ ਚਾਕਾਤ ਬੁਜ਼ਦੀ ਏ। ਓਹ ਸਾਰਾ-ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸਿਰਫ ਅਪਨੇ ਚ ਗੈ ਮਸਤ ਰੌਂਹਦੀ ਏ ਤੇ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਅਪਨੀ ਜਿਮੇਵਾਰਿਆਂ ਗੀ ਨੇਈ ਸਮਝਦੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਜਿਸਲੈ ਜਾਨਕੀ ਭਲੇਖੇ ਕਾਰਣ ਬਾਰੈ ਦਿਧਾਂ ਚਾਬਿਧਾਂ ਅਪਨੇ ਕਨੈ ਮੰਦਰ ਲੇਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਤਥਾਦੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦਾ ਤਲਟਾ ਗੈ ਮਤਲਬ ਲੈਂਦੀ ਏ ਤੇ ਅਪਨੀ ਸਸ਼੍ਵ ਗੀ ਖਰਾ ਖੁਦਾ ਸੁਨਾਂਦੀ ਏ। ਸਸ਼੍ਵ-ਨੂੰ ਦੀ ਇਸ ਤੂੰ-ਤੂੰ, ਮੈਂ-ਮੈਂ ਚ ਬਾਰੈ ਦਾ ਮੰਦ ਮਾਹਨੂ ਅਪਨੇ-ਆਪੈ ਗੀ ਅਸਹਾਯ ਮਸੂਸ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਤੁੰਦੇ ਦੌਨੋਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਗੀ ਮਟਾਨੇ ਚ ਅਪਨੇ-ਆਪੈ ਗੀ ਅਸਮਰਥ ਬੁਜ਼ਦਾ ਏ। ਤੇ ਹਾਰਿਧੈ ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਥਮਾਂ ਕਨਾਰਾ ਕਰਨਾ ਗੈ ਖਰਾ ਸਮਝਦਾ ਏ। ਤਥਾਦ ਦਿਨ ਓਹ ਭੁਕਖੇ ਗੈ ਦਫ਼ਤਰ ਤਠੀ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਓਹ ਦਮੋਂ ਜਨਿਆਂ ਅਪਨੇ ਅਹੰਕਾਰ ਚ ਲੀਨ ਹੋਇਧੈ ਲਡਿਧਿਆਂ ਤੇ ਤਾਹਨੇ-ਮੀਹਨੇ ਮਾਰਦਿਆਂ ਰੌਂਹਦਿਆਂ ਨ।

इस निबंध दे राहें लेखक ने घर-परिवार च आपसी विचारें दे नेई मिलने कारण उत्पन्न होने आहलियें स्थितियें ते उंदे दुशपरिणामें दा बड़ा सरोखड़चित्रण कीते दा ऐ। घर-परिवार च इस चाल्ली दे कला-कलेश परिवार दी सुख-शान्ति गी ते खत्म करदे गै न। इस दे कारण घरै दी वरकत बी खत्म होई जंदी ऐ। हर मौके लौहकी-लौहकी गल्लें दे कारण घरै दे बैहड़े गी जंग दा मदान बनाई रक्खने कारण गै अज्ज संयुक्त परिवरें दा चलन त्रुट्टदा लब्धा करदा ऐ। इक्कल सोखी मनुक्ख जिसलै अपने अहंकार च बलीन होई अपनी मर्यादाएं गी भुल्ली जंदा ऐ तां आपसी रिश्तें च हिरख समोध होने दा ते सुआल गै पैदा नेई हुंदा।

मुखतसर च एह निबंध परिवार दी अहमियत गी समझाने आहला ऐ ते पाठके गी अपने परिवारक सरोकारें दे प्रति सचेत करदा लभदा ऐ।

3.2.2.4 'टरूनंद' निबंध दा सार-

'टरूनंद' निबंध प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदा इक व्यंगात्मक रेखा चित्र ऐ। इस निबंध च लेखक ने समकाली समाजी समस्याएं ते उ'नें समस्याएं आस्तै जिम्मेबार टरूनंद जनेह चरित्रें दी नशानदेही कीती दी ऐ। 'टरूनंद' निबंध च लेखक ने इक ऐसे चरित्र पर व्यंग कीते दा ऐ जिसदी टरां मारने आहली प्रवृत्ति दे कारण अपना असली नां गुमनामी दे न्हेरे च लोप होई चुके दा ऐ। लोक उ'नेंगी टरूनंद नां कन्नै गै जानदे-पंछानदे न। कीजे ओह इक गल्ल करने च, बिच्च अपनी टर जरुर रलाई लैंदे न जे उ'नेंगी सभ्बनें कशा इस गल्लै दे बारै च बद्ध जानकारी ऐ। इस चाल्ली दा आचरण करदे मौके ओह कुसै बी किस्मा दा झाका जां शर्म मसूस नेई करदे। उंदे मताबक तरक्की दा रस्ता बशर्मी दे बेहड़े चा लंघदा ऐ।

ओह विशे च अपने वॉक चातुर्य गी दस्सदे होई हर कुसै गी अपने प्रभाव हेठ लैने दा जतन करदा ऐ। बशक्क सुनने आहले उसदी नियत गी समझदे होई आपूं चुप्प होई जां ते अपनी गल्ल-बात दा विशे बदली लैन पर ओह अपने रस्ते थमां भटकदे नेई बल्कि इस गल्लै दी खुशी बुज्जदे न जे उ'नें सभ्बनें गी चुप्प होने आस्तै मजबूर करी दित्ता ऐ। इस चाल्ली ओह गप्प गोशठी दे अखाडे च बद्डी माल्ली जिती लैने पर पसोई-पसोई पौंदे न। टरूनंद होरें गी जेकर कोई अपने कशां बी बद्ध टरां मारने आहला बी टक्करी पैवै तां बी ओह हथियार नेई सुटदे बल्कि उसदा मुकाबला करने दी सकत दस्सदे न ते आखदे न जे असें ते बडे बड्डे-बड्डे फन्ने खां लोकें गी चित्त करी टकाए दा ऐ। उंदे इस चाल्ली दे व्यक्तित्व दी इक खास टकोहद इब्बी ऐ जे बशक्क कुसै विशे गी लेइयै उंदा ज्ञान अधुरा गै कीं नेई होऐ पर फही बी ओह अपने आपै गै इक पूर्ण ज्ञाता आहले लेखा प्रस्तुत करदे न। इस चाल्ली ओह केर्ई बारी अपनी योजना च कामयाब बी होई जंदे न।

उसदे इस चाल्ली दे असरो-रसूख दे कारण जे कोई सज्जन-मित्र कुसै अफसरै कन्नै सफारश करी देने दी फरमैश पांदा ऐ तां उस व्यक्ति कन्नै अपने रिश्तें दी परवाह कीते बगैर झट्ट अपनी सुआर्थी प्रवृत्ति गी सामने लेई औंदे न। उंदी सिफारश करने दे बदले अपने आस्तै पैहले गै पत्ती रखवाई लैने

ਆਹਲੀ ਤੰਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਤੰਦੇ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਚਰਿਤ ਗੀ ਬੰਦੇਰਤੀ ਏ। ਇੜਾ ਗੈ ਨੇਈ ਇਕ ਤੇ ਪੈਹਲੇ ਗੈ ਤਸ ਕਮੈ ਦਾ ਮੁਲਲ ਬਟ੍ਰੀ ਲੈਨਾ ਤੇ ਤਪ਼ਰਾ ਏਹਸਾਨੇਂ ਦਾ ਭਾਰ ਬਕਖਰਾ ਚਾਢਨਾ ਤੰਦੇ ਸਭਾਤ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਏ। ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕੁਨੌਂ ਬੀ ਦੰਝੋ ਵਕਿਤਿਯੋਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗਲਲਬਾਤ ਚ ਅਪਨੀ ਫੁਰ੍ਤੀ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਤੰਦੇ ਅਰਥਪੂਰਣ ਗਲਲੋਂ ਚ ਅਪਨਾ ਨਿਰਥਕ ਅਲਾਪ ਅਲਾਪਦੇ ਰੱਹਦੇ ਨ।

ਟਰੂਨੰਦ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਬਡਿਡਧਾਂ-ਬਡਿਡਧਾਂ ਡਿੰਗਾਂ ਹਾਂਕਨੇ ਦਾ ਬੀ ਸ਼ੌਕ ਏ। ਭਾਮੋਂ ਤੰਦੇ ਗੋਜ਼ੀ ਚ ਬਸਸਾ ਦੇ ਕਾਰਾਏ ਆਸਤੈ ਬੀ ਪੈਹੇ ਨੇਈ ਹੋਨ ਪਰ ਗਲਲ ਓਹ ਗਡਿਡਧਿਆਂ ਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜੇ ਦੀ ਕਰਦੇ ਨ। ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਤੰਦੀ ਇਸ ਫੌਡੁ ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਤੰਨੋਂਗੀ ਰੰਗੇ ਹਤਥ ਪਕਡੀ ਬੀ ਲੈਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਬੀ ਓਹ ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦ ਜਾਲ ਬੁਨਨੇ ਆਹਲੀ ਖੁਬੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਾਕ ਸਾਫ ਨਿਕਲੀ ਆਂਦੇ ਨ ਤੇ ਚਿਕਕਡੁ ਚ ਤਗੇ ਦੇ ਕਮਲ ਦੇ ਫੁਲਲੈ ਆਹਲੇ ਲੇਖਾ ਚਿਕਕਡੁ ਦਾ ਇਕ ਨਸ਼ਾਨ ਮਾਤਰ ਬੀ ਅਪਨੇ ਤੁਪਰ ਨੇਈ ਔਨ ਦਿੰਦੇ। ਜਖਮੀ ਸ਼ੇਰ ਆਹਲੇ ਲੇਖਾ ਜੇਕਰ ਓਹ ਕੁਤੁਆਂ ਬੇਇਜ਼ਤ ਹੋਇਥੈ ਬੀ ਆਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਬੀ ਓਹ ਅਪਨੇ ਮੁਹਾਂ ਚ ਗੈ ਬੁਡੁ-ਬੁਡੁ ਕਰਦੇ ਰੱਹਡਨ ਪਰ ਕੁਸੈ ਗੀ ਪਰਤਕਖ ਜਵਾਬ ਦੇਨੇ ਦੀ ਤੰਦੇ ਚ ਹਿਮਮਤ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ। ਤੰਦੀ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਸਿਥਤਿ ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਤੰਨੋਂਗੀ ਵਾਂਗ ਬੀ ਕਰਾਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਝਣ੍ਠ ਪੈਂਤਰਾ ਬਦਲਦੇ ਹੋਈ ਆਕਖੀ ਦਿੰਦੇ ਨ ਜੇ ਗਲਲੋਂ-ਗਲਲੋਂ ਚ ਤਨ ਬੀ ਬਥੇਹਰਾ ਕਿਥਾ ਆਕਖੇਆ ਏ ਜੇਕਰ ਓਹ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਡਨ ਤਾਂ ਆਪੂਂ ਸਮਝੀ ਜਾਡਨ।

ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਅਖੀਰ ਚ ਤੰਦੀ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਕਥਾ ਤਾਂਗ ਆਇਥੈ ਕਿਥ ਉਸਦੇ ਮਿਤ੍ਰ ਉਸਗੀ ਸਬਕ ਸਖਾਨੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਨਾਂਦੇ ਨ। ਓਹ ਉਸਗੀ ਇਕ ਹੋਟਲੈ ਚ ਲੇਈ ਜਂਦੇ ਨ ਤੇ ਤਥੈ ਖੂਬ ਖਚਾ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਟਰੂਨੰਦ ਹੋਰ ਬੀ ਇਸ ਤਾਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ੈਲ ਮਜਾ ਲੈਂਦੇ ਨ ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਪੈਸੇ ਦੇਨੇ ਦੀ ਬਾਰੀ ਆਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਸਭਮੈ ਉਸ ਕਥਾ ਅਕਖ ਚਰਾਇਥੈ ਨਿਕਲੀ ਜਂਦੇ ਨ ਤੇ ਹੋਟਲੈ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਚ ਉਸਗੀ ਚਕਾਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਕਿਥ ਦਿੰਨੋਂ ਬਾਦ ਮਿਲਨੇ ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਉਸਦੇ ਓਹ ਦੋਸਤ ਤਸਦੀ ਤੰਦੀ ਬਣੀ ਬਾਰੈ ਪੁਛਦੇ ਨ ਜੇਹਡੀ ਤਨ ਬਿਲ ਚਕਾਨੇ ਆਸਤੈ ਹੋਟਲੈ ਆਹਲੇ ਗੀ ਦੇਈ ਓਡੀ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਪਰ ਟਰੂਨੰਦ ਹੋਰ ਬਗੈਰ ਕੁਸੈ ਅਫਸੋਸ ਦੇ ਫਹੀ ਟਰ ਮਾਰੀ ਜਂਦੇ ਨ ਜੇ ਓਹ ਕੁਸੈ ਦੋਸਤ ਨੇ ਬਾਹ ਜਾਨੇ ਆਸਤੈ ਮਾਂਗਿਥੈ ਲੇਤੀ ਹੀ ਤੇ ਅਜੋਂ ਤਗਰ ਪਰਤਾਨ ਨੇਈ ਆਏ।

ਮੁਖਸਰ ਚ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਆਕਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਏ ਸਮਾਜ ਦੇ ਐਸੇ ਚਰਿਤੋਂ ਪਰ ਵਾਂਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜੇਹਡੇ ਸਿਰਫ ਆਤਮਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋਇਥੈ ਜੀਨੇ ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਨ ਤੇ ਅਪਨੇ ਚਾਏਂ ਤੇ ਸ਼ੁਗਲ ਗੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਕੇਈ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਹਰਕੇ ਤੇ ਵਰਾਂਡ ਬਰਤਦੇ ਤੇ ਮਾਰਦੇ ਰੱਹਦੇ ਨ।

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - III
LESSON NO. 12**

3.3.0 उद्देश्य

इस यूनिट दे इस पाठ गी पढ़ने परैन्त विद्यार्थी प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदे व्यक्तित्व, कृतित्व ते निबंध साहित्य गी योगदान बाँै जानकारी हासल करी सकडन।

3.3.1 पाठ-प्रक्रिया

- क) प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदा व्यक्तित्व
- ख) प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदा कृतित्व
- ग) प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदा निबंध साहित्य गी योगदान
- घ) अभ्यास आस्टै सुआल

3.3.1.1 व्यक्तित्व

प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदा जन्म सन् 1932 ई० च होआ। प्रो० लक्ष्मी नारायण होर मने-परमने दे डोगरी निबंध लेखके चा इक न। इ'ने डोगरी दे कन्नै-कन्नै हिन्दी उर्दू ते अंग्रेजी च बी लिखे दा ऐ। जित्थै ओह हास्य-व्यंग विशें दे निबंधें च सिद्धहस्त न, उत्थै उ'ने गूढ़ ते गम्भीर विशें पर बी इससै कुशलता कन्नै लिखे दा ऐ। लक्ष्मी नारायण होर जम्मू विश्वविद्यालय च अंग्रेजी दे अध्यापक रेही चुके दे न।

3.3.1.2 कृतित्व :

डोगरी साहित्य च प्रो० लक्ष्मी नारायण होर इक कुशल व्यंग लेखके च अपना इक खास थाहर रखदे न। डोगरी साहित्य लेखक दे खेत्रै च उंदियें प्रकाशत रचनाएं दा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ-

1. कंडियारी दे फुल्ल (हास्य-व्यंग निबंध संग्रह) 1968
2. निकियां-निकियां गल्लां (हास्य-व्यंग निबंध संग्रह) 1973

3. ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਚੰਚਾ (ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੋਥੀ) 1969
4. ਐਨ ਇੰਡੋਡਕਸ਼ਨ ਟੂ ਡੋਗਰੀ ਆਰਟ ਏਣਡ ਫੋਕ ਲਿਟ੍ਰੇਚਰ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)
5. ਭਾਗਵਤ ਗੀਤਾ (ਡੋਗਰੀ ਅਨੁਵਾਦ)
6. ਭਜ ਗੋਬਿੰਦਮ (" ")

ਮਾਨ-ਸਮਾਨ :

1. “ਕੰਡਿਯਾਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ” ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਪਰ ਇਨੋਂਗੀ 1967 ਬਾਰੇ ਦਾ ਕਲਵਰਲ ਅਕਾਦਮੀ ਪਾਸੇਅ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਮਿਲੀ ਚੁਕੇ ਦਾ ਏ।

3.3.1.3 ਪ੍ਰੋਠੀ ਲਕਖੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਯੋਗਦਾਨ

ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਖੇਤਰੈ ਚ ਪ੍ਰੋਠੀ ਲਕਖੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦੇ ਦੋ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ - “ਕੰਡਿਯਾਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ” ਤੇ “ਨਿਕਿਕਿਆਂ-ਨਿਕਿਕਿਆਂ ਗਲਲਾਂ” ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦੇ ਨ।

ਇੰਦਾ “ਕੰਡਿਯਾਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ” ਹਾਸ਼ਿ-ਵਾਂਗ ਵਿਸ਼ੇਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ - ਸਨ् 1968 ਈ0 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਕੁਲ 11 ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਿਸ਼ੰਗਤਿਆਂ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਮਨੁਕਖੀ ਸ਼ਖਾਵ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰਿਆਂ ਤੇ ਕਿਸ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਇਆਂ ਗੀ ਲੇਇਆਂ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧਾਂ ਤੇ ਸਰਬਾਂਧੀ ਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਆਕਥਨਾ ਏ-

“ਜਿੰਦੇ ਕਾਰਣ ਧਡਾਨੇ ਗੈ ਅਸ ਮਸੀਕਤ ਸ਼ੇਡੀ ਲੈਨੇ ਆਂ ਓਹ- ਕਮਜ਼ੋਰਿਆਂ ਨ- ਲਾਈ-ਬੱਸਾਈ, ਪਰੋਖ-ਯੂਠ, ਸਾਫ਼ਾ ਲਾਲਚ, ਫੌਹਡਾ, ਕਿਨਦ ਤੇ ਕੀਨਾ। ਏਹ ਕਮਜ਼ੋਰਿਆਂ ਹਰ ਮਨੁਕਖਾ ਚ ਕੁਸੈ ਨਾਂ ਕੁਸੈ ਮਿਕਦਾਰ ਚ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਇਨ੍ਦੇ ਮਤੇ ਬਧੀ ਜਾਨੇ ਕਰੀ ਅਸੋਂਗੀ ਅਪਨੀ ਕੀਤੀ ਦੀ ਭੁਗਤਨੀ ਗੈ ਪੈਂਦੀ ਏ। ਵਾਂਗ ਦਾ ਛਾਂਟਾ ਇਨ੍ਹੋਂਨੇ ਤੁਟਿਆਂ ਗੀ ਲਤਾਫ਼ਦਾ ਏ ਤੇ ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਏਹਦੀ ਤ੍ਰਿਕਖੀ ਮਾਰਾ ਕਨੈ ਤ੍ਰਕਦਿਆਂ ਤੇ ਛੱਡਕਦਿਆਂ ਨ ਤਾਂ ਗਡ਼ਕਾ ਮਾਰੇ ਬਿਜਨ ਨੇਈ ਰੋਹਨ ਹੋਂਦਾ ਏ।”

ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧ ਨ- ਛੱਡੇ ਦਾ ਕੋਠਾ, ਹੋਟਲੈ ਆਹਲਾ ਪਨਤ, ਭਾਗ ਰੇਖਾ, ਕਲਾਜ਼ਾਂਗ, ਬਸ-ਸਟਾਪ, ਜਕਕੋ-ਤਕਕੇ, ਟਰੁਨਨਦ, ਰਖਾਰੇ, ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਕਥਮਾ ਕਰਨਾ-ਧਨਵਾਦ ਤੇ ਮਿਸਟਰ ਬਾਰੇ।

‘ਛੱਡੇ ਦਾ ਕੋਠਾ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਧਦੀ ਅਭਾਦੀ ਤੇ ਮਤੀ ਟਬਰਦਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੈਦਾ ਹੋਆ ਕਰਦੀ ਸਮਸਥਾਏਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਨਾਏ ਦਾ ਏ। ਐਸੀ ਸਥਿਤਿ ਚ ਕੁਆਰੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਗੀ ਮਕਾਨ ਕਰਾਏ ਪਰ ਲੈਨੇ ਚ ਕਨੇਹਿਥੋਂ-ਕਨੇਹਿਥੋਂ ਸਮਸਥਾਏਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਏ? ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਡੇ ਗੈ ਭਾਵਪੂਰਣ ਫੰਗ ਕਨੈ ਹੋਏ ਦਾ ਏ।

‘ਹੋਟਲੇ ਆਲਾ ਪਨਤ’ ਨਿਬੰਧ ਤਨ੍ਹੋਂ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਵਾਂਗ ਕਰਦਾਂ ਏ ਜੇਹੜੇ ਮੇਹਸ਼ਾਂ ਦੁਏ ਦੀ ਗਲਲੋਂ ਚ ਅਪਨੇ ਆਸਟੈਂ ਸੁਆਦ ਤੁਲਦੇ ਨ ਤੇ ਇਸ ਆਸਟੈਂ ਓਹ ਅਪਨੇ ਸੁਆਤਮ ਤਕ ਗੀ ਬੀ ਬਸਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਨ।

‘भाग रेखा’ निबंध दे राहें लेखक ने पर्खंडी लोकें दी प्रवृत्ति ते उंदे झांसे च फसियै अपना जीवन व्यर्थ करने आहले लोकें दी मानसिकता पर करारी चोट कराई दी ऐ।

घर-परिवार च सस्पू ते नूंह दे विचारें दे नेई मिलने कारण म्हेशां घर इक अखाडा बने दा रौंहदा ऐ। जिस दा वर्णन ‘कलाजंग’, निबंध च होऐ दा मिलदा ऐ। ऐसी परिस्थिति च घरै दे पुरश दा केह हाल हुंदा ऐ इस पर लेखक ने बडे स्भावक ढंग कनै विचार कीता दा ऐ।

‘बस स्टाप’ निबंध दे राहें लेखक ने आधुनिक समाज दियें बिसंगतियें पर बचार कीते दा ऐ। उंदा आक्खना ऐ जे आधुनिक सुख सुविधां माहनू गी अन्दरो-अन्दरी भुग्गा करा करदियां न। ‘जक्को-तक्के’ निबंध अपने मनै च बैहम दा बीड पालने आहलें लोकें दी मानसिकता दी यथार्थ तस्वीर पेश करदा ऐ। टरूनंद इक बचार प्रधान निबंध ऐ। ‘रवारें’ निबंध च समाज च रवारें दी भूमिका दे कनै-कनै उंदे मनोविज्ञान दा बी चित्रण होए दा मिलदा ऐ। ‘क्षमा करना, धन्नवाद’ निबंध च इ’नै दौनें शब्दं दी सार्थकता पर विचार होए दे मिलदे न।

प्रो० लक्ष्मी नारायण हुंदी निबंधें दी दूई पुस्तक “निकियां-निकियां गल्लां” सन् 1973 च प्रकाशत होई। इस संग्रह च बी कुल 11 निबंध संकलत न। जिंदे न ‘मजमेबाज’, ‘खुंझ होई गेई अकिखयां लाई बैठे, ‘साढे साकू-सरबंधी’, ‘हासे ते अत्थरूं’, ‘निकियां-निकियां गल्लां’, ‘तुस दस्सो अस केह दसचे ‘ते ‘जे अस जनानी होंदे’ नांड दे निबंध बेहतरीन किस्मै दे निबंध न जिंदे राहें लेखक ने मनुक्खी जीवन च घटने आहलियें निकियें-निकियें गल्लें पर अपना व्यंगात्मक द्रिश्टीकोण प्रस्तुत कीते दा ऐ।

‘मजमेबाज’ निबंध च लेखक ने इक खास तबके दे लोकें दे हवाले कनै सभनें लोकें गी मजमेबाज गलाए दा ऐ। कीजे अज्जै दे इस दौर च हर कोई अपना कम्म सधेरने आस्तै नित इक नमां मजमां लांदा लभदा ऐ। लेखक दा आक्खना ऐ जे इक सफल आदमी बनने आस्तै हर मनुक्खै च इक सफल मजमेबाज आहले गुण होने लोड़चदे न।

‘खुंझ होई गेई अकिखयां लाई बैठे, नांड दे निबंध च लेखक ने इशक होने दी तरजीह पर विचार कीते दा ऐ। उंदा आक्खना ऐ जेकर इस गल्ला दा पता होंदा तां कदें बी नेई होने दिंदे। लेखक ने इशक दी परिभाशा दिंदे होई आक्खे दा ऐ जे इशक जियां आखो दिलां दा जुकाम ऐ। इस पर जुकाम आहले लेखा कोई बी दवाड कारगर नेई होंदी।

‘साढे साक सरबंधी’ निबंध च लेखक ने साक-सरबंधियें कनै पाला पाना बडा मुश्कल समझे दा ऐ। उंदे मूजब साकू-सरबंधी साढी जिंदगी गी इने कोला दिखदे न जे ओह साढे दोशें पर औंगली रक्खी सकदे न।

‘हासे ते अत्थरूं’ निबंध च लेखक दे मताबक हासे ते अत्थरूं दोऐ गलामी दे पटे न जेहडे साढे गलै च पेदे न। हासे उसदे गुलाम न जेहडा साढे कोल ऐ ते अत्थरूं उसदे गलाम न जेहडा

ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨੇਈ ਏ।

ਸ਼ੰਗੈਹ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਆਹਲੇ ਨਿਬੰਧ ‘ਨਿਕਿਯਾਂ-ਨਿਕਿਯਾਂ ਗਲਲਾਂ’ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ ਜੇ ਹਰ ਬਡੀ ਗਲਲਾ ਨਿਕਕੀ ਗਲਲਾ ਪਾਰੀ ਗੈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਨਿਕਕੀ ਗਲਲਾ ਗੀ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ ਕਰਨਾ ਇਨ੍ਹੀ ਗੈ ਬੇਅਕਲੀ ਏ ਜਿਨ੍ਹੀ ਮਛੁਏ ਦੇ ਥਲਲੈ ਪੇਦੀ ਫੇਡਾ ਦੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਕਰੀ ਦੇਨੀ। ਨਿਕਕੀ ਗਲਲਾ ਦਾ ਅਸਰ ਬਡਾ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਮਤੀ ਟਬਰਦਾਰੀ ਪਰ ਵਧਾਂਗ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਨੇ ਤੁਸ ਦਸ਼ਾਂ ਅਸ ਕੇਹ ਦਸਚੋਂ ਨਾਂਡ ਦੇ ਲੇਖ ਚ ਦਸ਼ੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਮਤੀ ਟਬਰਦਾਰੀ ਆਹਲੇ ਘਰ ਬਿਨਾ ਟਿਕਟ ਦੇ ਗੈ ਸਕੰਸ ਦਿਕਖੀ ਜਾਈ ਸਕਦੀ ਏ।

ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ‘ਜੇ ਅਸ ਜਨਾਨੀ ਹੋਂਦੇ’ ਤੇ ‘ਖਾ-ਮਖਾਹ ਬਾਹੋਂ ਦੇ ਕਾਰਡ’ ਨਾਮਕ ਲੇਖ ਬੀ ਇਸ ਪੋਥੀ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਲੇਖਿਆਂ ਚ ਵਧਾਂਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਬਡੀ ਰੋਚਕਤਾ ਕਨੈ ਅਗੇ ਬਧਦਾ ਏ।

ਕੁਲ ਮਲਾਇਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੇ ਬਾਰੈ ਚ ਆਕਥੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਇੰਦੇ ਨਿਬੰਧ ਵਧਾਂਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਨੇ ਕਾਰਣ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਨ। ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਦੁਏ ਵਿਚਾਰ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਏਹ ਬਚਾਰ ਇਧਾਂ ਕਡੀ ਚ ਬੜੀ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜਿਧਾਂ ਇਕ ਸੌਂਗਲੋਂ ਚ ਨੇਕਾਂ ਕਡਿਆਂ ਬੜੀ ਦਿਯਾਂ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਨਕਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਤੇ ਹਾਸ਼ਿਆਂ ਵਧਾਂਗ ਦੀ ਰੰਗਤ ਚ ਸਜਾਇਏ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਬਰਤੀ ਦੀ ਏ। ਇੰਦਿਆਂ ਏਹ ਦਮੋਂ ਪੋਥਿਆਂ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਹਰ ਰਖਦਿਆਂ ਨ।

3.3.1.4 ਅਧ्यਾਸ ਆਸਟੈਂਸੀ ਸੁਆਲ

ਕ) ਬਡੇ ਜਬਾਬ ਆਹਲੇ ਸੁਆਲ :

- ‘ਭਾਗ ਰੇਖਾ’ ਜਾਂ ‘ਸ਼ਾਹ ਜੀ’ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਤਤਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰੋ।
- ‘ਕਲਾ ਜਾਂਗ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਕੇਹ ਦਸ਼ਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ, ਵਿਸ਼ਾਰਪੂਰਵਕ ਚੱਚਾ ਕਰੋ।
- ‘ਕਥਮਾ ਕਰਨਾ, ਧਨਵਾਦ’ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਕਿਸ ਗਲਲੈ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤਿ ਕਰਾਨਾ ਚਾਂਹਦਾ ਏ, ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਸਿੱਢ੍ਹ ਕਰੋ।
- ‘ਰਵਾਰੇ’ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਨਿਬੰਧ ਕਲਾ ਦਾ ਮੁਲਧਾਂਕਨ ਕਰੋ।
- ‘ਜਕਕੋ-ਤਕਕੇ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇਹ ਨ, ਤਫਸੀਲ ਕਨੈ ਲਿਖੋ।
- ਨਿਬੰਧ ਕਲਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ‘ਛੰਡੇ ਦਾ ਕੋਟਠਾ’ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਮੁਲਧਾਂਕਨ ਕਰੋ।

ਖ) ਲੋਹਕੇ ਜਬਾਬ ਆਹਲੇ ਸੁਆਲ :

- ‘ਬਸ-ਸਟਾਪ’ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸਾਰ ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਲਿਖੋ।
- ‘ਮਿਸਟਰ ਬੋਰ’ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
- ‘ਸ਼ਾਹ ਜੀ’ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਪਰ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।
- ‘ਹੋਟਲੈ ਆਲਾ ਪਨਤ’ ਇਕ ਸਫਲ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਏ, ਟਿਪਣੀ ਕਰੋ।

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - IV
LESSON NO. 13**

4.1.0 उद्देश्य

1. इस यूनिट दा पैहला पाठ अर्थात् पाठ 13 निबंध दे रूप सुआतम, निबंध दी परिभाशा ते तत्वें पर अधारत ऐ। इस पाठ दा अध्ययन करियै विद्यार्थी निबंध कला बारै जानने ते समझने च सक्षम होई सकदे न।

2. पाठ 14 दे अंतर्गत निबंध दे भेदें-प्रकारों पर तफसीली जानकारी प्रस्तुत कीती गेदी ऐ। इस पाठ दा अध्ययन करियै विद्यार्थी निबंध विधा दे रूप-सुआतम गी समझने दी योग्यता हासल करी सकदे न।

4.1.1 तेरमें ते चौहदमें पाठ च ‘निबंध’ विधा दे बारै च जानकारी प्रस्तुत करने दा प्रयास कीता गेदा ऐ।

4.1.2 पाठ-प्रक्रिया

- क) “निबंध” दा अर्थ ते परिभाशां
- ख) “निबंध” दे तत्व
- ग) “निबंध” दे भेद
- घ) अभ्यास आस्तै सुआल

4.1.2.1 निबंध दा अर्थ स्पष्ट करदे होई उसदियें परिभाशाएं ते तत्वें पर लोँ पाओ।

उत्तर : निबंध शब्द ‘निं’ उपसर्ग ‘बंध’ धातु ते ‘ल्युट’ प्रत्यय दे मेल कनै बने दा ऐ। ‘निं’ दा प्रयोग आहनने दे अर्थ च कीता जंदा ऐ ते ‘बंध’ दा अर्थ ऐ ‘बनना’ अर्थात् निबंध शब्द दा अर्थ ऐ- बक्खरे-बक्खरे विचारें गी इक लड़ी च बनना। निबंध इक नेही गद्य रचना ऐ जेहड़ी गठोई दी होंदी ऐ जिस च लेखक दा व्यक्तित्व झलकदा ऐ अर्थात् लेखक दा सोचने समझने दा ढंग ते उसदी लेखन शैली कनेही ऐ। इस चाल्ली निबंध दे दो अर्थ सामनै औंदे न - इक खास गद्य-रचना ते दूआ

रचना च पाई जाने आहली व्यवस्था -विशेष। असलै च निबंधकार सुनिश्चित द्रिश्टीकोण रखने आहला ते गद्य-शैली पर अधिकार प्राप्त रचयिता होंदा ऐ। उसदी अपनी चिंतन क्षमता ते भाव-प्रवणता उसदे निबंध च झलकदी ऐ। बक्खरे-बक्खरे विद्वानें निबंध दे बारें च अपनियां-अपनियां परिभाशां दिती दियां न :

क) भारती विद्वान :

1. **डॉ० गंगा प्रसाद गुप्त :** निबंध गद्य दी ओह लौहकी ते असम्पूर्ण रचना ऐ जिस च लेखक अपनी व्यक्तिगत भावनाएं, अनुभूतियें ते बचारें गी प्रतक्ख ते निश्पक्ख रूपै कनै सरल शैली च अज्ञादी कनै प्रकट करदा ऐ।”
2. **जय नाथ नीलन :** “निबंध अज्ञाद सोचें ते अनुभूतियें दे सजीव ते सरस पद्यात्मक मेल कनै बनदा ऐ।”
3. **आचार्य हजारी प्रसाद द्विवेदी :** “निबंध च वैदिक निस्संगता मुक्ख तौरा पर मजूद रौंहदी ऐ ते ओहदे कनै प्रमाण जां विचारें दा पोशन होंदा ऐ।”
4. **प्र०० लक्ष्मी नारायण :** “निबंध दा शरीर भामें लौहका गै होंदा ऐ ते ओहदे च विचारें दी स्वतन्त्रता बी रौंहदी ऐ ते एकता ते सम्पूर्णता होना बी जरूरी ऐ।”
5. **विश्वनाथ खजूरिया :** “कहानी जां नाटक च जिस चाल्ली कोई कलमकार अपने पात्रें दी नुहारी पर मरहक्खे लाइयै उंदी जुबानी अपने विचार खुआंदा ऐ, निबंधकार लेई ऐसी कोई मजबूरी नेई होंदी।”

ख) पच्छमी विद्वान :

- क) **डॉ० जानसन :** “निबंध मनै दी आप मुहारी दौड़ ऐ, इक ऐसी रचना ऐ जेहदे च व्यवस्था दी कमी ऐ।”
- छ) **वेकन :** “निबंध विचारें दी अभिव्यक्ति दा साधन ऐ।
- फ) **हयूबाकर :** “तारें कोला लेइयै मिट्टी दे ढेरा तोड़ी ते कीड़े कोला लेइयै आदमी तोड़ी ऐसी कोई चीज़ नेई जेहड़ी निबंध दा विशे नेई बनी सकदी।”
- ब) **हरवर्ड रीड :** “निबंध जीवनी, इतिहास अंश ते आलोचना बारे खोखली बैहस कशा बक्खरी गै साहित्यक विधा ऐ।”

उपर्युक्त परिभाशाएं दे आधार पर आक्खेआ जाई सकदा ऐ जे निबंध उस रचना गी गलाया जंदा ऐ जिस च लेखक ने घट्ट शब्दें च मती गल्ल कीती दी होंदी ऐ। कुसै अर्थ

ਪੂਰਿ ਵਿਸੇ ਗੀ ਮਤਾ ਖਲਾਇਏ ਨੇਈ ਪਰ ਭਾਵਪੂਰਣ ਤਰੀਕੇ ਕਨੈ ਰੋਚਕਤਾ ਦਾ ਮਿਸ਼ਣ ਕਰਿਏ ਕਲਮਬਦ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੋਏ।

4.1.2.2 ਨਿਬੰਧ ਤੇ ਤਤਵ :

ਤਤਵ ਕੁਝੇ ਵਿਧਾ ਦੇ ਮੂਲ ਉਪਕਰਣ ਹੋਂਦੇ ਨਾ। ਜਿੰਦੇ ਕਨੈ ਤਥਾ ਦਾ ਨਿਰਾਣ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਜਿੰਦੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਚ ਤਥਾ ਵਿਧਾ ਦਾ ਅਸ਼ਿਤਵ ਗੈ ਨਾਮੁਮਕਨ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ। ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਤਤਵਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ-

1. ਭਾਵ
2. ਵਿਚਾਰ
3. ਕਲਪਨਾ
4. ਸ਼ੈਲੀ
5. ਅਨੁਭੂਤਿ

1. **ਭਾਵ :** ਇਕ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਦੇ ਮਨੈ ਚ ਤੱਠਨੇ ਆਹਲਾ ਅਮੂਰਤ ਏਹਸਾਸ ਜਿਸਗੀ ਸੂਰਤ ਰੂਪ ਦੇਣੇ ਆਸਟੈ ਲੇਖਕ ਅਪਨੀ ਲੇਖਨ-ਕਲਾ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਏ, ਭਾਵ ਖੁਆਂਦਾ ਏ।
2. **ਵਿਚਾਰ :** ਵਿਚਾਰ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਜਾਨ ਏ, ਕੀਜੇ ਨਿਬੰਧ ਚ ਵਿਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਇਸੈ ਮੂਜਬ ਵਿਚਾਰ ਤਤਵ ਨਿਬੰਧ ਚ ਇਕ ਖਾਸ ਥਾਹਰ ਰਖਦਾ ਏ।
3. **ਕਲਪਨਾ :** ਕਲਪਨਾ ਤਤਵ ਦਾ ਬੀ ਨਿਬੰਧ ਚ ਇਕ ਖਾਸ ਥਾਹਰ ਏ। ਜਿਸਲੈ ਅਸ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਗੀ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਢਾਲਨੇ ਆਂ ਤਥਾ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਬੀ ਖਾਸ ਯੋਗਦਾਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਕੀਜੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਬਾਗੈ ਬਚਾਰੋਂ ਚ ਵਿਵਿਧਤਾ ਨੇਈ ਆਂਦੀ।
4. **ਸ਼ੈਲੀ :** ਨਿਬੰਧ ਚ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦਾ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਏ ਜੇ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤਿ ਕਨੇਹੀ ਏ ਤੇ ਇਧੁੰਹੈ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ ਮਨੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਗੈ ਨਿਬੰਧ ਚ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਆਪੁੰ ਬੋਲਦਾ ਏ। ਜੇਕਰ ਸ਼ੈਲੀ ਫਿਲਲੀ ਹੋਗ ਤਾਂ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ਾ ਚਮਤਕਾਰ ਦੀ ਹਿਖੀ ਕਰਨਾ ਗਲਤ ਹੋਗ। ਕੀਜੇ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿਬੰਧ ਚ ਬਚਾਰੋਂ ਗੀ ਅਭਿਵਧਕਤ ਕਰਨੇ ਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਬਨਾਨੇ ਚ ਮੁਕਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਭਾਂਦੀ ਏ।
5. **ਅਨੁਭੂਤਿ :** ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਏ। ਤਕੋਂ ਦੀ ਕਸਬਟੀ ਤੱਥ ਵਿਸੋਂ ਗੀ ਘਸ਼ਸਦਾ ਏ। ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੱਥ ਭਾਵਨਾ ਸਭਨੋਂ ਸ਼ਾ ਦੂਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਚ ਕੋਈ ਬੀ ਵਿਸੇ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨੇਈ ਬਨੀ ਸਕਦਾ। ਨਿਬੰਧ ਚ ਜਾਨ ਤਤਵ ਗੀ ਭਾਵ ਤਤਵ ਚ ਤੁਆਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਹਰ ਨਿਬੰਧ ਚ 'ਮੈਂ' ਬੋਲਦਾ ਏ ਕੀਜੇ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਅਨੁਭੂਤਿ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਹਰ ਇਕ ਲੇਖਕ ਦਾ ਅਪਨਾ ਭਾਵ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸੈ ਮੂਜਬ ਅਨੁਭੂਤਿ ਨਿਬੰਧ ਚ ਖਾਸ ਥਾਹਰ ਰਖਦੀ ਏ।

M.A. DOGRI

COURSE CODE : 401

SEMESTER-IV

UNIT - IV

LESSON NO. 14

4.1.2..3 ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦੋਂ ਪਰ ਤਫਸੀਲੀ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।

ਉਤਾਰ—ਨਿਬੰਧ ਗਈ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਉਤਕੁਝਟ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਗਈ ਸਾਹਿਤਿਆਂ ਦੀ ਦੂਝਾਂ ਵਿਧਾਏਂ—ਨਾਟਕ ਕਹਾਨੀ ਉਪਨਿਧਾਸ ਆਦਿ ਚ ਜਿਥੈ ਕਥਾ ਤਤਵ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਕੁਸੈ ਸਮਸਥਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਥੈ ਨਿਬੰਧ ਚ ਵਿਚਾਰ ਤਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਦੁਏ ਵਿਚਾਰ ਗੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਚਾਲੀ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਕਡਿਆਂ ਕਨੈ ਬਨੀ ਦੀ ਜਾਂਜੀਰ ਜਨ ਏਹ ਗਈ ਰਚਨਾ ਸਭਨੋਂ ਥਮਾਂ ਟਕੋਹਦੀ ਪਣਾਨ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਤਧਾਂ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾ ਤਾਂ ਇਸ ਚ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਵਾਖਾਂ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣਕ ਤਤਵ ਬੀ ਸਜੂਦ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਇਸੈ ਸ੍ਰਵੇ ਸ੍ਰਵ ਨਿਬੰਧ ਗੀ ਗਈ ਦੀ ਕਸ਼ਟੀ ਬੀ ਮਨੋਆ ਗੇਦਾ ਹੈ। ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਕੀਡੀ ਸ਼ਾ ਲੇਝੈ ਗਾਸੈ ਗੀ ਛੂਹਦੇ ਰੁਕਖ—ਬੂਹਟੋਂ ਪਾਡ ਜਾਡ ਇੱਤਾਨ, ਜੀਵ ਜਾਂਤੁ ਜਡ—ਚੇਤਨ ਆਦਿ ਸਾਬ ਹੋਈ ਸਕਦੇ ਨ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਬੀ ਨੇਕਾਂ ਭੇਦ ਨੇਕਾਂ ਚਾਲੀ ਕਨੈ ਹੋਈ ਸਕਦੇ ਨ।

ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦ—ਮੁਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦ ਤ੍ਰਾਂ ਤਰੀਕੇ ਕਨੈ ਕੀਤੇ ਜਾਈ ਸਕਦੇ ਨ। ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦੋਂ ਦਿਯਾਂ ਏਹ ਸ਼੍ਰੇਣਿਆਂ ਨ—

1. ਵਰ्ण—ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦ
2. ਵਰਣਨ—ਸੈਲੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦ ਤੇ
3. ਰੂਪ—ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦ।

1. ਵਰ्ण—ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ — ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦ ਇਸਦੇ ਤੈਹਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਵਰਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੇ ਮੁਕਖ ਪੜ੍ਹ ਭੇਦ ਗਨਾਏ ਜਾਈ ਸਕਦੇ ਨ, ਓਹ ਨ—

(i) ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ	(ii) ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ
(iii) ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ	(iv) ਭਾਵਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ
(v) ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ	

(i) ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ — ਕੁਸੈ ਵਸਤੁ ਜਾਂ ਫਿਰਾ ਗੀ ਦਿਕਿਖਾਈ ਤੁਸਦਾ ਹੂ—ਬੂ ਵਰਣ ਕਰਨਾ ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਖੋਆਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਚ ਸਚਵਾਈ ਦਾ ਅਂਸ਼ ਮਤਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਾਨਦਿੱਤੀਆਂ ਦੇ ਸਚੇਤ ਰੈਹਨੇ ਕਾਰਣ ਕਲਿਆਨ ਦਾ ਅਂਸ਼ ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੈ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਤੇ ਵਰਣ—ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਲੇਖਕ ਵਸਤੁ ਦੇ ਸ਼੍ਵੇਲ ਰੂਪੈ ਦਾ ਵਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਸਰਬਥੈ ਚ ਤੁਫ਼ਨੇ ਆਹਲੇ ਸੁਆਲੋਂ, ਭਾਵਨਾਏਂ ਤੇ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਫਿਰਾਕੀਓਂ ਦਾ ਵਰਣ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਸ਼ੁਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੀਰ ਚ ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸਰਬਥੈ ਚ ਸੋਚਨੇ ਆਸਤੈ ਮਜ਼ਬੂਰ

ਕਿਥੈ ਅਪਨੀ ਕਲਮ ਰੋਕੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

(ii) ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ – ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਚ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ ਚ ਕਲਪਨਾ ਤਤਵ ਦਾ ਰਲਾ ਬੀ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਘਟਨਾਏਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਪਰ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਫਲ ਸੁਲਗ ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਰੋਚਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਮਤਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਧਾਤ੍ਰਾ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਰਬਧੀ ਨਿਬੱਧ ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਨਿਬੱਧੋਂ ਦੀ ਇਸ ਕਿਸੈ ਗੀ 'ਕਥਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ' ਬੀ ਆਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੱਧ ਲਿਖਨੇ ਆਹਲਾ ਲੇਖਕ, ਕ੍ਰਮਾਨੁਸਾਰ ਘਟਨਾਏਂ ਦਾ ਚੁਨਾਡ ਕਿਥੈ ਤੱਦਾ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ—ਕੁਝ ਨਿਬੱਧ—ਲੇਖਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸ਼ੁਭੇਤਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਬੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖੀਰ ਚ ਨਿਬੱਧਕਾਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸਾਰ ਤੇ ਨਚੋਡਮਾ ਤਥ ਬੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

(iii) ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ – ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਵਿਚਾਰੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬੱਧੋਂ ਦਾ ਸਰਬਂਧ ਬੁਝਿ ਤਤਵ ਕਨੈ ਮਤਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਇੰਦੇ ਚ ਤਰਕ ਬੁਝਿ ਤੇ ਚਿੱਠਨ ਥਮਾਂ ਕਮ ਲੈਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਖਾਸ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ ਜਿਸਲੈ ਕੁਸੈ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵਿਵੇਚਨਾ ਕਰਦੇ ਨ ਤਾਂ ਤਾਂ ਤਾਂ ਨੋਂਗੀ 'ਵਿਵੇਚਨਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ' ਆਖੇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸਲੈ ਕੁਸੈ ਗੀ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਿਆਨ ਬਨਾਯਾ ਗੇਦਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ ਖੋਆਂਦੇ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬੱਧੇ ਚ ਅਕਸਰ ਗਾਗਰ ਚ ਸਾਗਰ ਭਰਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸ਼੍ਰੂਤ ਪਰਿਚੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ੍ਰੂਖਮਤਾ ਬਕਖੀ ਮਤੀ ਤਬਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(iv) ਭਾਵਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ – ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੱਧੇ ਚ ਰਾਗ ਤਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤ ਰੌਹਣੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਗੀ ਲੇਖਕ ਅਪਨੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀ ਪੁਟ ਦੇਇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਤਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤ ਹੋਨੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੱਧ ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਗਦ਼ਮਧੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨੇਡੇ ਬੜਾਂਦੇ ਨ। ਏਹ ਨਿਬੱਧ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧੋਂ ਦੇ ਤੁਲਨਾਏਂ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਜਿਥੋਂ—ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਬੁਝਿ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਤਥੈ ਇੰਦੇ ਚ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸੈ ਦੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਲੇਖਕ ਅਪਨੀ ਭਾਵਨਾਏਂ ਗੀ ਦੱਸਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਪਾਰ, ਕ੍ਰੋਧ, ਕਰੁਣਾ ਆਦਿ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮਾਨਸਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਦੇ ਚ ਮਨੋਵਿਜਾਨਕ ਤਤਵ ਦੀ ਸ਼ੁਤਾ ਹੋਂਦੀ ਹੈ।

(v) ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧ – ਇਸ ਕੋਟਿ ਦੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਸਾਹਿਤਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਪਹੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰੁਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਚੰਚਾ ਕੀਤੀ ਗੇਦੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਵਿਧਾਏਂ ਤੇ ਤੱਦੇ ਲੇਖਕੇਂ ਦੇ ਗੁਣੋਂ—ਦੋਸ਼ੋਂ ਗੀ ਗੋਹਾਡੇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਬੱਧੀ ਦੀ ਏਹ ਸ਼ਾਖ ਪਾਠਕ ਦੇ ਜਾਨ ਚ ਬਾਦਧਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਸਾਹਿਤ ਕਨੈ ਜੋਡੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਅਪਨੇ ਸੀਮਿਤ ਅਧਿਧਨ ਕਨੈ ਕ੃ਤਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਉਸਦੇ ਲੇਖਕ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਦੇ ਅਧਿਧਨ ਕਨੈ ਪਾਠਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਬੀ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਸਰਬਧੀ ਲੇਖ ਇਸੈ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਚ ਆਂਦੇ ਨ।

2. ਵਰਣ—ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਨਿਬੱਧ – ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੁ ਦੇ ਨਿਰਵਾਹ ਆਸਤੈ ਨਿਬੱਧਕਾਰ ਕਦੋਂ ਮਤੀ ਗਲੈ ਗੀ ਥੋਡੋਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਬੁਹਾਸ਼ਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੋਂ ਥੋਡੀ ਗਲੈ ਗੀ ਮਤੇ ਵਿਸ਼ਾਤਾ ਕਨੈ ਸਮਝਾਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੋਂ ਉਸਦੇ ਭਾਵੋਂ ਚ ਉਤੋਜਨਾ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਦੋਂ ਰਖਾਨਗੀ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਦਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਨਿਬੱਧਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਪਰ ਨਿਰਮਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀ ਤਤਵ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਬੀ ਨਿਬੱਧ ਦਿਯਾਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸ਼ੈਲਿਯਾਂ ਗਨਾਇਆਂ ਗੇਦਿਆਂ ਨ, ਤੰਦੇ ਨਾਂਡ ਨ—

(i) ਸਮਾਸ ਸ਼ੈਲੀ

(ii) ਵਾਸ ਸ਼ੈਲੀ

(iii) ਧਾਰਾ ਸ਼ੈਲੀ

(iv) ਤਰੰਗ ਸ਼ੈਲੀ ਜਾਂ ਵਿਕ਷ੇਪ ਸ਼ੈਲੀ

(i) समास शैली – समास शैली दे निबंधं च संक्षिप्तीकरण दी प्रवृति प्रमुख होंदी ऐ। निबंधकार अपने भावें-बचारें गी विस्तार नई देहयै गागर च सागर समेटने दे जतन करदा ऐ। उसदी इयै प्रवृति समास शैली खोआंदी ऐ। विचारात्मक किस्मै दे निबंधं च लेखक समास शैली दी बरतून करियै अपने विचारें दी गम्भीरता ते गूढ़ तजरबे दा परिचे दिंदा ऐ।

(ii) व्यास-शैली – व्यास शैली समास शैली दे उल्ट ऐ। जित्थै समास शैली च थोड़े च मती गल्ल आक्खने दी प्रवृति बांदै होंदी ऐ उथ्यै व्यास-शैली च विस्तार दी प्रवृति बांदै होंदी ऐ। वर्णनात्मक ते विवरणात्मक कोटि दे निबंधं च व्यास-शैली दे खास दर्शन मिलदे न।

(iii) धारा-शैली – धारा-शैली दे निबंधं च निबंधकार अपने भावें दी धारा गी सम गति कन्नै अभिव्यक्ति दिंदा ऐ। समूलचे निबंध च इक गै चाल्ली दे भावें दा प्रवाह मिलदा ऐ। कुतै बी लेखक दे भाव अपनी सीमा दा उल्लंघन करियै धारा प्रवाह च वाधा पांदे नई लभदे। गम्भीर ते गूढ़ विशें पर लिखे गेदे निबंधं च इस चाल्ली दी शैली दी बरतून कीती जंदी ऐ।

(iv) तरंग जां विक्षेप शैली – तरंग दा अर्थ ऐ लैहर। जियां समुद्रै चा लैहरां उठदियां न ते पही कंडे कन्नै टकराइयै परतियै बेही जंदियां न उस्सै चाल्ली लेखक दे भाव-विचार लैहरें आंगू भावाकुल होइयै जिसलै प्रवाहित होंदे न तां उस किस्मै दे निबंधं गी विक्षेप जां तरंग-शैली दी संज्ञा दिती जंदी ऐ। इस किस्मै दे निबंधं च लेखक अपने विचारें गी अभिव्यक्ति दिंदा कदैं मता भावुक होई जंदा ऐ ते कदैं उसदे मनै दे भावें दियां लैहरां विक्षिप्त होइयै किश चिरै आस्तै पाठके गी झांकोरियै रक्खी दिंदियां न। भावात्मक किस्मै दे निबंधं च इस शैली दी खास बरतून कीती गेदी होंदी ऐ।

3. रूप-रचना दे अधार पर निबंध दे भेद – रूप-रचना दे अधार पर निबंध साहित्य दे अंतर्गत नेकां विशे आई जंदे न। इन्नै विशें च ज्ञान, विज्ञान, साहित्य, मनोविज्ञान, धर्म, दर्शन, संस्कृति, इतिहास, समाज, राजनीति, चराचर प्रकृति, संस्मरण, यात्रा बगैरा दे वर्णन आई जंदे न। आक्खने दा भाव एह ऐ जे जित्थै तगर मनुक्खै दी नजर ते सूझ जाई सकदी ऐ ओह सब विशे बनी सकदे न। इस द्रिश्टी कन्नै डोगरी निबंधं दे भेद इस चाल्ली गनाए जाई सकदे न-

(i) धर्म, दर्शन ते संस्कृति सरबंधी निबंध	(ii) मनोविज्ञानक निबंध
(iii) व्यंगात्मक निबंध	(iv) साहित्यक निबंध
(v) यात्रा लेख	(vi) संस्मरणात्मक निबंध
(vii) रेखाचित्र	(viii) विविध निबंध

(i) धर्म, दर्शन ते संस्कृति सरबंधी निबंध :- इस किस्मै दे निबंधं च मनुक्खी-संस्कृति ते सम्यता दी अकासी करने आह्ले, गूढ़ रहस्ये उपरा पर्दा गोहाडने आह्ले, चिंतन ते तथ्य भरोचे विशे दा वर्णन कीता गेदा होंदा ऐ। इयै नेह निबंधं गी विवेकशील ते बुद्धिजीवि वर्ग गै समझी सकदा ऐ। इस चाल्ली दे निबंधं च तर्कशील विवेचन प्रस्तुत कीता जंदा ऐ। कुतै नमें तथ्य दे नर्वाह आस्तै विश्लेशन जां स्पष्टीकरण दी पद्धति गी अपनाया जंदा ऐ। इन्नै निबंधं दा वर्ण्य विशे विचारात्मक ते शैली समासात्मक होंदी ऐ।

(ii) मनोविज्ञानक निबंध :- इस किस्मे दे निबंधें च मनुकथी मनोविकारें ते माहू मनै दियें बुनियादी तृष्णाएं ते लालसाएं दी अक्कासी कीती गेदी होंदी ऐ। लेखक पाठकें गी मनोविकारें कनै परिचित करोआइयै उंदा मार्ग प्रशस्त करदा ऐ ते मनोविज्ञान दी अनबुझ बुझारत गी अपने तरीके कनै सुलझाने दे जतन करदा ऐ।

(iii) व्यंगात्मक निबंध – व्यंगात्मक निबंध साहित्य दी इक ऐसी विधा ऐ जिस च निबंधकार बड़े हल्के-फुल्के अंदाज च बड़ी मार्क दी ते वज़नदार गल्लै गी सैहज अभिव्यक्ति दिंदा ऐ। व्यंगकार दे अन्दाज-ए-व्यां च शैली दा त्रिक्खापन ते विचारें दी गूढ़ता झलकदी ऐ। लेखक आसेआ गलाई गेदी गल्लै दा सतही अर्थ बशक्क किश होर होऐ पर बिचला अर्थ बड़ा गैहरा होंदा ऐ। व्यंग राहें निबंधकार थोड़े शब्दें च मता किश गलाई लैंदा ऐ। इस किस्मे दे निबंधें च इक ते अर्थ विस्तार दी प्रवृत्ति गी बल मिलदा ऐ ते दूआ नकारात्मक ते बरोधी विचार धाराएं दा खंडन कीता जंदा ऐ।

(iv) साहित्यक निबंध – साहित्यक निबंधें च विचारें दा निवाह करदे होई लेखक अपने व्यक्तिगत भावें गी इक विशेष दिशा च गति दिंदा ऐ। एह विचार उसदे दमाकै दे सुक्के चिंतन पर अधारत नई होंदे बल्के लेखक अपनी व्यक्तिगत अनुभूतियें गी हिरदे दी रागात्मक प्रवृत्तियें दी चासनी च गलेफियै पाठकें सामनै हल्के-फुल्के अंदाज च इस चाल्ली प्रस्तुत करदा ऐ जे ओह पाठकें दे हिरदे दी तार गी ल्हाइयै रख्खी दिंदा ऐ। इस किस्मे दे निबंध सिद्धांतिक पक्ख पर रोशनी पादे होई साहित्यक विशें दी खोज ते परख-पड़ताल दा नतीजा होंदे न।

(v) यात्रा लेख – इस किस्मे दे निबंधें च निबंधकार अपनी यात्राएं दा विवरण प्रस्तुत करदा ऐ। इस किस्मे दे निबंधें च लेखकें दे व्यक्तिगत बिचारें दी अभिव्यक्ति होने मूजब विविधता लभदी ऐ।

(vi) संस्मरणात्मक निबंध – संस्मरणात्मक निबंधें च लेखक वर्णन योग घटना, व्यवहार ते परिवेश गी आकर्षक ढंगे कनै चित्रित करियै, उन्नेंगी प्रभावी रूपै च पाठकें सामनै प्रस्तुत करदा ऐ। इस किस्मे दे निबंधें च इक घटना दे बाद दूर्घटना दा क्रमबद्ध विवरण होंदा ऐ। सूक्ष्म कल्पना ते अनुभूति इन्ने निबंधें दी खूबी होंदी ऐ।

(vii) रेखाचित्र – रेखाचित्र निबंध साहित्य दी ओह विधा ऐ जिस च रेखाचित्रकार चित्रकार आहला लेखा थोड़ी जनेही रेखाएं राहें कुसै व्यक्ति जां घटना दा सजीव चित्र बनाई दिंदा ऐ। असल च ओह चित्रकार आहला लेखा अपने शब्दे दे ब्रश गी बड़े ध्यान ते कला-कुशलता कनै चलांदा ऐ तां जे ओहदा रेखाचित्र प्रभावशाली बनी सकै। इक-इक शब्द दे प्रयोग राहें निबंधकला दी निबंधकाल दा सारा दारोमदार निर्भर करदा ऐ। इस किस्मे दे निबंधें राहें लेखक व्यक्ति, वस्तु जां स्थान दे बाहरी रूपै दा चित्रण करियै उसदी अंदरूनी खूबियें गी पकड़ने दा प्रयास करदा ऐ।

(viii) विविध निबंध – जियां के पैहले बी गलाया गेदा ऐ जे निबंध दे अनगिनत विशे होई सकदे न ते जिनें विशें गी कुसै बी कारण कुसै बी वर्ग दे तैहत नई रखेआ जाई सकदा होऐ उंदे विश्लेशन ते अध्ययन गी विविध कोटि दे निबंधें दे तैहत रखिखयै अध्ययन दा विशे बनाया जाई सकदा ऐ। केई निबंधकारें डोगरी च इस चाल्ली दे निबंधें दी रचना कीती दी ऐ जिनें रले-मिले वर्ग दे अंतर्गत गै रखेआ जाई सकदा ऐ।

संक्षेप च गलाया जाई सकदा ऐ जे निबंधे दे भेदें-प्रकारें दी कोई सीमा निश्चत नैर्ह कीती जाई सकदी ऐ। निबंध दे भेद वर्ण विशे, वर्णन शैली ते विशे वस्तु दे इलावा निबंधकार दे निजि जीवन ते द्रिश्टीकोण ते अभिव्यक्ति गी अधार बनाइयै बी बनाए जाई सकदे न। जियां क पैहले बी गलाया गेआ ऐ जे निबंध दे अनगिनत विशे होई सकदे न उस्सै चाल्ली निबंधे दा वर्गीकरण बी केई तरीके कनै कीता जाई सकदा ऐ। उपरोक्त विवेचन दे इलावा विशे वस्तु दे अधार पर ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, आत्मकथात्मक, व्याख्यात्मक, समाजिक, राजनीतिक आदि बी निबंध दे भेद मिलदे न।

4.2.1.4 अभ्यास आस्तै सुआल

क) बड्डे जबाब आहले सुआल :

1. 'निबंध' दियां परिभाशां देइयै निबंध दे भेदे पर तफसीली लेख लिखो।
2. 'निबंध' गी गद्य दी कसौटी मन्नेआ जंदा ऐ। निबंध दियें परिभाशाएं दे अधार पर सिद्ध करो।
3. निबंध दे भेदें-प्रकारें बाऱै तफसीली लेख लिखो।

ख) लौहके जबाब आहले सुआल :

- 1) निबंध दी युक्ति-युक्त परिभाशां देओ।
- 2) निबंध दे तत्वे बाऱै संक्षेप च लिखो।
- 3) निबंध दे भेदें पर नोट लिखो।

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - V
LESSON NO. 15**

5.1.0 उद्देश्य

1. इस युनिट दे पैहले पाठ दे अंतर्गत अर्थात् पाठ 15 च डोगरी निबंध दी सन् 1990 तगर दी विकास यात्रा पर चर्चा कीती गेदी ऐ।
2. पाठ 16 दे अंतर्गत सन् 1991 थमां लेइयै 2011 तगर दे प्रकाशत निबंध संग्रैहें दे बाई च समग्री कठेरी गेदी ऐ।
3. इ'नैं दौनें पाठें दा मुक्ख उद्देश्य डोगरी निबंधें दी विकास यात्रा गी लेइयै विद्यार्थियें दा मार्ग प्रशस्त करना ऐ।

5.1.1 पाठ पंदरा ते सोलां दे अंतर्गत डोगरी निबंध साहित्य दी विकास यात्रा बाई जानकारी प्रस्तुत करने दा प्रयास कीता गेदा ऐ।

5.1.2.1 पाठ-प्रक्रिया

1. सन् 1990 तगर दी डोगरी निबंध दी विकास यात्रा
2. सन् 1990 दे बाद दी डोगरी निबंध दी विकास यात्रा
3. अभ्यास आस्तै सुआल

5.1.2.1 प्रश्न-सन् 1990 तगर दे डोगरी निबंध साहित्य पर तफसीली लेख लिखो।

उत्तर-डोगरी दा पैहला निबंध कदूं लखोआ ते कुसने लिखेआ ? इस बाई गलाना असंभव ते नई पर मुश्कल जरूर ऐ, ब एह गल्ल सोलां आने सच्च ऐ जे डोगरी साहित्य दी पैहली प्रकाशत पुस्तक 'त्रिवेणी' ऐ। इस पुस्तक दे प्रकाशत होने कशा पैहले बी साईंस कालेज दी सलाना पत्रिका 'तवी', डोगरी संस्था दी पत्रिका 'नमी चेतना' ते रियास्ती कल्वरल अकैडमी दी पत्रिका 'शीरजा डोगरी' ते साढ़ा साहित्य च बी बेल्ले-बेल्ले सिर इक्के-दुक्के निबंध छपदे गै राँहदे हे। इं'दे इलावा रेडियो कश्मीर जम्मू आस्तै बी निबंध लिखे जंदे रह्न। पर इथै इक्के-दुक्के निबंधें अर्थात् पत्र-पत्रिकाएं च छपने आहले निबंधे दी चर्चा नई करियै पुस्तक रूप

ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸਂਗੈਂਹੋਂ ਚ ਸਂਕਲਤ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਗੈ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਤੇ ਵਿਵਰਣ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਹਾ। ਸਨ् 1990 ਤਾਂਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦਾ ਪਾਰਿਚੇ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਐ—

1. ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ	—	1961
2. ਦੁਗਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ	—	1967
3. ਡੋਗਰੀ ਲੇਖ ਮਾਲਾ	—	1967
4. ਸਪਤਕ	—	1968
5. ਸ਼ਾਡਾਂ	—	1968
6. ਕਾਂਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਾਂ	—	1968
7. ਨਮੋਂ ਨਿਬੰਧ	—	1972
8. ਨਿਕਿਯਾਂ—ਨਿਕਿਯਾਂ ਗਲਾਂ	—	1973
9. ਚੁਭਾਂ ਤੇ ਹਾਸ਼ੇ	—	1973
10. ਬੂਰੇ ਦੇ ਲਡ੍ਹੂ	—	1974
11. ਤੀਲੋਂ ਦੇ ਘਾਟ	—	1978
12. ਤੁਸ਼ਾ	—	1978
13. ਦਿਨ—ਦਿਨ ਜੋਤ ਸੋਆਈ	—	1980
14. ਡੋਗਰੀ ਲੇਖ ਸਂਗੈਂਹ	—	1984
15. ਨਿਬੰਧ ਸੁਥਮਾ	—	1984
16. ਗੂੰਡੇ—ਧੁੰਧਲੇ ਚੇਹਰੇ	—	1989
17. ਅਕਖਰ—ਅਕਖਰ ਚਾਨਨੀ	—	1989
18. ਗੁੰਗੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਜਿੰਦਗੀਨਾਮਾ	—	1989

ਇਨੋਂ ਨਿਬੰਧ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ ਪਰ ਸਕਿਤ ਟਿੱਧਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਐ—

1. **ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ** — 'ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ' ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਪੈਹਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਪੁਸ਼ਟਕ ਐ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬਾਂਚਾ 1961 ਐ। ਇਸਦੇ ਲੇਖਕ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮ ਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਕਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰ ਨ। ਲੇਖਕਾਂ ਇਸ ਪੁਸ਼ਟਕ ਗੀ ਤ੍ਰਾਂਜ਼ ਭਾਗੋ—ਭਾਸਾ, ਸੰਸਕ੃ਤ ਤੇ ਸਾਹਿਤਿਆ—ਚ ਬੰਡੇ ਦਾ ਐ। 'ਭਾਸਾ' ਭਾਗ ਚ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸਾ ਤੇ ਵਾਕਰਣ ਸਰਬਧੀ ਛੇ ਲੇਖ ਨ। 'ਸਾਹਿਤਿਆ' ਭਾਗ ਚ ਰਕਿਖਿਆਂ ਗੇਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ ਲੋਕਵਾਰਤਾ, ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਤੇ ਸੰਸਾਰਣ ਦੇ ਨੇੜੇ—2 ਬਿੱਲੋਂਦਿਆਂ ਨ।

2. **ਦੁਗਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ** — ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਏਹ ਸਂਗੈਂਹ ਸਨ् 1967 ਈ. ਚ ਛਪੇਆ ਹਾ। ਇਸ ਪਰ ਉਨੋਂਗੀ ਰਿਧਾਸਤੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਦਾ ਐ। ਇਸ ਸਂਗੈਂਹ ਚ ਕੁਲ ਨੌ ਰਚਨਾ

ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ 'ਡੋਗਰੀ ਕਹਾਨਿਧੇ ਦੇ ਨਾਰੀ ਪਾਤ੍ਰ' ਇਕ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖ ਏ ਤੇ 'ਡੁਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ', 'ਜਨ ਜੀਵਨ ਤੇ ਬਰਖਾ' ਅਨੁਸਥਾਨਾਤਮਕ ਲੇਖਨ। ਮੇਰੀ ਡਾਯਰੀ ਦੇ ਕਿਸ਼ ਪਤਾਰੇ, 'ਫਾਡੀ ਧਾਤਾ', 'ਗਰਸਾਲ ਕੋਠੀ', 'ਜਸ਼੍ਮੂ ਦਾ ਪੁਰਾਨਾ ਰੰਗਮੰਚ' ਤੇ 'ਜਸ਼੍ਮੂ' ਦਾ ਪੁਰਾਨਾ ਜਨਜੀਵਨ ਸਾਂਸਾਰਣਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਨ। 'ਚੰਦ੍ਰ ਭਾਗ ਦੀ ਆਤਮ ਕਥਾ' ਇਕ ਐਸਾ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਜੇਹੜਾ ਆਪਸੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਦਾ ਸਨੇਹਾ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਰਾਹੋਂ ਡੁਗਰ ਦੇ ਫਾਡੀ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਰੈਹਤ-ਬੈਹਤ ਤੇ ਉੱਦੇ ਰਸ੍ਮੇ-ਰਵਾਜ਼ੋਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਏ। ਜੇਹੜੇ ਦਰੇਆਂ ਚਨਹਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਚ ਆਂਦੇ ਨ।

3. ਡੋਗਰੀ ਲੇਖ ਮਾਲਾ – ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਸਕਲਨ ਤੇ ਸੰਪਾਦਨ ਡੋਗਰੀ ਸਥਾਨ ਪਾਸ੍ਸੇਆ ਸਨ 1967 ਈ. ਚ ਕਰੋਆਧਾ ਗੇਆ ਹਾ। ਇਸ ਸਕਲਨ ਚ ਦਸ ਗਈ ਰਚਨਾਂ ਸਕਲਤ ਕੀਤਿਆਂ ਗੇਦਿਆਂ ਨ ਜਿੰਦੇ ਚ ਤੈ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧ ਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਤ ਸਾਹਿਤਿ ਸਰਬਾਂਧੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖ ਜਾਂ ਖੋਜਪੂਰ੍ਣ ਲੇਖ ਨ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ ਪ੍ਰੋ. ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਹੁੰਦਾ 'ਓ ਇਕ ਸਫਰ' ਵਰਣਨਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਏਹਦੇ ਚ ਡੁਗਰ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਲੈਪੇ ਦੀ ਗੋਦਾ ਚ ਬਸ਼ੇ ਦੇ ਰਾਮਨਗਰ ਸ਼ਾ ਭਦਰਵਾਹ ਤਗਰ ਦੇ ਸਫਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੈਲ ਸਨਹਾਕੜਾ ਟ੍ਰਿਸ਼ਸ਼ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਦੂਆ ਨਿਬੰਧ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਖਯੂਰਿਆ ਹੁੰਦਾ 'ਇਕ ਸਫਰ ਸੁਹਾਨਾ' ਨਿਬੰਧ ਏ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਤ੍ਰਿਧਾ ਨਿਬੰਧ ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦਾ ਇਕ ਹਾਸ਼ਿ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ 'ਕਸ਼ਮਾ ਕਰਨਾ ਬਨਨਵਾਦ' ਏ। ਇਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਜੀਵਨ ਚ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਸਰਬਾਂਧੀ ਇਨ੍ਹੋਂ ਦਾ ਜਾਂ ਸ਼ਾਬਦੇ ਦੀ ਬਢੀ ਮਤੀ ਮਹਤਾ ਬਖਾਨੀ ਦੀ ਏ।

4. ਸਪਤਕ – ਏਹ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖਯੂਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਦੂੰਝ ਬਡ਼ਮੂਲੀ ਦੇਨ ਏ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1968 ਬਾਰੇ ਚ ਹੋਏ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਸਤ ਨਿਬੰਧ ਸਕਲਤ ਨ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਚ 'ਖਤੋਲਾ' ਬੈਹਮ ਮਨੋਕਾਮਨਾ, ਲਾਰੇ, ਛਾਧਾਚਿਤਰ ਤੇ ਏਹ ਨਜ਼ਰਾਂ ਛੇ ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨ ਸਰਬਾਂਧੀ ਨਿਬੰਧ ਨ। ਤੇ ਇਕ ਨਿਬੰਧ 'ਕੁਤੇ' ਪਸ਼ੁ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਇਸ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ 'ਖਤੋਲਾ' ਨਿਬੰਧ ਜਿਥੈ ਧਾਰਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਬੰਧ ਏ ਤੁਥੈ 'ਬੈਹਮ' ਸਮਾਸ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਏ।

5. ਸ਼ਾਢਾਂ – ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਕਿਤ ਹੁੰਦਾ ਦੂਆ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹ ਏ। ਇਸ ਚ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਿਸ਼ੋਂ ਪਰ ਸੌਲਾ ਨਿਬੰਧ ਨ ਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1968 ਬਾਰੇ ਚ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਡੁਗਰ ਸਾਂਕ੍ਰਤਿ, ਸਾਹਿਤਿ, ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਰੇਖਾ ਚਿਤ੍ਰ ਤੇ ਸਾਂਸਾਰਣਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਸਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਜੇਹੜੇ ਕਲਾਤਮਕ ਟ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਅਪਨੇ ਆਪੈ ਚ ਪੂਰ੍ਣ ਨ। ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਮਨੁਕਖੀ ਸੋਚ, ਕਦਰੋਂ-ਮੂਲਿਆਂ ਤੇ ਆਸਥਾਏਂ ਦੀ ਅਕਕਾਸੀ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਨ।

6. ਕਾਂਡਿਆਰੀ ਦੇ ਫੁਲਲ – 1968 ਬਾਰੇ ਚ ਛਪਨੇ ਆਹਲਾ ਏਹ ਤ੍ਰਿਧਾ ਸਾਂਗੈਹ ਹਾਸ਼ਿ ਵਾਂਗਾਤਮਕ 11ਏ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸਾਂਗੈਹ ਏ। ਏਹ ਸਾਂਗੈਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਗਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਨਿਬੰਧ ਸਾਂਗੈਹਿਆਂ ਚਾ ਅਪਨੀ ਕਿਸੈ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਏ ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਗੀ ਸਫਲਤਾ ਬੀ ਮਿਲੀ ਤੇ ਓਹ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਬੀ ਬਨੇ। ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਚ ਸਮਾਸ ਸ਼ੈਲੀ ਬਰਤੀ ਗੇਦੀ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸਰਬਾਂਧੀ ਚ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸ਼ੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੋਰ ਲਿਖਦੇ ਨ, "ਵਾਂਗ ਦਾ ਛਾਂਟਾ ਇਨ੍ਹੋਂ ਤ੍ਰਿਟਿਆਂ ਗੀ ਲਤਾਡਾ ਏ ਤੇ ਜੇਲੈ ਓਹ ਏਹਦੀ ਤ੍ਰਿਕਖੀ ਮਾਰਾ ਕਨੈ ਤ੍ਰਾਬਕਦਿਆਂ ਨ ਤਾਂ ਗਡ਼ਾਕਾ ਮਾਰੇ ਬਿਜਨ ਨੇਈ ਰੈਹਨ ਹੋਂਦਾ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਬੇਥਵਿਧੀਆਂ ਗਲਿਆਂ ਦਾ ਇਥੈ ਲਾਜ ਏ ਜੇ ਹਰ ਦਵਾ ਬਿਨਦ ਕੌਡੀ ਤੇ ਹੋਂਦੀ ਗੈ, ਇਸ ਕਹਿਏ ਏਹ ਗਡ਼ਾਕਾ ਸਾਡੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੇਈ ਸਗੁਆਂ ਸਾਡੀ ਹਮਦਰੀ ਤੇ ਖੜੈ ਖਾਹੀ ਦਾ ਸਥੂਤ ਏ।"

7. ਨਮੋਂ ਨਿਬੰਧ – 'ਨਮੋਂ ਨਿਬੰਧ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਸਕਲਨ ਤੇ ਸੰਪਾਦਨ ਪ੍ਰੋ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਹੋਰੋਂ 1972 ਬਾਰੇ ਚ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸਦਾ ਅਧਿਧਨ ਕਰਨੇ ਪੱਕੇ ਏਹ ਬੜੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਖਾਲਸ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ ਨੇਈ ਹੋਇਥੈ ਲੇਖ

ਤੇ ਨਿਬੰਧੇ ਦਾ ਸ਼ੱਗੈਹ ਏ। ਇਸ ਚ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼੍ਰੀ ਹੁੰਦਾ ਲਿਖੇ ਦਾ ਨਿਬੰਧ 'ਚਲ ਮਨਾ ਦੇਆ ਮੌਜਿਆ' ਸੰਸਾਰਣਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਇਸ ਚ ਧੌਥਲੀ ਸ਼ਾ ਲੇਝੈ ਨਗਰੋਟੇ ਤਗਰ ਦੇ ਸਫਰ ਕਨੈ ਸਰਬਂਧਤ ਕਿਥ ਚੇਤੋਂ ਤੇ ਖਤੋਲੋਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਵਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪਦਮਾ ਸਚਦੇਵ ਹੋਰੋ 'ਚੇਤੋਂ' ਨਿਬੰਧ ਚ ਅਪਨੀ ਮਾਂਦਗੀ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਚਿਤ੍ਰਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। 'ਜੁਲੇ' ਸ਼੍ਰੀ ਨਾਰਾਯਣ ਮਿਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਨਿਬੰਧ ਲਦਾਖੀ ਸ਼ਬਦ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। 'ਜੁਲੇ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਏ—ਨਮਸ਼ਟੇ। ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਰਾਹੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਦਾਖਿਯਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਇਕ ਸੁਨਦਰ ਦਕਖ਼ ਪ੍ਰਸ਼ਤੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

8. ਨਿਕਿਕਾਂ—ਨਿਕਿਕਾਂ ਗਲਲਾਂ — ਇਹ ਪ੍ਰੋ. ਲਕਸੀ ਨਾਰਾਯਣ ਹੁੰਦਾ ਦੂਆ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੈਹ ਏ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1973 ਬਰੇ ਚ ਹੋਆ। ਇਥੀ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਿਗਾਤਮਕ 11 ਏਂ ਨਿਬੰਧੇ ਦਾ ਸ਼ੱਗੈਹ ਏ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਵਿੰਗ ਦੀ ਲਪੇਟ ਚ ਸਮਾਜ ਪਰ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਾਂਦੇ ਨ। ਸੁਹਾਵਰੇ, ਖੋਅਨੇ ਤੇ ਅਲਕਾਂਦਰੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਲਾ—ਪਕਖ ਚ ਨਿਖਾਰ ਆਹਨਦਾ ਏ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਿਬੰਧ ਨ — ਹਾਸੇ ਤੇ ਅਤਥਰੂ, ਖੁੜ੍ਹ ਹੋਰੀ ਗੇਈ, ਅਕਿਖਿਆਂ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਤੇ ਮਜਮੇਵਾਜ। ਜਿਂਦੇ ਚ ਵਿੰਗ ਦਾ ਸੁਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਗਤਿਯਾਂ ਪਰ ਟਨਕੋਰ ਕਰਾਂਦਾ ਸਮਾਜ ਗੀ ਚੇਤਨਾ ਦਿੰਦਾ ਏ।

9. ਚੁਭਾ ਤੇ ਹਾਸੇ — ਰਿਯਾਸ਼ੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ ਛਾਪੇਆ ਗੇਦਾ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਿਗਾਤਮਕ ਸ਼ੱਗੈਹ ਏ। ਇਸ ਚ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਿਗਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕਵਾਨਿਧੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਏਂ, ਏਕਾਂਕੀ ਤੇ ਨਿਬੰਧੇ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਲੋਕਕਥਾਂ, ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਚੁਟਕਲੋਂ, ਦਾ ਸਮਾਵਿਸ਼ ਬੀ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਸਕਲਤ ਵਿਗਾਤਮਕ ਪੜ੍ਹਾ ਨਿਬੰਧ ਨ। ਤੱਦੇ ਨਾਂ ਨ—ਘਰਮਾਈ ਫਿਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੀਡਰੋਂ ਉਪਰਾ, ਸਚਵ ਪੁਛਿਆਂ ਤਾਂ ਅਤੇ ਅਜ਼ਜ ਸੋਹਾਗਨ ਹੋਇਆਂ, ਜਨਾਨੀ ਅਜੋਂ ਗੁਲਾਮ ਏ, ਕਵਤਾ ਇਕ ਮਸੀਵਤ ਤੇ ਛੱਡੇ ਦਾ ਕੋਠਾ।

10. ਬੂਰੇ ਦੇ ਲਡ੍ਹੂ — ਇਹ ਲੱਗੇ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ੍ਰ ਹੁੰਦਾ 12 ਏਂ ਨਿਬੰਧੇ ਦਾ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਿਗਾਤਮਕ ਸ਼ੱਗੈਹ ਏ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਡੋਗਰੀ ਸੰਸਥਾ ਪਾਸੇਆ 1974 ਬਰੇ ਚ ਕਰੋਆਧਾ ਗੇਆ ਹਾ। ਇਹ ਸ਼ੱਗੈਹ ਤੱਦਾ ਮੌਲਕ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧੇ ਦਾ ਮਜਮੂਆ ਨੇਈ ਹੋਇਆ ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਬੰਧੇ ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਏ। ਇਸ ਗਲਲੇ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਤੱਦੇ ਦੂਰ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੈਹ 'ਤੀਲਲੇ ਦੇ ਘਾਟ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਚ ਹੋਰੀ ਦੀ ਏ। ਓਹ ਭੂਮਿਕਾ ਚ ਲਿਖਦੇ ਨ—ਤੈ ਚਾਰ ਬਰੇ ਪੈਹਲੇ ਮੇਰੇ ਕਿਥ ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਬੰਧੇ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰ 'ਬੂਰੇ ਦੇ ਲਡ੍ਹੂ' ਨਾਂ ਕਨੈ ਡੋਗਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਆ ਹਾ। ਮਿਗੀ ਇਹ ਆਕਖਨੇ ਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਸੂਸ ਹੋਆ ਕਰਦੀ ਏ ਜੇ ਮੌਲਕ ਰਚਨਾ ਨੇਈ ਹੋਂਦੇ ਹੋਰੀ ਬੀ ਡੋਗਰੀ ਪ੍ਰੇਮਿਧਾਂ ਏਹਦਾ ਉਚਿਤ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਹਾ। ਤਦੁੰ ਮੇਰੇ ਮਨੈ ਚ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਡੋਗਰੀ ਤਾਈ ਸਾਹਿਤਿ—ਸੇਵਾ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਕਿਥ ਪਤਰ—ਪੁ਷ਟ ਨਜ਼ਰ ਕਰਨੇ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਉਤਾਰੋਤਰ ਬਧਦੀ ਰੇਹੀ।

ਉਸੈ ਅਮਿਲਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ 'ਤੀਲੋਂ ਦੇ ਘਾਟ' ਬਨਿਯੈ ਫੁਫੇਅਾ। ਇਸ ਸਰਬਂਧੈ ਚ ਓਹ ਲਿਖਦੇ ਨ, "ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਏ ਜੇ ਅਜ਼ਜ ਮੇਰੀ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੀ ਅਮਿਲਾਸ਼ਾ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਨਰੋਲ ਹਾਸ਼ਿਆਂ—ਵਿੰਗ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੈਹ 'ਤੀਲਲੋਂ ਦੇ ਘਾਟ' ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਆ ਕਰਦੀ ਏ।

11. ਤੀਲਲੋਂ ਦੇ ਘਾਟ — ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1978 ਬਰੇ ਚ ਹੋਆ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਕੁਲ 14 ਨਿਬੰਧ ਨ। ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਨਿਬੰਧੇ ਚ ਜਿਧਾਂ 'ਬਰਸਗਂਢ' ਮਨਾਨੇ ਪਰੈਨਤ, ਸ਼ਕਕੀ ਕੀ ਗੁਆਂਢੀ ਥਮਾਂ, ਪੇਰਸ਼ਾਨ ਆਂ ਸਾਹਿਬ ਦਿਧੈਂ ਘੁਰਕਿਧਾਂ ਕੋਲਾ, ਮਹਾਮੂਰਖ—ਸਮੇਲਨ ਆਦਿ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੀ ਵਿੰਗ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਨਾਇਆ ਸਮਾਜ ਗੀ ਬੜਾਲਨੇ ਦਾ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਅਰਥਾਤ ਖੋਖਲੇ ਸਮਾਜ ਪਰ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਾਈ ਦੀ ਏ। ਹਰ ਇਕ ਨਿਬੰਧ ਅਪਨੇ ਆਪ ਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਸਿਕਖ—ਮਤ ਦੇਨੇ ਆਹਲਾ ਏ।

12. ਤੁਮਾਂ – ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹਾਸ਼ਿ–ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧੋਂ ਦਾ ਸਂਗੈਹ ਏ। ਇਸ ਸਂਗੈਹ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਰੋਂ 1978 ਬਰੇ ਚ ਕਰੋਆਯਾ ਹਾ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਕਚਾਰਾਤਮਕ ਨਿਬੱਧੋਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਮਨਗਰੀ ਡੋਗਰੀ ਏ। ਜਿਸ ਚ ਸਹਿਯੋਗ ਕਿਧਾਏਂ ਲੇਈ ਮਤਾ ਥਾਹਰ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਉਦੂ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਥਮਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਲੇਇਧੈ ਅਪਨੇ ਨਿਬੱਧੋਂ ਗੀ ਪੁਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਕਨ੍ਨੋ–ਕਨ੍ਨੀ ਉਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਆਦਿ ਪਰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁੰਦੇ ਪੂਰ੍ਣ ਅਧਿਕਾਰ, ਗੈਹਨ ਅਧਿਧਿਕ ਤੇ ਪਾਰਿਪਕਵਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਸਂਗੈਹ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਿਬੱਧ ਨ–ਬਰੇ ਦਾ ਧਿਆਡਾ, ਔਨਾ ਤ੍ਰਾਕਿਧਾ ਤੇ ਬੌਹਨਾ ਮੜਾਈ, ਮੁਢਲ, ਘਰ–ਘਰ ਮੈਜਰ ਮੰਡੇ ਦਾ ਮੇਰਾ ਬਸੀਧਤ ਨਾਮਾ, ਰਿਵ੍ਯੂਅਰ ਦਾ ਰਿਮਾਰਕਸ ਆਦਿ।

13. ਦਿਨ–ਦਿਨ ਜੋਤ ਸੋਆਈ – ਰਿਧਾਸ਼ਤੀ ਕਲਵਰਲ ਅਕੈਡਮੀ ਪਾਸੇਆ ਲੱਗ ਗੋਖਾਮੀ ਹੁੰਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਚ ਛਾਪੇਆ ਗੇਦਾ ਨਿਬੱਧ ਸਂਗੈਹ ਏ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1980 ਬਰੇ ਚ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਸੰਕਲਤ ਬਕਖ–ਬਕਖ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ 31 ਨਿਬੱਧੋਂ ਗੀ ਛੋਂ ਡੋਆਰਿਧੋਂ ਚ ਬੰਡੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਸਂਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਪੈਹਲੀ 'ਡੋਆਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ' ਏ। ਇਸਦੇ ਅਨੰਤ ਸੰਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਪੜ੍ਹਾ ਨਿਬੱਧ ਰਕਖੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਦੂਰ ਭਾਗ 'ਨੰਮ ਮਨੈ ਦਾ' ਚ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨਾਤਮਕ ਪੜ੍ਹਾ ਨਿਬੱਧ ਰਕਖੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਤ੍ਰਿਏ ਭਾਗ 'ਚੇਤੋਂ ਦੀ ਬਾਰਾਂਦਰੀ' ਚ ਸੰਸਾਰਣਾਤਮਕ ਪੜ੍ਹਾ ਨਿਬੱਧ ਨ। ਚੌਥੇ ਭਾਗ 'ਪੈਰੋਂ ਦੀ ਗਰਦਿਵਾਂ' ਚ ਜਾਤਰਾ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਛੇ ਨਿਬੱਧ ਨ ਤੇ ਛੇਮੀ ਡੋਆਰੀ 'ਲੀਕਰਾਂ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ' ਦੇ ਤੈਹਤ ਪੜ੍ਹਾ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਰਕਖੇ ਗੇਦੇ ਨ।

14. ਡੋਗਰੀ ਲੇਖ ਸੰਗੈਹ :- 'ਡੋਗਰੀ ਲੇਖ ਸੰਗੈਹ' ਖਾਲਸ ਨਿਬੱਧੋਂ ਦਾ ਸਂਗੈਹ ਏ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਡੋਗਰੀ ਸੰਸਥਾ ਪਾਸੇਆ 1984 ਈਂਠੀ ਚ ਕੀਤਾ ਗੇਆ ਹਾ। ਇਸਦੇ ਸਮਾਦਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੀਲਾਮੰਡਰ ਦੇਵ ਸਹਿ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੀਪ ਹੈ। ਇਸ ਚ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਨੇ–ਪਰਮਨੇ ਦੇ ਲਖਾਰਿਧੋਂ ਦੇ ਨਿਬੱਧ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਸਂਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ 'ਭੋਖਡਾ ਨਾਂ ਕਮਾਨੇ ਦਾ', 'ਇਕ ਸਮਾਲ', 'ਕਿਥ ਪਰਾਨੇ ਚੇਤੇ,' ਤੇ 'ਮੇਰੇ ਜਨਮਭੂਮਿ ਰਾਮਨਗਰ', 'ਜਿਨਦਾ ਚੇਤਾ ਨੇਈ ਭੁਲਦਾ', 'ਮਾਸਟਰੈ ਦਾ ਗ੍ਰਾਂਡ', 'ਕਵਿ ਦਤ੍ਤੁ : ਇਕ ਛਨਦ–ਇਕ ਮਹਾਕਾਵਿ', 'ਭੁਲਕਕਡਪੁਨਾ', 'ਬੈਹਮ–ਅਨੰਨੀ ਆਸਥਾ' ਆਦਿ ਨਿਬੱਧ ਸ਼ਾਮਲ ਨ।

15. ਨਿਬੱਧ ਸੁ਷ਮਾ :- ਇਸ ਨਿਬੱਧ ਸੰਗੈਹ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਯਪਾਲ ਹੋਰ ਨ। ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਨ् 1984 ਚ ਹੋਆ। ਸਂਗੈਹ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਅਟ੍ਰੇਨਿਗ ਨਿਬੱਧੋਂ ਚ ਲੋਕ ਪੁਟ ਕਿਥ ਸਕਖਰ ਏ ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਇਨ੍ਹੋਂਗੀ ਪੂਰੀ ਚਾਲਲੀ ਲਲਿਤ ਨਿਬੱਧ ਨੇਈ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਹਰ ਇਕ ਨਿਬੱਧ ਚ ਘਟਨਾ–ਵਾਨੀ ਤੇ ਤਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਵ੃ਤਿ ਗੀ ਅਪਨਾਧਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਜੇਹੜੀ ਕਿਥ ਅਕਖਰਦੀ ਏ। ਅਸਲ ਚ ਨਿਬੱਧ ਤੇ ਓਹ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਲੇਖਕ ਗਲਲ ਕਰਦਾ ਜਾ ਤੇ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੋਤਾ ਆਪੂਰ੍ਵ ਤਸਦੀ ਰਸ਼ਾ ਬੁਜ਼ੈ। ਇਸ ਸਂਗੈਹ ਚ ਸ਼ਾਮਲ 'ਬਫਾਦਾਰੀ', 'ਬੈਹਮ', 'ਖਿਨੇਂ ਦਾ ਹਾਸ਼ਸਾ', 'ਬਾਰੇ ਦਾ ਰੋਨਾ', 'ਗਡਾਕੇ', 'ਨਾਂਡ ਰਕਖਨੇ ਦੀ ਪਰ ਪਰਾ' ਤੇ 'ਰਾਮ ਦਾ ਥਾਹਰ' ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਖੜ੍ਹ ਨਿਬੱਧ ਨ।

16. ਗੂਢੇ–ਧੁੰਧਲੇਂ ਚੇਹਰੇ :- ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਚਮਧਾ ਸਹਿ ਹੁੰਦਾ ਸਤਾਹੋਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰੋਂ ਦਾ ਸਂਗੈਹ ਸਨ् 1988 ਚ ਛਪੇਆ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਚਮਧਾ ਸਹਿ ਹੋਰੋਂ ਇਨ੍ਹੋਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰੋਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਸਤੈ ਅਲੰਕ੃ਤ ਸੁਹਾਵਰੇ, ਖੋਆਨੇਂ ਯੁਕਤ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਲਗਭਗ ਸਭਨੇਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰੋਂ ਕਨ੍ਨੀ ਤੰਦਾ ਸਰਬਂਧ ਭੈਨੋਂ–ਭਾਏਂ, ਚਾਚੇ, ਮਾਮੇ, ਬੁਆ, ਮਾਸੀ ਆਹਲਾ ਏ। ਸਂਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਸ਼ਹਾਡਿਧਾਂ ਨਾਨਿਧਾਂ–ਦਾਦਿਧਾਂ, 'ਬੁਆ ਫਚਾਂ–ਸਾਫ਼ੀ ਬੋਬੋ', 'ਬੁਆ ਸ਼ਾਹਨੀ', 'ਤਾਈ ਜੱਤੀ ਬਲਦਾਰਨੀ', 'ਮਾਸੀ ਬਕੀਲਨੀ', 'ਸੁਨਤੀ ਭੈਨ', 'ਸ਼ਵਾਤੀ ਭੈਨ' ਆਦਿ ਸਫਲ ਨਾਰੀ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਨ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਕਿਥ ਪੁਰਸ਼ ਚਰਿਤ੍ਰੋਂ ਦਾ ਬੀ ਜੀਕਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜਿੰਦੇ ਚ 'ਚਾਚੂ ਮੰਗਲ'

‘ਬਾਬਾ ਈਦਾਂ ਖਾਂ’, ‘ਚਾਚਾ ਚਰਾਗਦੀਨ’, ‘ਮਾਮਾ ਸ਼ਹਾਬਦੀਨ’, ‘ਸ਼ਹਾਡੇ ਸੈਕਟਰੀ : ਵਾਲਕਰਾਮ ਜੀ’, ‘ਸ਼ਹਾਡੇ ਗੁਆਣਡੀ ਮਾਸਟਰ ਹੋਰ’ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸਮਾਜ ਗੀ ਬੜਾਲਨੇ ਦੀ ਕੋਝਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਸਮਾਜਕ ਮਾਨ-ਮੁਲਲਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਮੁਲਲ ਪਛਾਨੇ ਦਾ ਏ।

17. ਅਕਖਰ-ਅਕਖਰ ਚਾਨਨੀ :- ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੈਹ 1989 ਚ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪਾਸੇਅਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸਦੇ ਸਮਾਦਕ ਡਾਂਡੀ ਓਮ ਗੋਸ਼ਵਾਮੀ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਯਾਮ ਲਾਲ ਸ਼ਾਰੀ ਹੋਰ ਨ। ਇਸ ਚ ਕੁਲ 23 ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਜੀ, ਅਕਖਰੋਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾ, ਭੁਲਕਕਡੁਪੁਨਾ, ਅ ਬਰ ਛੂਹਾਂਦੇ ਕੰਗਰੇ, ਇਕ ਸਫਰ ਸੁਹਾਨਾ, ਟਰਣਨਦ, ਚੇਤੇ, ਮੁਢਲੇ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਤੈ ਤੁਦੇਦੇਸ਼ਾਂ, ਕਥਾ ਕਰਨਾ ਧਨਵਾਦ, ਏਹ ਨਜ਼ਰਾ, ਜੇਕਰ ਨਾਰਦ ਹੋਰ ਜਸ਼ੂ ਆਂਦੇ, ਜਾਹਲ੍ਹੁਂ ਮੈਂ ਲਿਖਦਾ, ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ, ਸਿਆਨਪ, ਪਂਛਾਨ, ਧਾਰਾਂ ਤੇ ਬਾਹਾਂ, ਜੀਵਨ ਧਾਰਾਂ ਦਾ ਰਥ, ਸੰਘਰਸ਼ਸੀਲ ਨਾਰੀ ਸ਼ਕੁਨਤਲਾ, ਲਸ਼ੀ ਹੋਈ ਗੇਈ ਸੋਚੋਂ ਦੀ ਤੰਦ, ਮੋਏ ਦੇ ਡਿਡ੍ਹੁਂ ਤੇ ਮਿਹਸਦਿਧਾਂ ਲੀਕਰਾਂ, ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਸੰਕਲਤ ਨਿਬੰਧਾਂ ਚ ਕਿਥ ਨਿਬੰਧ ਪੈਹਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਦੇ ਸ਼ੱਗੈਹਾਂ ਚ ਬੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

18. ਗੁੰਗੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਜਿੰਦਗੀਨਾਮਾ :- ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਲਾਲ ਸ਼ਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਬਾਹਰੋਂ ਰਚਨਾਏ ਦਾ ਸ਼ੱਗੈਹ ਬੀ 1989 ਬਾਰੈ ਚ ਛੇਪੇਆ। ਇਸ ਚ ਦੁਗਗਰ ਦੇ ਭਗੋਲਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ, ਸਾਂਸਕ੃ਤਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਜਨਜੀਵਨ ਪਰ ਪੈਨੇ ਆਹਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸਰਲ, ਸੁਹਾਵਰੇ, ਖੋਆਨੇ ਧੁਕਤ ਅਲਕੂਤ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਨ-‘ਪੈਰੋਂ ਦੀ ਖੁੰਜ਼ ਕ੍ਰੋਏਂ ਦਾ ਫੇਰ’, ‘ਬੈਹਮ’, ‘ਪੁਆਡੇ ਬੇ-ਬਸੀਹਿਧੇਂ ਦੇ’, ‘ਸਸ਼ ਤੇ ਨੂੰਹ’, ‘ਜਲਜੀਵ’, ‘ਪਸੁ ਤੇ ਪਕਿਥੇਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸਮਾਲ’, ‘ਪ੍ਰੌਹਨਾ’, ‘ਅਤਿਥਿ ਦੇਵੋ ਭਵ’, ‘ਜਸ਼ੂ ਦਿਧਾਂ ਧਾਰਾਂ’, ‘ਜਸ਼ੂ ਚ ਸੈਰ ਸਪਾਟੋਂ ਦੇ ਥਾਹਰ’, ‘ਕੰਢੀ ਤੇ ਓਹਦਿਧਾਂ ਬਨਸਪਤਿਆਂ’, ‘ਰੁਤੋਂ ਸਰਬਂਧੀ ਖੁਆਨ ਤੇ ਬੁਜ਼ਾਰਤਾਂ’, ‘ਜਨਮ ਸਰਬਂਧੀ ਸੰਸਕਾਰ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਚ ਮਹਤਵ-ਬਿਹਾਇਆਂ ਤੇ ਬਧਾਵੇ’ ਤੇ ‘ਦੁਗਗਰ ਦੇ ਹਿੰਦੁ ਸੰਸਕਾਰ’। ਸ਼ਾਰੀ ਹੋਰੋਂ ਅਪਨੇ ਇਸ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਅਪਨੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕਿਟਠੇ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਦੁਗਗਰ ਸਮਾਜ ਚ ਜਾਗਤ ਤੇ ਕੁਝੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਹੋਨੇ ਆਹਲੀ ਫਕੋਫਕੀਂ ਗੀ ਗੈ ਕਲਮਬਦ਼ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਸਨ् 1990 ਈ0 ਤਗਰ ਦੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਮੁਤਾਲਾ ਕਰਨੇ ਪਰ ਏਹ ਗਲਲ ਮੁਕਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਬਾਂਦੈ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜੇ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੈਹ ਚ ਹਰ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਰਾਹੋਂ ਡੋਗਰੀ ਨਿਬੰਧਕਾਰੋਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਭਨੋਂ ਪੈਹਲੁਏਂ ਪਰ ਬਡੀ ਬਰੀਕੀ ਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਨਜ਼ਰੀ ਕਨੈ ਕਮਮ ਲੈਤੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਅਪਨੀ ਅਨੁਭੂਤਿਧੀਂ ਗੀ ਗੈਹਨ ਮਨਨ ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਕਸ਼ਬਟੀ ਪਰ ਪਰਖਿਯੈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਖੋਖਲੇ ਦਸ਼ਤੂਰੋਂ ਪਰ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਾਈ ਦੀ ਏ।

M.A. DOGRI

**COURSE CODE : 401
SEMESTER-IV**

**UNIT - V
LESSON NO. 16**

5.1.2.2

प्रश्न :- सन् 1990 थਮां बाद दे डोगरी निबंध साहित्य पर लेख लिखो।

उत्तर :- सन् 1990 ई० दे बाद डोगरी निबंध साहित्य दे बादधे विकास च जि 'नें निबंधकारें अपना योगदान दिते दा ऐ। उंदा अध्ययन ते विश्लेशन इस पाठ च प्रस्तुत कीता जाहग। इस समें दे दौरान प्रकाशत डोगरी निबंध साहित्य दा परिचे इस चाल्ली ऐ—

1. **साढ़ा साहित्य 1989** :- एह सन् 1991 च रियास्ती कल्चरल अकैडमी पासेआ प्रकाशत कीता गेदा शब्दीयत अंक-2 ऐ। इस संकलन च अल्ला रक्खा 'सागर', डॉ० लाल चंद गुप्ता, त्यागी बुद्धसिंह ते रामचन्द्र काक, चार अनूदित रचनां न। शेरे डुगर लाला हंसराज, मुल्कराज सराफ, सर रामनाथ चोपड़ा, हकीम परसराम, पंडत प्रेमनाथ डोगरा, चित्रकार जगतराम छुन्निया, पंडत उमा दत्त शर्मा, महाशा नाहरसिंह ते कामरेड धन्वन्तरि नौ रचनां लेख नुमां निबंध न। इ'नें लेखें च इ'नें शब्दीयतें दे जीवन परिचे ते उंदे जीवन दे विशेश पैहलुएं पर तफसीली ते ज्ञान वर्धक टिप्पणी प्रस्तुत कीती गेदी ऐ।

2. **चेते किशा खट्टे किशा मिट्टे** :- सन् 1992 च प्रकाशत एह निबंध संग्रैह प्रो० नीलाम्बर देव शर्मा हुंदे आसेआ लिखेआ गेदा यात्रा लेख संग्रैह ऐ। इस संकलन च भूमिका दे इलावा दो वृहद यात्रा लेख संकलत कीते गेदे न। अपने पैहले लेख 'साढ़ा कल्चरल टुप 1963-64' च लेखक ने रियास्ती कल्चरल अकैडमी पासेआ उत्तर-प्रदेश ते विहार च भेजे गेदे इक कल्चरल टुप दे बारै च विस्तार च लिखे दा ऐ। एह लेख विवरणात्मक शैली च लिखेआ गेदा ऐ। जिस च लेखक ने अपनी इस यात्रा दे इक-इक दिन, इक-इक घड़ी ते इक-इक घटना दा वृतांत प्रस्तुत कीते दा ऐ।

इस संग्रैह दा दूआ लेख, 'कहानी इक सफर दी श्रीनगर थमां लंडन तक' द'ऊं हिस्सें च बंडोए दा ऐ। पैहले भाग च सफर शुरु होने थमां पैहलें दी त्यारी बारै जिकर कीता गेदा ऐ ते दुए भाग च लंडन दे अपने इस सफर दै दौरान दे अनुभवें दा विवरण प्रस्तुत कीते दा ऐ।

3. **रम्जी सीरां** :- एह निबंध संग्रैह डोगरी संस्था पासेआ 1993 च छापेआ गेआ हा। इसदे

ਮੁਕਖ ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋਗ ਨੀਲਾਮ਼ਬਰ ਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ, ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋਗ ਕੀਣਾ ਗੁਪਤਾ ਤੇ ਡੱਗ ਓਮ ਗੋਸ਼ਵਾਮੀ ਹੋਰ ਨ। ਇਸ ਸ਼ਾਮਲ ਚ ਕੁਲ 13 ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ‘ਚਿਮਚਾ ਬਾਦਰ ਬਨਾਮ ਝੋਲੀ ਝੁਕਕ’, ‘ਸ਼ਾਰਮੌਕਲਪਨਾ’, ‘ਸ਼ੇਰ ਸਿੱਹ ਬਨਾਮ ਪੰਜੂਰਾਮ’, ‘ਪੱਥਾਨ’, ‘ਇਕ ਸਫਰ ਸੁਹਾਨਾ’, ‘ਮੁਹਕਖੇ’, ‘ਬੇਦ ਦਾ ਧਾਡਾ’, ‘ਕਲਜੁਗੀ ਰਾਮਰਾਜ਼’, ‘ਜਨਾਨੀ ਅਜੇਂ ਗੁਲਾਮ ਏ’, ‘ਨਿਕਿਯਾਂ-ਨਿਕਿਯਾਂ ਗਲਲਾਂ’, ‘ਬੈਹਮ’, ‘ਰਵਾਰਾ ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਪਰਾਹਨਚਾਰੀ’ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਚ ਲੇਖਕਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਕਖਰੇ-ਬਕਖਰੇਂ ਤਕਨੋ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਵਾਂਗਾਤਮਕ ਢੰਗੇ ਕਨੈ ਲੇਖਕਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧੇ ਦੇ ਰਾਏਂ ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਕੇਈ ਗੂਢੇ ਤੇ ਗਮ਼ਬੀਅਰ ਵਿਸ਼ੇ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਨੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ।

4. ਸੁਰ ਧਰਤੀ ਦੇ :- ਸ਼੍ਰੀ ਬਨਘੁ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁੰਦੇ ਪਾਸੇਆ 1993 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਇਸ ਪੁਸ਼ਟਕ ਗੀ ਤਾਂਨੋਂ ਤ੍ਰਾਂਕ ਵਾਂਗੋਂ ਸੁਰਤਾਲ, ਲੀਕਰਾਂ ਤੇ ਜੀਵਨਧਾਰਾ ਚ ਬਣੇ ਦਾ ਏ। ਪਰ ਅਧਿਧਨ ਕਰਨੇ ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਾਮਲ ਨਿਬੰਧ ਤੇ ਲੇਖੇ ਦਾ ਰਲਾ-ਮਿਲਾ ਸੁਰ ਲਗਦਾ ਏ। ਇਸ ਸ਼ਾਮਲ ਚ ਪੈਹਲੇ ਵਾਂਗ ਚ ਤੈਂ ਰਚਨਾਂ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚਾ ਪੈਹਲੀ ਰਚਨਾ ‘ਡੋਗਰੀ ਫਾਡੀ ਸਾਂਗੀਤ’ ਇਕ ਅਨੁਸਾਰਨਾਤਮਕ ਲੇਖ ਏ ਪਰ ‘ਸੌ ਤਾਰੋਂ ਚ ਬਜ਼ੋਂ ਦਾ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ’ ਗੀ ਅਸ ਜੀਵਨੀਪਰਕ ਲੇਖ ਜਾਂ ਰੇਖਾਚਿਤ੍ਰ ਆਕਥੀ ਸਕਨੇ ਆਂ।

ਦੁਏ ਭਾਗ ‘ਲੀਕਰਾਂ ਚ ਰਚਨਾਕਾਰ ਨਰੰਨਾਂ’, ‘ਲਖਾਰੀ ਵਿਕਲ’ ਤੇ ‘ਸਮਾਜੀ ਧਰਾਵਾਂ ਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼-ਕੈਂਦੀ’ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਤ੍ਰਿਧੇ ਭਾਗ ‘ਜੀਵਨ ਧਾਰਾਂ’ ਚ ‘ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦੀ ਮੈਹਮਾ’ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਤੇ ‘ਮਿਰਿਆ ਗਾਲਿਬ’ ਇਕ ਸ਼ਾਸ਼ਕਤ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ।

5. ਤ੍ਰਿਪ-ਤ੍ਰਿਪ ਚੇਤੇ :- ਸਨ् 1996 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਓਮ ਵਿਦਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਸ਼ਾਮਲ ਚ ਕੁਲ ਜਾਰਾਂ ਲੇਖ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਸ਼ਾਮਲ ਦੀ ਚੇਚਗੀ ਇਹ ਏ ਜੇ ਏਹ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਦਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਵਟੈਨਿਕਲ ਜਾਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਏ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਮਨਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਪੁਸ਼ਟਕ ਤੰਦੇ ਆਸੇਆ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਤਾਂਨੋਂ ਕਿਸ਼ ਬਕਕੇਂ ਦਾ ਨਿਰੀਕਣ ਤੇ ਅਧਿਧਨ ਕਰਨੇ ਤੇ ਚੇਤੇ ਚ ਬਸੀ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਕਿਸ਼ ਦਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਫਲ ਏ। ਇਸ ਸ਼ਾਮਲ ਚ ਸੰਕਲਤ ਲੇਖ ਨ- ‘ਲਗਨ ਖੁੰਝੈ ਕਰਦਾ ਏ’, ‘ਚੇਤੋਂ ਚਿਲਕੀ ਸਲੈਰੈ’, ‘ਚਿਲ ਦੇ ਝਾਮਨੇ’, ‘ਦਾਂਕਿਨ ਮਾਨਸਰੈ ਕੰਢੈ’, ‘ਪਾਲੇ ਪਸੋਤੇ ਠੰਡੇ ਠਿਲਲ੍ਹੂ’, ‘ਪਕਖੁਲ ਭਾਲ’, ‘ਫੁਲਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਰਮੇਰੇਆ’, ‘ਚਾਹੀਂ ਦੇ ਬਨ-ਸਬਨੇ ਘੁਣ੍ਣ’ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਤੇ ਮਸੂਰੀ ਦੇ ਓਹ ਦਿਨ’, ‘ਪਲਾਹੋਂ ਦੀ ਤ੍ਰਦਾਂਜਲੀ’, ਤੇ ਲਤਰੈਲਾ-ਲਤਰੈਲਾ ਲਦਾਖ। ਓਮ ਵਿਦਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਚ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਥਾਹਰ ਸੋਚ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸੂਸ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਪਾਠਕਾਂ ਗੀ ਅਪਨਾ ਸਾਥੀ ਸਮਜ਼ਿਧੀ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਅਪਨੇ ਭਾਵੋਂ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਬਾਰੈ ਵਿਸ਼੍ਵਰੂਪ ਤੇ ਜਾਨਵਰਧਕ ਜਾਨਕਾਰੀ ਸਰਲ, ਸਰਸ ਤੇ ਸੈਹਜ ਭਾਸ਼ਾ ਚ ਦੇਆ ਦੇ ਨ।

6. ਰਿਖਤੇ :- ਪ੍ਰੋਗ ਨੀਲਾਮ਼ਬਰ ਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਸਤੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ‘ਰਿਖਤੇ’ ਸਨ् 1998 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵਾਕਿਤਗਤ ਭਾਵੋਂ-ਬਚਾਰੋਂ ਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਦਰਸਾਨ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਸ਼ਾਮਲ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਨਿਬੰਧ ‘ਟਰਨਨਦ’ ਏ ਇਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਪਸ਼ੁ ਹੋਨੇ, ਤਸਦੀ ਨੁਹਾਰ ਚਾਲ-ਢਾਲ, ਸ਼ਭਾਤ-ਸੁਆਤਮ ਤੇ ਪ੍ਰਵੱਤਿ ਬਾਰੈ ਬਡੀ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਂਨਦੇ ਹੋਈ, ‘ਟਰ’ ਤੇ ‘ਟਰਨਨਦ’ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ‘ਨਾਂਡ ਦੀ ਮਹਤਾ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਾਂਡ ਰਕਖਨੇ ਦੇ ਕਿਸ਼ ਇਕ ਆਧਾਰੋਂ ਪਰ ਬਚਾਰਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਦੀ ਏ। ‘ਟਰਕਾਊਨਨਦ’ ਨਿਬੰਧ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਟਰਕਾਨੇ ਗੀ ਬੀ ਇਕ ਕਲਾ ਆਕਖੇ ਦਾ ਏ। ‘ਕਿਸ਼ ਅਪਨੇ ਨਾਂਡ

ਬਾਰੈ' ਆਤਮਕਥਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਚ ਲਿਖੇਆ ਗੇਦਾ ਨਿਬੰਧ ਏ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਚ ਮਰਹਕਖੇ, ਰਿਸ਼ਟੇ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਕਹਾਨੀਂ ਚ ਕਿਨਾ ਸੜਚ, ਕਿਨਾ ਝੂਠ, ਨਿਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਨ।

7. ਮਂਥਨ : ਸਨ् 1998 ਚ ਗੈ ਸ਼੍ਰੀ ਓ.ਪੀ. ਸ਼ਾਰ्मਾ 'ਸਾਰਥੀ' ਹੁੰਦਾ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ 'ਮਂਥਨ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚ ਕੁਲ 33 ਸਰਸ ਤੇ ਸਰਲ ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਏਹ ਨਿਬੰਧ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧੋਂ ਦੀ ਕੋਟਿ ਚ ਆਂਦੇ ਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਗੀ ਬਕਖਰੇ-ਬਕਖਰੇ ਸ਼ੀਰਘ ਨੇਈ ਦੇਇਥੈ ਬਕਖਰੇ-ਬਕਖਰੇ ਅੰਕ ਸੰਖਾ ਦੇ ਤੈਹਤ ਅਪਨੇ ਮਨੈ ਦੇ ਭਾਵੋਂ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਗੀ ਵਕਤ ਕਰਨੇ ਦਾ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

8. ਚੇਤੋਂ ਦੀ ਚਿਤਕਬਰੀ : ਇਸ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 2001 ਬਰੇ ਚ ਹੋਆ। ਇਸਦੇ ਲੇਖਕ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਹੋਰ ਨ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਪਨੀ ਜੀਵਨ ਜਾਨਤਰਾ ਦੇ ਕੇਈ ਅਨੁਭਵਾਂ ਗੀ ਪਾਠਕਾਂ ਕਨੈ ਸਾਂਜ਼ਾ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਚ ਸ਼ੁਦਧ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ, ਰਿਪੋਤਜ਼ਿ, ਸਾਂਸਾਰਣ ਵਿਸ਼ੋਂ ਆਦਿ ਗੀ ਲੇਇਥੈ ਗੇਦੇ ਕੁਲ ਬਾਰਾਂ ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਨ।

9. ਜਾਨ-ਧਿਆਨ : "ਜਾਨ-ਧਿਆਨ" ਨਾਂਡ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਧਿਆਨ ਸਿੰਹ ਹੋਰ ਨ। ਇਸ ਪੋਥੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬ'ਰਾ ਸਨ् 2003 ਏ। ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮਾਹਨੂ ਵ੃ਤਿ, ਢੁਗਗਰ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿ ਚ ਰਾਹਡੇ ਦੇ ਮਹਤਵ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮਨੁਖੀ ਕਦਰੋਂ ਗੀ ਲੇਇਥੈ ਲਿਖੇ ਗੇਦੇ 23 ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਜਿੰਦਾ ਬਾਹੀਂ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ-ਕੁਤਾ ਆਦਮੀ, ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਅਨੁਪਮ ਮਨੋਹਾਰੀ ਵਰਾਸਤ, ਰਾਹਡੇ, ਨਗੋਂ ਦਾ ਪਕਖ, ਮੈਲਖੋਰ, ਪੂਨਾਂ, ਅੱਜ ਦੇ ਮੁਆਸ਼ੇ ਚ ਰਾਹਡੇ ਦਾ ਮਹਤਵ, ਰਾਹਡੇ-ਰੁਦਟ ਗੀਤੋਂ ਦਾ ਕਾਗਦਕਣ, ਭੁਡਾਪਾ, ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਪਰਮਪਰਾ, ਸੰਜਾ ਦਾ ਆਲਮ, ਸੋਚੋਂ ਦਿਯਾਂ ਕੋਚਾਂ, ਜੀਡ, ਬਾਹੋਂ ਦਾ ਤਲਾਕ, ਅਗਲੀ ਚੈਂਤਾ, ਮਾਨੋ ਬਿਲਲੀ, ਨਿਹਾਲੀ, ਕਾਠੇ ਬੈਰ, ਦੋ ਬਕੂਏ ਤੇ ਲੋਕ ਵਿਹਾਰ, ਅਪਨਾ ਅਕਸ, ਗੁਜ਼ਾਖੋਰ, ਸਾਂਸਕ੃ਤਿ, ਟੇਕਾਂ, ਖੋਆਨੋਂ ਦੀ ਖੁੰਦਕ, ਕਾਕਖ-ਰੂਪੀ ਸਮਾਂ ਤੇ ਬੁਡਾ ਮਰਨਾ।

10. ਸੋਚ ਸਿਰਜਨਾ : "ਸੋਚ ਸਿਰਜਨਾ" ਨਾਂਡ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਡੱਗੋ ਸਤਿਧਾਲ ਸ਼੍ਰੀਵਤਸ ਹੁੰਦਾ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਏ। ਏਹ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ 2005 ਬਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ ਹਾ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਚ 14 ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਇਸ ਸੰਕਲਨ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਦੋ ਲੇਖ ਨਿਬੰਧ ਦੀ ਅਵਧਾਰਣਾ ਗੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੇ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਿਬੰਧ ਦੇ ਭੇਦ, ਤਤਵ, ਸ਼ੈਲਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੋਂ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਦੀ ਏ।

11. ਰਾਮ-ਰਚਨਾ : ਏਹ ਧਾਰਾ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਅਗਸਤ 2008 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ ਹਾ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਦੇ ਲੇਖਕ ਮਨੋਜ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਹੋਰ ਨ। ਇਸ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਚ ਅਟਠ ਧਾਰਾ ਲੇਖ ਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਾ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਏਜ਼ਿੱਸਿਅਂ ਆਸੇਆ ਤੁਨੇਂਗੀ ਭੇਜੇ ਗੇਦੇ ਧਾਰਾਏਂ ਦੇ ਸਾਡੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਇਸ ਸੰਕਲਨ ਦੇ ਛੇ ਲੇਖ ਇਸੈਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਨ ਤੇ ਦੋ ਧਾਰਾ ਲੇਖ ਤੰਦੀ ਨਿਜਿ ਧਾਰਾਏਂ ਦਾ ਬਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਦੇ ਧਾਰਾ ਲੇਖ ਨ।

12. ਕਸ਼ਮੀਰ, ਲਦਦਾਖ ਤੇ ਪਾਡਰ : ਓਮ ਵਿਦਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਏਹ ਸ਼ੱਗੜ੍ਹ 2008 ਬ'ਰੇ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ ਹਾ। ਇਸ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਚਾਰ ਧਾਰਾਲੇਖ ਤੇ ਇਕ ਲਲਿਤ ਨਿਬੰਧ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। 'ਪਰਾਨੇ ਪਾਡੇ ਦਾ ਦੇਸ ਪਾਡਰ' ਤੇ 'ਦਰੋਂ ਦਾ ਦੇਸ ਗੁਰੇਜ ਤੇ ਤਲੇਲ' ਨੇਹ ਧਾਰਾ ਲੇਖ ਨ ਜਿਥੈ ਜਾਨਾ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਬਸਸੇ

च नेई ऐ। इ'नें थाहरें दी भगोलिक स्थिति बी किश ऐसी ऐ जे सीमा रेखा पर होने कारण आओ जाई आस्तै सौख्या नेई ऐ जिस मूजब एह दमै यात्रा लेख उ'नें थाहरें दे भगोलक ते सांस्कृतिक परिवेश दे सुंदर दक्ख प्रस्तुत करने दे कन्नै-कन्नै उत्थूं दे बसनीकें दी आर्थिक ते मानसिक स्थितियें गी गोहाड़ने च सफल न।

13. निकके-निकके निबंध : ओम विद्यार्थी हुंदा एह संग्रैह 2009 ब'रे च प्रकाशत होआ हा। इस पोथी च निकके-निकके 60 निबंध 102 सफे च लिपिबद्ध होए दे न। इस संग्रैह च लेखक ने किश खास शख्सीयतें जियां हब्बा खातून, म्हात्मा गांधी, ए.पी.जे. अब्दुल कलाम ते डुगर दे सुर समाट कुंदन लाल सैहगल जनेहियें महान विभूतियें पर कलम चलाई दी ऐ। किश इक खास ध्याड़े ते पर्व-दिवसें पर बी निबंध रचे दे न। इंदे इलावा प्रकृति दे नेकां दक्ख बी इसदी खूबसूरती गी उजागर करदे न जियां कमल, बदल, चाननी, रात, कुदरती रौंस आदि नेह विशे न जेहडे आम आदमी गी प्रभावत करदे न।

14. चेतें दिया गलियां : इस निबंध संग्रैह दे लेखक प्रो० ललित मगोत्रा होर न। इस संग्रैह दा प्रकाशन सन् 2009 च होआ। इस च कुल 65 निबंध संकलत न। जिंदे च लेखक ने अपने जीवन च कठेरे दे नेकां खट्टे-मिट्टे चेतें दे मोतियें गी इक माला दे रूपै च पाठकें सामनै प्रस्तुत कीते दा ऐ। इ'नें निबंधें च लेखक ने अपने चेतें गी किश इस चाल्ली कन्नै प्रस्तुत कीते दा ऐ। जेह्दे कन्नै जमू शैहरा दे पराने रूप-सुआतम, डोगरा जन-जीवन, समाजी कदरें, रूतें-ब्हारें, खेडे, मनोरंजन दे तरीकें, पर्व-ध्यारें, परम्पराएं, आस्थाएं, संस्कारें रूपी पक्खें कन्नै पाठक अपने-आप परिचत होंदे जंदे न।

15. खूब सम्हाले भाव छुआलें : सन् 2011 च नरसिंह देव जम्बाल हुंदा निबंध संग्रैह खूब सम्हाले भाव छुआले नां० कन्नै प्रकाशत होआ। इस संग्रैह च कुल सतारां निबंध संकलत न। इस संग्रैह दे निबंध त्र॑ञ्च हिसें च बंडोए दे न। पैहले हिस्से च चार ललित निबंध-पन्छान, माहनू सारें दा सरदार, चां० जजूली ते त्रै निबंध डुगर दी संस्कृति बारै कंढी दा जन जीवन, लोक खेडां ते छिंजां। संग्रैह दे दुए हिस्से च डुगर दियें उ'नें श सीयतें दे जीवन उपर लो० पाई गेदी ऐ जि'नें डोगरी साहित्य ते कला दे खेतरै च अपना नमुल्ला योगदान दिते दा ऐ। इ'नें शख्सीयतें च- पं. संसारचंद बडू, केहरि सिंह मधुकर, प्रो. मदन मोहन शर्मा, बंधु शर्मा, पद्मदेव सिंह 'निर्देष', ते ओ.पी. शर्मा 'सारथी' शामल न। त्रिये हिस्से च उंदे निजी जीवन पर केंद्रित लेख शामल न। जिंदे च उ'नें अपने ग्रां० भलवाल बारै, अपनी रचना प्रक्रिया बारै ते अपने किश संस्मरणें बारै पाठकें गी परिचित करवाए दा ऐ।

मुख्यसर च आक्खेआ जाई सकदा ऐ जे सन् 1990 दे बाद दे प्रकाशत निबंध संग्रैह डोगरी निबंध साहित्य दी मुकम्मल तस्वीर पेश करने च सक्षम न। डोगरी निबंध लेखन दे बधदे कदमें दे अधार पर आक्खेआ जाई सकदा ऐ। अज्ज डोगरी च निबंध विधा दी स्थिति काफी संतोषजनक ऐ।

5.1.2.3 अभ्यास आस्तै सुआल

क) बड़डे जबाव आहले सुआल

1. सन् 1990 दे बाद दे डोगरी निबंध साहित्य दी विकास यात्रा पर तकसीली लेख लिखो।
2. नरसिंह देव जम्बाल हुंदी निबंधकला दा मूल्यांकन प्रस्तुत करो।
3. प्रो. लक्ष्मी नारायण हुंदे डोगरी निबंध साहित्य गी योगदान पर लेख लिखो।

ख) लोहके जबाव आहले सुआल :

1. विश्वनाथ खजूरिया हुंदे निबंध साहित्य दा परिचे देओ।
2. इक्कर्मी सदी दे पैहले दहाके च प्रकाशत निबंधे पर नोट लिखो।
3. ‘त्रिवेणी’ निबंध संग्रेह पर चर्चा करो।

000

